

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

МОГИЛЬНА ЮЛІЯ ІВАНІВНА

УДК: 378.147:37.011.3-051]:[373.5.013:331.548]

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО
ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ШКОЛЯРІВ ЧЕРЕЗ НЕФОРМАЛЬНУ
ОСВІТУ**

01 Освіта/Педагогіка

015 Професійна освіта (за спеціалізаціями)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Ю. І. Могильна

Науковий керівник: Юрій Дмитрович Бойчук, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України.

Харків - 2023

Анотація

Могильна Ю. І. Формування готовності майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» галузі знань 01 Освіта/Педагогіка. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Харків, 2023.

Дисертацію присвячено проблемі формування готовності майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту. Досліджуване завдання розв'язане шляхом критичного аналізу й систематизації теоретичних основ готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту та розробці й експериментальній перевірці технології її формування в процесі професійної підготовки.

Доцільність вивчення порушеної теми актуалізується низкою *суперечностей* між: наявною теоретичною психолого-педагогічною базою напрацювань у галузі професійної орієнтації та необхідністю її модернізації відповідно до сучасних потреб соціуму; популяризацією неформальної освіти та недостатнім розкриттям її потенціалу у системі професійної орієнтації школярів; провідною роллю шкільного вчителя у професійній орієнтації учнів та його неготовністю до ефективної її реалізації; необхідністю спеціальної підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту та відсутністю досліджень спрямованих на обґрунтування теоретичних і методичних засад зазначеної підготовки.

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження, а також підвищення ефективності формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту визначено сутність і розроблено відповідну технологію формування педагогічної готовності, яка включає мотиваційно-адаптаційний, теоретико-практичний та узагальнюючий етапи, що забезпечують спрямованість професійної підготовки майбутнього вчителя щодо формування професійних умінь, інтеграції отриманих знань і набуття практичного досвіду реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає в тому, що *вперше*: розроблено технологію формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації учнів через неформальну освіту, яку можна розуміти як сукупність цілей, змісту, форм, методів, прийомів і засобів, об'єднаних з урахуванням особливостей вищої педагогічної освіти у чотири блоки (підготовчий, мотиваційно-цільовий, змістовно-процесуальний, аналітико-результативний), що послідовно реалізуються й забезпечують результативну підготовку майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту й передбачають вплив на всі її компоненти впродовж трьох етапів (мотиваційно-цільового, змістовно-процесуального та аналітико-результативного); визначено сутність та складові готовності майбутнього вчителя до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту, сформульовано розуміння професійної орієнтації як освітньої системи спрямованої на професійне самовизначення особистості та забезпечення потреб ринку праці країни; розроблено критеріально-діагностичний апарат для визначення рівня сформованості готовності майбутнього вчителя до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту, а саме визначено показники сформованості мотивації майбутніх учителів до реалізації означеної діяльності, характеру інтересу, повноти знань у галузі професійної орієнтації та неформальної освіти, рівня сформованості набутих умінь та навичок майбутніх учителів, сформованості аналітико-оцінного компонента; обґрунтовано шляхи формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації учнів через неформальну освіту; *уточнено*: особливості сучасного стану системи професійної орієнтації в Україні та провідних країнах Європи; сутність діяльності учителя у професійній орієнтації школярів через неформальну освіту; *подальшого розвитку набули* теоретичні засади профорієнтаційної роботи зі школярами (форми та методи її здійснення) та теоретичні засади підготовки майбутніх учителів (методи та засоби підготовки).

У першому розділі дисертації проведено аналіз педагогічної, психолого-педагогічної літератури, розглянуто шляхи становлення професійної орієнтації в Україні та провідних країнах Європи, структуру, завдання та функції професійної орієнтації та неформальної освіти. Визначено сутність провідних категорій

дисертаційного дослідження, розглянуто та проаналізовано основні поняття: «професійна орієнтація» та «неформальна освіта».

Виявлено сутність готовності майбутнього вчителя до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту, визначено рівні, показники та критерії готовності.

Науково обґрунтовано технологію формування досліджуваної готовності. Розроблено структуру готовності майбутнього вчителя до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, яка складається з мотиваційно-ціннісного, знаннево-практичного та рефлексивно-корегувального компонентів.

Мотиваційно-ціннісний компонент готовності майбутнього вчителя до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту охоплює позитивну мотивацію щодо реалізації професійної діяльності, заходів з неформальної освіти та педагогічної діяльності в цілому.

Знаннево-практичний компонент є одним з важливих чинників формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, завдяки якому забезпечується збагачення майбутнього вчителя знаннями про сутність та особливості системи професійної орієнтації, а також неформальної освіти; роль вчителя-предметника у всебічному розвитку школяра та його професійній орієнтації; зв'язок ефективності професійної орієнтації у школі та рівнем економічного й соціального життя в країні; значущість реалізації професійної орієнтації саме через неформальну освіту. Окрім того, цей компонент відображає формування професійних умінь і навичок майбутніх учителів здійснювати профорієнтаційну діяльність. Під час дослідження виявлено, що системоутворюючим компонентом означеної готовності є мотиваційний компонент.

Рефлексивно-коригувальний компонент спрямований на здійснення контролю й оцінки рівня готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту в процесі здійснення професійної підготовки. Система дієвих та ефективних критеріїв і методів оцінювання (знань, умінь) відповідає болонській системі (рейтингові параметри оцінки, що ґрунтуються на принципах ECTS).

Обґрунтовану технологію формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту можна розуміти як

сукупність цілей, змісту, форм, методів, прийомів і засобів об'єднаних з урахуванням особливостей підготовки майбутніх учителів у чотири блоки (організаційно-цільовий, змістовий, процесуальний та контрольньо-оцінний), що послідовно реалізуються та забезпечують результативну підготовку майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту з високим рівнем готовності й передбачають вплив на всі її компоненти впродовж трьох етапів (мотиваційно-цільового, змістовно-процесуального, аналітико-результативного).

У другому розділі представлено перебіг і результати педагогічного експерименту з реалізації технології формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту. На констатувальному етапі педагогічного експерименту вивчено систему підготовки майбутніх учителів до педагогічної діяльності; укладено діагностичний інструментарій, визначено об'єкти експериментальної діяльності, вивчено номенклатурну документацію закладів, зокрема освітні програми, навчальні плани. Проведено констатувальну діагностику досліджуваної готовності згідно з визначеними критеріями, показниками та рівнями.

Формувальний етап педагогічного експерименту передбачав експериментальну перевірку обґрунтованої технології формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту. Поетапний процес формування досліджуваної готовності охоплював підготовку згідно з мотиваційно-цільовим, змістовно-процесуальним та аналітико-результативним етапами. Основні завдання формування готовності виконувались в освітньому процесі, позааудиторній діяльності, педагогічній практиці, самостійній роботі. Процес формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації в умовах неформальної освіти реалізовувався з використанням комплексу традиційних, інтерактивних, ігрових, імітаційних методів, а також традиційних й інноваційних форм. Завдання відпрацьовувались під час моделювання й у реальному освітньому середовищі під час проходження здобувачами педагогічної практики.

На контрольному етапі проведено порівняльний аналіз якісних і кількісних змін щодо рівня готовності експериментальної групи до та після експерименту. Отримані показники засвідчили статистично значущі відмінності щодо рівнів сформованості

мотиваційно-особистісного, когнітивного й діяльнісного компонентів досліджуваної готовності.

Розроблено й упроваджено навчально-методичне забезпечення, яке може бути впроваджено в освітній процес закладів вищої педагогічної освіти під час підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності.

Ключові слова: професійна підготовка, формування готовності, майбутні вчителі, педагогічна діяльність, заклад вищої педагогічної освіти, профорієнтаційна діяльність, неформальна освіта.

ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ, ЩО ВІДОБРАЖАЮТЬ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України та у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних

1. Могильна Ю. І. Проблематика підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 73, Т. 2. С. 118-121. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/73/part_2/24.pdf (фахова стаття, категорія Б).
2. Могильна Ю. І. Підготовка майбутніх учителів до неформальної освіти школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. №2 (106), С. 320-329. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/33.pdf> (фахова стаття, категорія Б).
3. Могильна Ю. І. Стан професійної орієнтації школярів в сучасній українській школі. *Новий колегіум*. 2021. №1 (103). С. 67-71 URL: <http://newcollegium.nure.ua/article/download/243500/241415> (фахова стаття, категорія Б).
4. Могильна Ю. І. Європейський досвід професійної орієнтації учнівської молоді. *Український педагогічний журнал*. 2021. №4 С. 88-96 URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/258> (фахова стаття, категорія Б).
5. Могильна Ю. І. Актуальність розвитку неформальної освіти учнів шкіл в Україні. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. № 43. Т. 3. С. 155-158. URL: [URL:](#)

http://www.aphn-journal.in.ua/archive/43_2021/part_3/28.pdf (фахова стаття, категорія Б).

6. Могильна Ю. І. Теоретичне обґрунтування технології підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти. *Наука і техніка сьогодні*. 2023. №7 (21). С. 403-412 URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/4851> (фахова стаття, категорія Б)

Опубліковані праці апробаційного характеру

7. Могильна Ю. І. Порівняльна характеристика профорієнтаційної роботи з учнями в Україні та зарубіжних країнах: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Формування професійно-мобільного фахівця: європейський вимір» (м. Дніпро, 25 квітня. 2019 р.). Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2019. С. 159-162
8. Могильна Ю. І. Значення професійної орієнтації в підлітковому віці. *Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)*: зб. тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27-28 вересня 2019 р.). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. С. 51-54.
9. Могильна Ю. І. Низька якість професійної орієнтації в школах України у порівнянні з Німеччиною. *Вплив досягнень психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства*: зб. тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 13-14 березня, 2020 р.). Харків: Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2020. С. 30-33.
10. Могильна Ю. І. Зв'язок професійної орієнтації школярів з економікою країни в Україні та Німеччині. *Соціально-психологічні проблеми суспільства*: зб. тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 10 квітня 2020 р.). Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2020. С 79-81.
11. Могильна Ю. І. Важливість творчого підходу до професійної орієнтації школярів та шляхи його реалізації. Proceedings of the 4 th International Scientific and Practical Conference «SCIENCE AND PRACTICE: IMPLEMENTATION TO MODERN SOCIETY» (Manchester, Great Britain 6-8.05.2020). Manchester, 2020. С. 182-185. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/issue/download/6-8.05.2020/297#page=183>

- 12.Ефективність проведення професійної орієнтації школярів шляхом неформальної освіти на прикладі проекту «Країна професій та захоплень «Франсільванія». Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «INTERNATIONAL FORUM: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS» (Melbourne, Australia 26-28.04.2020). Melbourne, 2020. С. 103-106.
- 13.Могильна Ю. І. Проблематика неформальної освіти в шкільній системі освіти України. *Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє*. зб. тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 2-3 жовтня 2020 р.). Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2020, С. 22-24.
- 14.Могильна Ю. І. Реалізація технології підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів шляхом неформальної освіти та її результати. *Молодий вчений*. 2023. № 3 (115). С. 68-75 URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5783>

SUMMARY

Mohylna Y. I. Formation of future teachers' readiness for career guidance of pupils through non-formal education. – Qualification research work on manuscript rights

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 015 "Career Education (by specialisations)", field of knowledge 01 Education/Pedagogy. H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, 2023.

The dissertation is devoted to the problem of forming the readiness of future teachers for the professional orientation of pupils through non-formal education. The research task is solved by critically analysing and systematising the theoretical foundations of future teachers' readiness to implement professional orientation through non-formal education and developing and experimentally testing the technology of its formation in the process of professional training.

The expediency of studying this topic is actualised by a number of contradictions between: the existing theoretical psychological and pedagogical basis of developments in the field of career guidance and the need to modernise it in accordance with the current needs of society; popularisation of non-formal education and insufficient disclosure of its potential in

the system of pupils' career guidance; the leading role of school teachers in the career guidance of students and their unpreparedness for its effective implementation; the need for special training of future teachers for pupils' career guidance through non-formal education and the lack of research aimed at substantiating the theoretical and methodological foundations of this training.

To achieve the goal and objectives of the study, as well as to increase the effectiveness of forming future teachers' preparing to implement professional orientation through non-formal education, the essence and appropriate technology for the formation of pedagogical readiness, which includes motivational and adaptation, theoretical and practical, and generalising stages that ensure the focus of future teachers' professional training on the development of professional skills, integration of knowledge and practical experience in the implementation of professional orientation through non-formal education.

The scientific novelty and theoretical significance of the study is that for the first time: a technology for forming the readiness of future teachers to implement the professional orientation of students through non-formal education has been developed, which can be understood as a set of goals, content, forms, methods, techniques and means, united in four blocks (preparatory, motivational and target, content and procedural, analytical and resultant), taking into account the peculiarities of higher pedagogical education, that are consistently implemented and ensure the effective preparation of future teachers for the implementation of pupils' career guidance through non-formal education and provide for the impact on all its components during three stages (motivational and target, content and procedural, and analytical and result); the essence and components of the future teacher's readiness for pupils' career guidance through non-formal education are defined, the understanding of career guidance as an educational system aimed at professional self-determination of the individual and meeting the needs of the country's labour market is formulated; the criterion-diagnostic apparatus for determining the level of formation of future teachers' readiness for pupils' career guidance through non-formal education has been developed, namely, indicators of the formation of future teachers' motivation to implement this activity, the nature of interest, completeness of knowledge in the field of career guidance and non-formal education, the level of formation of acquired skills and abilities of future teachers, the formation of the analytical and evaluative component; the ways of forming the readiness of future teachers to implement

the professional orientation of students through non-formal education are substantiated; the peculiarities of the current state of the career guidance system in Ukraine and leading European countries; the essence of teacher's activity in pupils' career guidance through non-formal education; theoretical foundations of career guidance work with pupils (forms and methods of its implementation) and theoretical foundations of training future teachers (methods and means of training) were further developed.

The first chapter of the dissertation analyses the pedagogical, psychological and pedagogical literature, considers the ways of formation of career guidance in Ukraine and leading European countries, the structure, tasks and functions of career guidance and non-formal education. The essence of the leading categories of the dissertation research is defined, the main concepts, "career guidance" and "non-formal education", are considered and analysed.

The essence of the future teacher's readiness for pupils' career guidance through non-formal education is revealed, levels, indicators and criteria of readiness are defined.

The technology of forming the studied readiness is scientifically substantiated. The structure of future teacher's readiness to implement professional orientation through non-formal education, which consists of motivational and value, knowledge and practical, reflective and corrective components, is developed.

The motivational and value component of future teachers' readiness to implement career guidance through non-formal education includes positive motivation to implement professional activities, non-formal education activities and pedagogical activities in general.

The knowledge-practical component is one of the important factors in shaping the readiness of future teachers to implement career guidance through non-formal education, which ensures the enrichment of future teachers with knowledge about the nature and features of the career guidance system and non-formal education; the role of the subject teacher in the comprehensive development of students and their career guidance; the relationship between the effectiveness of career guidance at school and the level of economic and social life in the country; the importance of implementing career guidance through non-formal education. In addition, this component reflects the development of future teachers' professional skills and abilities to carry out career guidance activities. The study found that the motivational component is the systemic component of this readiness.

The reflective and corrective component is aimed at monitoring and evaluating the level of readiness of future teachers to implement professional orientation through non-formal education in the process of professional training. The system of effective and efficient assessment criteria and methods (knowledge, skills) corresponds to the Bologna system (rating parameters based on ECTS principles).

The substantiated technology of forming future teachers' readiness for the implementation of professional orientation through non-formal education can be understood as a set of goals, content, forms, methods, techniques and means united in four blocks (organisational and target, content, procedural and control and evaluation), taking into account the peculiarities of future teachers' training, that are consistently implemented and ensure effective preparation of future teachers for the implementation of professional orientation through non-formal education with a high level of readiness and provide for the impact on all its components during three stages (motivational and target, content and procedural, analytical and result).

The second section presents the course and results of the pedagogical experiment on the implementation of the technology of forming future teachers' readiness for the implementation of professional orientation through non-formal education. At the ascertaining stage of the pedagogical experiment, the system of preparing future teachers for pedagogical activity was studied; diagnostic tools were compiled, objects of experimental activity were identified, nomenclature documentation of institutions, including educational programmes, curricula. The author conducted a confirmatory diagnosis of the studied readiness in accordance with the defined criteria, indicators and levels.

The formative stage of the pedagogical experiment involved experimental testing of the substantiated technology of forming future teachers' readiness for the implementation of professional orientation through non-formal education. The step-by-step process of forming the studied readiness included training in accordance with the motivational and target, content and procedural, and analytical and result stages. The main tasks of forming readiness were performed in the educational process, extracurricular activities, pedagogical practice, and independent work. The process of forming the readiness of future teachers to implement professional orientation in non-formal education was implemented using a set of traditional, interactive, game, imitation methods, as well as traditional and innovative forms. The tasks

were worked out during the simulation and in the real educational environment during the students' pedagogical practice.

At the control stage, a comparative analysis of qualitative and quantitative changes in the level of readiness of the experimental group before and after the experiment was carried out. The obtained indicators showed statistically significant differences in the levels of formation of the motivational, personal, cognitive and activity components of the studied readiness.

Educational and methodological support that can be implemented in the educational process of higher pedagogical education institutions in the preparation of future teachers for professional activity has been developed and implemented.

Key words: professional training, readiness formation, future teachers, pedagogical activity, higher pedagogical education institution, career guidance, non-formal education.

PUBLISHED WORKS REFLECTING THE MAIN SCIENTIFIC RESULTS OF THE DISSERTATION

Articles in scientific professional publications of Ukraine and in publications included in international scientometric databases

1. Mohylna Y. I. Problems of preparing future teachers for the professional orientation of pupils. *Pedagogy of forming a creative personality in higher and secondary schools*. 2020. № 73, T. 2. P. 118-121. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/73/part_2/24.pdf (professional article, category B).
2. Mohylna Y. I. Preparing future teachers for non-formal education of pupils. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. 2021. №2 (106), P. 320-329. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/33.pdf> (professional article, category B).
3. Mohylna Y. I The state of pupils' career guidance in a modern Ukrainian school. *New Collegium*. 2021. №1 (103). P. 67-71 URL: <http://newcollegium.nure.ua/article/download/243500/241415> (professional article, category B).
4. Mohylna Y. I European experience of professional orientation of pupils. *Ukrainian Pedagogical Journal*. 2021. №4 P. 88-96 URL:

<https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/258> (professional article, category B).

5. Mohylna Y. I I Relevance of the development of non-formal education of pupils in Ukraine. *Topical issues of the humanities*. 2021. № 43. T. 3. P. 155-158. [URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/43_2021/part_3/28.pdf](http://www.aphn-journal.in.ua/archive/43_2021/part_3/28.pdf) (professional article, category B).
6. Mohylna Y. I Theoretical substantiation of the technology of training future teachers for the implementation of professional orientation through non-formal education. *Science and technology today*. 2023. №7 (21). P. 403-412 URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/4851> (professional article, category B).

Published works of approbation nature

7. Mohylna Y. I Comparative characteristics of career guidance work with students in Ukraine and foreign countries. *Formation of a professionally mobile specialist: the European dimension*: coll. theses of reports of the V AllUkrainian science and practice conf. (Dnipro, 25 April 2019). Dnipro: Dnipro State University of Internal Affairs, 2019. P. 159-162/
8. Mohylna Y. I The importance of vocational guidance in adolescence. *Man and Society: Modern Problems of Interaction (Psychological and Pedagogical Aspects)*: materials of the International Scientific and Practical Conference (Lviv, 27-28 September 2019). Lviv: Lviv Pedagogical Community, 2019. P. 51-54.
9. Mohylna Y. I Low quality of career guidance in Ukrainian schools compared to Germany. *Influence of the achievements of psychological and pedagogical sciences on the development of modern society*: materials of the International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, 13-14 March, 2020). Kharkiv: Eastern Ukrainian Organisation "Centre for Pedagogical Research", 2020. P. 30-33.
10. Mohylna Y. I. The relationship of pupil's career guidance with the country's economy in Ukraine and Germany. *Socio-psychological problems of society*: materials of the International Scientific and Practical Conference (Kyiv, 10 April 2020). Kyiv: V. I. Vernadsky Taurida National University, 2020. P. 79-81.

11. Mohylna Y. I. The importance of a creative approach to career guidance for pupils and ways to implement it. Proceedings of the 4 th International Scientific and Practical Conference «*SCIENCE AND PRACTICE: IMPLEMENTATION TO MODERN SOCIETY*» (Manchester, Great Britain 6-8.05.2020). Manchester, 2020. P. 182-185. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/issue/download/6-8.05.2020/297#page=183>
12. Mohylna Y. I. The effectiveness of pupils' career guidance through non-formal education on the example of the project "Country of professions and hobbies "Fransilvaniia". Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «*INTERNATIONAL FORUM: PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS*» (Melbourne, Australia 26-28.04.2020). Melbourne, 2020. P. 103-106.
13. Mohylna Y. I. Problems of non-formal education in the school education system of Ukraine. *Modern system of education and upbringing: experience of the past - a look into the future*: materials of the International scientific and practical conference (Kyiv, 2-3 October 2020). Kyiv: NGO "Kyiv Scientific Organisation of Pedagogy and Psychology", 2020, pp. 22-24.
14. Mohylna Y. I. Implementation of the technology of preparing future teachers for the professional orientation of pupils through non-formal education and its results. *Young scientist*. 2023. № 3 (115). P. 68-75 URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5783>

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ШКОЛЯРІВ ЧЕРЕЗ НЕФОРМАЛЬНУ ОСВІТУ.....	24
1.1 Система професійної орієнтації в Україні та світі: теоретичні засади та практичний досвід.....	24
1.2 Неформальна освіта як новітня форма освіти школярів та її профорієнтаційний потенціал.....	49
1.3 Сутність готовності вчителя до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.....	71
1.4 Теоретичне обґрунтування технології підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.....	79
Висновки до розділу 1.....	85
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ШКОЛЯРІВ ЧЕРЕЗ НЕФОРМАЛЬНУ ОСВІТУ.....	87
2.1. Організація та проведення педагогічного експерименту.....	87
2.2. Реалізація технології підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.....	118
2.3. Аналіз результатів експериментальної перевірки результативності технології підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.....	153
Висновки до розділу 2.....	169
ВИСНОВКИ.....	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	177
ДОДАТКИ.....	191

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. Економічні, соціальні, політичні зміни в Україні є поштовхом до динамічного розвитку системи освіти, що отримує нові вектори розвитку, набуває потужних інструментів, характеризується урізноманітненням шляхів оволодіння знаннями, зокрема через неформальне навчання.

Варто зазначити, що сучасна освіта України зорієнтована на ринок праці та запити суспільства. Зважаючи на це, важливо приділяти значну увагу профорієнтаційній роботі на рівні загальної середньої освіти, знайомити учнів шкіл з різними сферами професійної діяльності. Професійна орієнтація, як шлях до забезпечення зв'язку системи освіти з економікою країни, сьогоденням та майбутнім школяра є вагомим напрямом діяльності сучасної школи. Роль учителя сучасний вчитель є ключовою фігурою в організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями, модератором в індивідуальній освітній траєкторії школярів, зокрема в їхній професійній орієнтації та подальшому професійному самовизначенні. У книзі «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський зазначав, що вчитель це не тільки наставник, а друг, товариш, який впливає як на знання учня, так і на його духовність. Освітній процес ґрунтується не лише на предметній компетентності педагога, а й на його умінні мотивувати, підтримувати, здійснювати супровід освітнього процесу, спонукати учнів до особистісного розвитку.

Сучасні випускники шкіл мають визначитись зі своїм професійним майбутнім, обрати напрям подальшого навчання або трудової діяльності ще під час навчання в школі. Світ професій сьогодні динамічний та різноманітний, а їх перелік дуже розлогий і часто не зрозумілий для школярів, тому вони потребують допомоги дорослих у виборі професії. Визначальну роль у професійній орієнтації відіграє школа і вчитель, до яких учень може звертатись за порадою і долучатися до участі у профорієнтаційних заходах. У ефективності освітньої і профорієнтаційної роботи шкільного вчителя велику роль відіграє його готовність до реалізації професійної орієнтації, розуміння ним важливості та значущості вибору професії як особисто для учня, так і для суспільства в цілому.

Сьогодні випускники шкіл часто не виявляють готовності до професійного самовизначення, про що свідчать дисбаланс на ринку праці, попит серед абітурієнтів на здобуття вищої освіти з певних спеціальностей, наявність великої кількості громадян

України, які працюють не за фахом. Хоча на перший погляд здається, що такі глобальні проблеми у масштабі країни, як працевлаштування, економічні питання, загальний рівень життя не пов'язані зі шкільною освітою, але це не так. Шкільна освіта припадає на період формування людини як особистості, а від рівня сформованості особистості, готовності випускника школи до дорослого життя залежить його подальше майбутнє, а майбутнє кожного громадянина окремо визначає майбутнє країни в цілому. Лише цілеспрямована, впевнена у собі, сформована особистість здатна підіймати рівень життя та економіки в країні.

У сучасному освітньому середовищі для досягнення мети всебічного розвитку школяра педагоги використовують можливості формальної, неформальної та інформальної освіти. Особливу цікавість у цьому аспекті становить дослідження феномену неформальної освіти, яка є динамічною і відповідає потребам сучасної молоді: можливість соціального та емоційного забарвлення, висока мотивація учасників освітнього процесу, гнучкість змісту, сприятливе психологічне середовище, використання різноманітних інноваційних форм і методів навчання, динамічність процесу сприйняття інформації, орієнтація на потреби школярів, варіативність програм і термінів навчання, не обов'язковість оцінювання. Перевагами неформальної освіти є гнучкість, адаптивність до вимог часу, запитів суспільства, потреб школярів, що є запорукою ефективності професійної орієнтації. Таким чином неформальна освіта може відігравати позитивну роль у проведенні професійної орієнтації у сучасній школі. Варто зазначити, що нині питання теоретичного і методичного обґрунтування реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту залишаються не достатньо розробленими в Україні.

Зважаючи на це, педагогічні університети мають приділяти значну увагу розвитку у майбутніх учителів професійних компетентностей у реалізації професійної орієнтації школярів, зокрема через неформальну освіту. Окрім того, відповідні зміни у вищій педагогічній освіті будуть позитивно впливати на мотивацію майбутніх вчителів до розвитку особистості учня.

Актуальність проблеми професійної орієнтації підтверджується високим рівнем зацікавленості нею серед науковців, освітян, соціологів, економістів, політиків. Так, процес вибору професійної діяльності школярами завжди був у полі зору педагогів,

психологів, соціологів. Ще Г.С. Сковорода висловлював ідею «спорідненої праці», яку він визначав запорукою успіху та щастя кожної людини. На думку видатного педагога і філософа, кожна людина має займатись тією справою, до якої вона має потяг і схильність. Поява та розвиток професійної орієнтації як науково обґрунтованої системи припадає на середину ХІХ – початок ХХ ст. так, серед науковців того часу, які переймалися проблемою професійної орієнтації були А. Макаренко, К. Пірсон, С. Шацький, А. Щербакова. Вони розглядали професійну орієнтацію безпосередньо як цілісну систему.

Психолого-педагогічні особливості професійного самовизначення учнів шкіл досліджували: Г. Балл, В. Бербец, В. Бондарь, Т. Горюнова, Д. Закатнов, Г. Костюк, Г. Левченко, В. Моляко, Є. Павлютенков, Н. Пономарьова, М. Тименко, О. Тополь, В. Чебишева, П. Шавіра, Н. Шевченко, М. Янцур та інші.

Основи реалізації професійної орієнтації у школі вивчали: В. Андрушкевич, Л. Гуцан, М. Дяченко, Н. Захаров, В. Єндальцев, О. Мельник, З. Охріменко, О. Пархоменко, Н. Побірченко, В. Сахаров, В. Симоненко, М. Тимченко, Б. Федоришин, Г. Шліхта та інші.

Фундаментальні особливості професійної підготовки майбутніх учителів розкрито у наукових працях наступних дослідників: С. Гончаренко, В. Гриньова, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лозова, В. Паламарчук, І. Прокопенко та інші.

Якщо казати про дослідження у галузі підготовки здобувачів педагогічних ЗВО до профорієнтаційної роботи у школі, то необхідно виділити роботи таких науковців: Г. Балла, С. Золотухіної, А. Ганюшкіна, Н. Гончарова, А. Деркача, М. Дьяченка, В. Рижова, Ю. Кабанського, Н. Пономарьової, В. Симоненко, С. Сисоєвої, М. Янцура та інші.

Активну роботу у дослідженні неформальної освіти проводили такі науковці: А. Боярська-Хоменко, Л. Будаї, Н. Василенко, О. Василенко, А. Гончарук, Е. Гусейнова, В. Давидова, П. Джарвіс, Т. Десятов, Л. Ілакавичус, Х. Колей, Ф. Кумбс, О. Лазаренко, Д. Лівінгстон, Л. Лук'янова, Дж. Малком, О. Ройтблат, Л. Сігаєва, П. Ходкінс, О. Шапочкіна та інші.

Не зважаючи на значну кількість наукових досліджень у галузі як професійної орієнтації та і неформальної освіти, не достатньо вивченими залишаються питання

розробки технології підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації учнів шкіл через неформальну освіту.

Поруч з цим, актуальність згаданої проблеми посилюється наявністю суперечностей, а саме між:

- наявною теоретичною психолого-педагогічною базою напрацювань у галузі професійної орієнтації та необхідністю її модернізації відповідно до сучасних потреб соціуму;
- популяризацією неформальної освіти та недостатнім розкриттям її потенціалу у системі професійної орієнтації школярів;
- провідною роллю шкільного вчителя у професійній орієнтації учнів та його неготовністю до ефективної її реалізації;
- необхідністю спеціальної підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту та відсутністю досліджень спрямованих на обґрунтування теоретичних і методичних засад зазначеної підготовки.

Отже, актуальність теми, її недостатня теоретична розробленість та практична значущість, необхідність подолання зазначених суперечностей зумовили вибір теми дослідження «Підготовка майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано як складову частину комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри початкової і професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Інноваційні технології в підготовці фахівців різних галузей» (державний реєстраційний номер 0120U104987).

Тему дослідження затверджено Вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол №7 від 25 жовтня 2018 року)

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити технологію підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації учнів шкіл через неформальну освіту.

Відповідно до мети дослідження сформульовано наступні завдання:

1. Проаналізувати систему професійної орієнтації в Україні та світі, визначити можливості неформальної освіти в профорієнтаційній роботі.
2. Розкрити сутність основних понять дослідження.
3. Обґрунтувати шляхи формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації учнів через неформальну освіту.
4. Розробити технологію формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.
5. Експериментально перевірити технологію підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації учнів.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутнього вчителя в закладах вищої педагогічної освіти.

Предмет дослідження – технологія формування готовності майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальної освіти.

Загальна гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні про те, що ефективність формування готовності майбутнього вчителя до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту можна покращити, якщо обґрунтувати й упровадити педагогічну технологію, яка передбачає підготовчий, мотиваційно-цільовий, змістовно-процесуальний та аналітико-результативний етапи, що в сукупності забезпечують спрямованість професійної підготовки майбутніх учителів на формування професійних умінь, інтеграцію отриманих знань і набуття практичного досвіду професійної орієнтації учнів через неформальну освіту.

Досягненню мети й розв'язанню поставлених завдань сприяло використання комплексу **методів дослідження**:

- *теоретичних* (аналіз й узагальнення літературних джерел, законодавчих актів і нормативних документів України, посадових інструкцій, систематизація досвіду практичної підготовки майбутніх учителів до педагогічної діяльності з метою уточнення критеріїв, визначення показників і характеристики рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту; розробки, обґрунтування й експериментальної перевірки авторської технології, розробки навчально-методичного забезпечення до навчальних

дисциплін загальнопрофесійного циклу, методичних рекомендацій спрямованих на розв'язання завдань професійної спрямованості);

- *соціологічних* (анкетування з метою діагностування рівня готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту);

- *емпіричних* (спостереження, тестування з метою дослідження результатів діяльності та встановлення рівня сформованості готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту; педагогічний експеримент із метою перевірки ефективності розробленої технології);

- *статистичних* (математична перевірка гіпотези, параметричні методи порівняння результатів дослідження на основі критерію χ^2 Пірсона для проведення кількісного і якісного аналізу емпіричних даних та перевірки їх достовірності).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що

вперше:

- розроблено технологію формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту, яку можна розуміти як сукупність цілей, змісту, форм, методів, прийомів і засобів, об'єднаних з урахуванням особливостей вищої педагогічної освіти у чотири блоки (підготовчий, мотиваційно-цільовий, змістовно-процесуальний, аналітико-результативний), що послідовно реалізуються й забезпечують результативну підготовку майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіти й передбачають вплив на всі її компоненти впродовж трьох етапів (мотиваційно-цільового, змістовно-процесуального та аналітико-результативного);

- визначено сутність та складові готовності майбутнього вчителя до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту, сформульовано розуміння професійної орієнтації як освітньої системи спрямованої на професійне самовизначення особистості та забезпечення потреб ринку праці країни;

- розроблено критеріально-діагностичний апарат для визначення рівня сформованості готовності майбутнього вчителя до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту, а саме визначено показники сформованості мотивації майбутніх учителів до реалізації означеної діяльності, характеру інтересу, повноти знань у галузі професійної орієнтації та неформальної освіти, рівня сформованості

набутих умінь та навичок майбутніх учителів, сформованості аналітико-оцінного компонента;

- обґрунтовано шляхи формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Уточнено:

- особливості сучасного стану системи професійної орієнтації в Україні та провідних країнах Європи;

- сутність діяльності учителя у професійній орієнтації школярів через неформальну освіту.

Подальшого розвитку набули теоретичні засади профорієнтаційної роботи зі школярами (форми та методи її здійснення) та теоретичні засади підготовки майбутніх учителів (методи та засоби підготовки).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що розроблена технологія підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації учнів шкіл через неформальну освіту є готовою до впровадження в освітній процес та може бути використана у закладах вищої педагогічної освіти. Разом з тим розроблено й апробовано навчально-методичне забезпечення зазначеної технології, а саме:

- навчально-методичний комплекс дисципліни «Професійна орієнтація школярів», який включає навчальну програму і навчальну робочу програму;
- методичні рекомендації для здобувачів спеціальності 014 Середня освіта (біологія) та вчителів біології «Методичні рекомендації щодо впровадження профорієнтаційних компонентів та заходів неформальної освіти в процесі викладання біології у школі»

Особистий внесок здобувача полягає у висвітленні теоретично-методичних аспектів професійної орієнтації через неформальну освіту; ролі неформальної освіти та професійної орієнтації у формуванні особистості учня; залежності ефективності реалізації майбутнім вчителем професійної орієнтації через неформальну освіти з рівнем підготовки його до відповідної діяльності під час здобуття вищої педагогічної освіти; шляхів практичної реалізації технології підготовки майбутнього вчителя до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Наукові результати, подані в дисертаційному дослідженні, автором отримано одноосібно й самостійно.

Апробацію та впровадження результатів дослідження здійснено шляхом публікації праць, виступів з доповідями та науковими повідомленнями на науково-практичних конференціях, зокрема

міжнародних: III International Scientific and Practical Conference «International forum: problems and scientific solutions» (Австралія, Мельбурн, 2020), IV International Scientific and Practical Conference «Science and practice: implementation to modern society» (Велика Британія, Манчестер, 2020), «Людина та соціум: сучасні проблеми взаємодії (психологічні та педагогічні аспекти)» (Львів, 2019), «Сучасна система освіти і виховання: досвід минулого – погляд у майбутнє» (Київ, 2020), «Вплив досягнень психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства» (Харків, 2020) «Соціально-психологічні проблеми суспільства» (Київ, 2020);

всеукраїнських: V Всеукраїнська науково-практична конференція «Формування професійно мобільного фахівця: європейський вимір» (Дніпро, 2019),

Публікації. Основні результати дослідження викладені у 14 одноосібних наукових публікаціях, зокрема 6 статей у наукових фахових виданнях категорії Б, 1 стаття у науково-популярному виданні, 7 публікацій у матеріалах науково-практичних конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (133 найменувань, з них 17 - іноземними мовами), 4 додатки (на 4 сторінках). Загальний обсяг роботи 246 сторінок, з них 176 сторінок основного тексту, який містить 15 таблиць (на 21 сторінці), 18 рисунків (на 18 сторінках).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ШКОЛЯРІВ ЧЕРЕЗ НЕФОРМАЛЬНУ ОСВІТУ.

1.1. Система професійної орієнтації в Україні та світі: теоретичні засади та практичний досвід.

Досягнення поставленої мети наукового дослідження вимагає окреслення термінологічного поля визначеної проблеми, аналізу історичного шляху становлення професійної орієнтації через неформальну освіту в Україні, їх сутності та особливостей.

Формування професійної орієнтації, як складової системи освіти в Україні припадає на початок ХХ століття. Перші дослідження з профорієнтації проводились у м. Харків науковцями з Центрального інституту праці, надалі при цьому інституті було створено профорієнтаційне бюро.

У 1928 році в Україні почали з'являтися Бюро професійної консультації, в таких містах як Київ, Дніпро, Одеса. Їх задачею було професійне спрямування підлітків на виробництво. Ґрунтувалось таке спрямування на особистих якостях підлітків та потребах самого виробництва. Враховуючи те, що в цей час Україна входила до складу СРСР, а панівною була галузь технічного виробництва – заводи, фабрики тощо, то й під час професійної орієнтації велика увага приділялась саме цьому спрямуванню. Головною метою було заохочування підлітків до навчання у ФЗУ – фабрично-заводських училищах. Методами професійної орієнтації на той час були: лекції, бесіди, конференції, екскурсійні заходи на виробництвах. Головним організатором професійної орієнтації у школах виступало Бюро професійної консультації.

1929 рік відзначився створенням головного органу професійної орієнтації - Міжвідомчої ради при Наркомі праці та Центральної лабораторії з профконсультації і профвідбору при ВЦСПС. Головним завданням Міжвідомчої ради було спрямування та координація всієї профорієнтаційної діяльності. Центральна лабораторія займалась дослідною роботою з питань професійної орієнтації, а саме: аналіз роботи різних профконсультаційних бюро, узагальнення їх досвіду та розробка рекомендацій для керівників різних ланок, яка базувалась на проведеному аналізі. [28]

Вже на початку 30-х років в Україні була сформована універсальна теорія профвідбору, особливості якої було розкрито у дослідженнях професора Харківського інституту праці Ф. Дунаєвського «Проблеми професійного відбору» та «Професійний відбір та його соціальний зміст». [26]

Першими, хто розглядав профорієнтацію не як окремі заходи, а як цілу систему були А. Болтунов та П. Болонський. Розроблені ними системи стали базою для профорієнтаційної роботи у старших класах. А. Болтунов в своїх працях робив наголос на те, що саме школа є головною ланкою в системі професійної орієнтації школярів. Він вважав, що школа повинна проінформувати учнів про особливості наявних професій та вимоги до них, провести трудове виховання, в ході якого у школярів буде сформоване позитивне ставлення до праці, виявити спрямованість кожного учня та встановити його трудову придатність. [9]

В той час, як А. Болтунов у своїй системі схилився до більш теоретичних методів (профінформація, профобстеження, профконсультація), П. Болонський більше уваги звертав саме на практичне ознайомлення учнів з професіями шляхом практичних занять, екскурсій та безпосередньої участі у процесах виробництва. Основою професійної орієнтації П. Болонський вважав особистісні якості учнів, їх інтереси та здібності, на яких, як він вважав, і повинна базуватись профорієнтаційна робота. [8]

У 1933 році у м. Львів відкрили «Порадню для вибору знання» при Головній управі Товариства «Рідна школа». Ця організація займалась профорієнтаційною діяльністю, проводила масштабну пропаганду профорієнтації та популізувала її. Діяльність «Порадні» продовжувалась до моменту її ліквідації у 1939 році. [83]

Таким чином, професійна орієнтація у 20-ті – 30-ті роки була новим та цікавим напрямком в освіті, в цей час вона отримала визнання та ствердилась, як складова системи освіти. Її дослідженням займалися такі вчені, як А. Щербаков, Н. Левітов – вивчали особливості методів та форм професійної орієнтації; А. Болтунов, А. Білібін, Ф. Дунаєвський, Н. Левітов – у своїх працях приділяли велику увагу методикам вивчення особистісних якостей школярів; С. Геллерштейн, В. Чебішева, І. Шпільрейн – досліджували проблематику несформованості класифікацій професій та психологічних вимог до особистості, які постають перед нею при опануванні певної

професії; Н. Крупецька, А. Макаренко, С. Шацький – теоретики, що обґрунтовували концепції профорієнтації.

До головних проблем системи професійної орієнтації в той час можна віднести: запозичення закордонного досвіду без достатнього його аналізу; недостатність досліджень в галузі аналізу особистості учня та психології в цілому; технократство в організації профорієнтації.

До таких проблем призвів той факт, що профорієнтація набирала швидкі обороти, ставала все популярнішою та потребувала все більше спеціалістів. Але на підготовку фахівців у сфері професійної орієнтації не було часу, тому реалізували її майже не компетентні працівники. Це призвело до зниження ефективності професійної орієнтації навчальної молоді та потреби у розв'язанні цієї глобальної проблеми.

Рішення, прийняте в той момент державою стало для системи професійної орієнтації «неминучою загибеллю». Так, у 1936 році, ЦК ВКПб прийняв постанову «Про ідеологічні перекручення в системі «Наркомпросу», згідно з якою дослідження в галузі професійної орієнтації були майже повністю припинені. Спад профорієнтаційної системи через заборони держави тривав до 1959 року.

В цей час головними критеріями у профвідборі слугували рівень отриманої освіти та стан здоров'я випускника школи. Індивідуальні особливості особистості знецінювались, а спроби їх дослідження підпадали критиці та заборонялись. Звісно, ніяких профорієнтаційних установ на той час не існувало. Якщо учні отримували профорієнтаційну допомогу, то лише завдяки педагогічним колективам школи.

Саме це призвело до відставання нашої країни в розвитку системи профорієнтації від такої в країнах Європи, адже в них ніяких заборон на дослідження та реалізацію професійної орієнтації не накладалось, а навпаки лише заохочувався розвиток системи.

У 1959 році держава знову надала підтримку професійній орієнтації, завдяки чому цю складову освітньої діяльності школи науковці знову почали активно вивчати. Далі, Радянський Союз затверджує установи, які систематизують профорієнтаційну роботу у школах та створює Міжвідомчу раду, яка стає головним координатором профорієнтаційної діяльності.

1966 рік можна відмітити як рік наукового визнання та поширення професійної орієнтації, адже у Києві проводиться перша за роки існування СРСР наукова конференція присвячена дослідженню професійної орієнтації. [28]

У 70-ті роки питаннями професійної орієнтації посилено займався Інститут психології УРСР. Активну участь у розвитку системи професійної орієнтації займав директор цього Інституту - Г. Костюк. Його головною ідеєю була децентралізація координації профорієнтаційної роботи, розширення та систематизації профорієнтаційних установ. [36]

У 1984 році було прийнято постанову «Про покращення трудового виховання, навчання і професійної орієнтації школярів і організації суспільно-корисної виробничої праці», яка стала передумовою для подальших реформ, що датувалися 1986 роком. Саме тоді почалось формування матеріальної бази профорієнтації та створення її чіткої структури шляхом започаткування центрів професійної орієнтації молоді.

З цього періоду та до першої половини 90-х років профорієнтація набула стрімкого розвитку. Але такі події, як розпад Радянського Союзу та одержання Україною статусу незалежної країни призвели до потреби у перебудові вже наявних систем життя, в тому числі системи освіти. В той час професійна орієнтація вступила в новий період – період занепаду. Який, фактично продовжується до сьогодні. [28]

У ракурсі нашого дослідження важливим є аналіз досвіду побудови системи профорієнтації у провідних країнах Європи, адже там активно впроваджуються нові освітні форми та методики, підтримуються інновації.

Для детального порівняння було обрано профорієнтаційні системи наступних країн: Польща, Німеччина, Франція, Велика Британія.

Професійна орієнтація школярів у Польщі.

Державною установою Польщі, що контролює та регулює організацію та проведення заходів з професійної орієнтації є Міністерство народної освіти. Хоча профорієнтаційна робота проводиться на різних освітніх рівнях: школи, технікуми, училища, найбільша увага приділяється саме реалізації професійної орієнтації у школах. [77] Метою професійної орієнтації в школах Польщі є формування в учнів фундаментальних знань про світ професій та активної позиції у майбутньому соціальному та професійному житті. Реалізується профорієнтація, переважно, шляхом

профконсультацій, що, звісно розширює знання учнів про світ професій, але не є практичним засобом знайомства з ними. [66]

Важливим для нас в профорієнтаційній системі Польщі є організація педагогічних працівників до профорієнтаційної діяльності. У шкільному просторі створюється власна система профорієнтації, в якій головним координатором здебільшого є директор. Це дає змогу створити організовану, систематичну профорієнтаційну діяльність. Але, окрім цього, є додаткова ланка у шкільній системі – профконсультант – фахівець, що надає допомогу учням у виборі професії, напрямі навчання. Важливо, що його діяльність базується на двох основних напрямках: індивідуальному підході – аналізу можливостей кожного учня окремо та ситуації на ринку праці – врахування попиту та пропозиції на кожну професію. [77]

Результатом такої організації профорієнтації у школі є:

- інформованість учнів про ситуацію на ринку праці, ознайомлення з ним, формування навичок аналізу ринку;
- індивідуальний підхід до учнів під час професійної орієнтації з урахуванням їх мотивацій, особистісних можливостей, психофізіологічних особливостей та їх відповідності до обраної професії;
- формування глибокої теоретичної бази знань про світ професій, а в особливості про ті професії, що цікавлять учня;
- формування в учнів навичок планування кар'єри;
- формування готовності учнів до самостійного прийняття рішень та відповідальності за їх результат (стосується не лише професійної сфери, а й соціального життя в цілому). [77]

Професійна орієнтація школярів у Німеччині

При вивченні будь-яких особливостей освіти в Німеччині необхідно брати до уваги той факт, що Німеччина це є Федеративна Республіка, яка складається з 16 федеральних земель та кожна земля має свої особливості освітнього процесу. [128] Не дивлячись на це профорієнтаційну складову можна знайти в освітніх програмах усіх федеральних земель без виключення.

Школи Німеччини, у залежності від ступеня й особливостей освітнього процесу, поділяються на типи та реалізація в них професійної орієнтації відрізняється.

Наприклад, в основній, загальній, спеціальній, середній (у Саксонії-Ангальті), регулярній (у Тюрингії) школі профорієнтація включається в освітній процес, як частина предмета або циклу предметів. В тих школах, де професійна орієнтація є окремим предметом, дуже часто відбувається її поєднання з виробничою практикою, яка є обов'язковою в реальній та середній школі. [124]

У реальній та середній школах (Саксонія) професійна орієнтація може бути як окремим предметом, так і частиною одного або багатьох інших. Фундаментом для реалізації профорієнтації крізь шкільні предмети є навчальні плани, які мають у собі, окрім навчальної частини ще й профорієнтаційну. Обов'язковою є така форма складання навчальних планів для випускних класів.

Якщо аналізувати освітню діяльність німецьких гімназій, то ми побачимо, що професійна орієнтація там розвинута слабкіше – сконцентрована здебільшого на учнях 9-10 класів, а профорієнтаційна виробнича практика лише починає з'являтися в освітньому процесі. [131] Та варто наголосити на тому, що виробнича практика, співпраця освітніх закладів та виробництв є однією з сильніших сторін профорієнтаційної системи в Німеччині. [35]

Професійна орієнтація учнів у Німеччині є спільним освітнім завданням школи та тому до її реалізації залучаються усі педагогічні представники, але при цьому є й відповідальні особи саме за цю складову освітнього процесу. Їх задачами є комунікація з виробництвами – партнерами шкіл, координація профорієнтаційних проєктів.

Комунікація з виробництвами-партнерами є важливою для розробки загальних планів виробничих практик учнів, які зможуть задовольнити потреби обох сторін та будуть відповідати їх можливостям. [131]

Як вже наголошувалось раніше, професійна орієнтація в Німеччині не зводиться лише до теоретичного викладання матеріалу, а й містить у собі практичну складову. Вже з 2000 року в освітній процес Німеччини активно вводиться та розвивається виробнича практика школярів, практичні дослідження практикантів на виробництвах з подальшою презентацією результатів їх діяльності. [131]

Якщо детальніше розглянути виробничу профорієнтаційну практику, адже вона є найцікавішою складовою у профорієнтаційні концепції шкіл Німеччини, то ми побачимо наступні особливості:

- перебування на одному робочому місці протягом півроку;
- учень навчається та працює два дні на тиждень (дуальна освіта);
- план профорієнтаційної практики, її мета та завдання складаються учнем і вчителем заздалегідь та письмово узгоджується з виробничими інструкторами;
- завдання опрацьовуються учнями самостійно за консультативної підтримки вчителя та виробничого інструктора;
- результати практики оформлюються у звітну документацію та презентуються на звітній конференції;
- досягнення, отримані під час проходження практики, оцінюються, а оцінка вноситься до атестата.

Цікаво, що перед проходженням профорієнтаційної практики в Гамбурзі та деяких інших федеральних землях учні отримують «посвідчення» з вибору професії, що являють собою методичні рекомендації та щоденник з практики одночасно. Складається цей документ з трьох частин:

- перша частина – програма профорієнтації, інформація про партнерів, що працюють зі школою;
- друга частина – рекомендації до організації та планування профорієнтаційної практики;
- третя частина – слугує для власного документування своїх досягнень учнем-практикантом. [131]

Окрему увагу необхідно приділити проектам, які об'єднують між собою учнів шкіл, здобувачів та підприємства. Це дає змогу отримувати новий досвід та ділитись тим, що вже існує. [119]

Не лише професійні навички формуються в учнів у рамках профорієнтаційного навчання, а й соціальні компетентності, які дають змогу випускнику самостійно обрати професію відповідно до внутрішніх потреб та інтересів. Для реалізації такого підходу Федеральне агентство праці створює технічні концепції, а заклади освіти мають право вносити зміни у освітні плани в межах стандартів ЄС. [35]

Система організації шкільної освіти в Німеччині демонструє глибоке розуміння питання професійної орієнтації школярів саме в активній співпраці з батьками. Батьки, родинне оточення мають великий вплив на вибір майбутньої професії

дитиною. [127] Для того, щоб професійна орієнтація була співпрацею родини та школи, а вибір професії учнем не став стресом вибору між власними бажаннями та очікуваннями родини, класні керівники організують батьківські збори з питань профорієнтації та залучаються батьків безпосередньо до профорієнтаційних заходів, ознайомлюють їх з досягненнями учнів, в тому числі з результатами проходження учнями виробничої практики. [127]

Професійна орієнтація школярів у Франції

До провідних країн Європи, стосовно розвитку професійної орієнтації, також можна віднести Францію, адже в цій країні, завдяки освітній реформі 2005 року профорієнтація вважається пріоритетом у розвитку освіти. [69] На державному, законодавчому рівні три агенції є відповідальними за організацію та реалізацію професійної орієнтації: Національне бюро з освітньої і професійної інформації, Центр професійної інформації і орієнтації, Національна агенція працевлаштування. [107]

Освіта у середніх школах Франції має диференційний характер – учні розподіляються за різними напрямками відповідно до своїх інтересів та здібностей. Така система підвищує ефективність професійної орієнтації учнів шкіл. [74 ; 107]

Головними завданнями профорієнтаційної роботи у школах Франції є:

1. Визначення здібностей, інтересів та професійних нахилів учнів.
2. Адаптація учнів шкіл до подальшого дорослого життя, в тому числі працевлаштування.

Важливо зазначити, що з'явилися ці завдання в шкільній системі освіти Франції ще в 1959 році та в подальшій реформації освіти набували розвитку. [118]

Ще одним важливим напрямком у профорієнтації є орієнтація дітей з непривілейованих верств населення, адже саме вони здебільшого мають низьку мотивацію до навчання у школі, проблеми під час вибору майбутньої професії, вступу до ЗВО та працевлаштування. У 2006 році міністр освіти Жіль де Роб'єн презентував програму «Прагнення до успішності», яка шляхом індивідуального підходу вирішує труднощі навчання та професійної орієнтації дітей зі зазначеної вище верстви населення. [129]

У Кодексі освіти Франції зазначено, що частиною права на освіту є право на отримання професійної орієнтації, а саме профінформації, профконсультації та

профкваліфікації. Профорієнтаційний проєкт учні складають самостійно, виходячи із власних бажань, інтересів та здібностей за допомогою освітніх працівників, батьків, спеціалістів з профорієнтації та інших компетентних спеціалістів. [106] Але тут можемо знайти недолік – з одного боку профорієнтаційна система Франції робить наголос на самостійності учнів, але водночас має на увазі їх комплексну роботу з батьками та не робить наголос на співпраці школи та батьків. Як ми пам'ятаємо батьки не завжди дають змогу дитині робити самостійний вибір, тому в цьому сенсі профорієнтація не є досконалою, адже до інтересів учня домішуються інтереси батьків.

Як і в Німеччині, профорієнтація у Франції є відкритою системою та виходить за межі школи шляхом партнерства з підприємствами, виробництвами, неформальними організаціями. [43]

Професійна орієнтація школярів у Великій Британії

У Великій Британії до реалізації та контролю профорієнтації залучається низка державних органів, а саме: Міністерства освіти та зайнятості, Служба з працевлаштування молоді, Національна консультативна рада з професійної кар'єри. [82]

Важливими властивостями професійної орієнтації школярів у Великій Британії, на які варто звернути увагу є: безперервність системи (профорієнтація супроводжує особистість починаючи зі шкільної парти та продовжується до самого кінця трудової діяльності людини) та орієнтованість напрямку профорієнтаційної системи на соціально-економічні потреби країни.

[82]

Реалізацією професійної орієнтації у школах Великої Британії займається спеціально кваліфікована людина – профконсультат, який є незалежним у своїй діяльності, як від органів освіти, так і від підприємств. Профконсультат працює з учнями починаючи з 11 років, тобто з 6-7 класу відповідно до української системи шкільної освіти. До завдань профконсультанта належать: індивідуальна робота зі школярами, а саме виявлення особистісних якостей, нахилів, інтересів; допомога у виборі майбутньої професії учнями та підтримка у працевлаштуванні; організація заходів з професійної орієнтації у школі, у тому числі через неформальну освіту. [81]

Але окрім профконсультанта до профорієнтаційної діяльності залучені вчителі, координатори з профорієнтаційного та кар'єрного навчання, представники служб зайнятості, розвитку кар'єри та позашкільні представники місцевих органів освіти. Така комплексна взаємодія дає змогу організувати ефективну систему професійної орієнтації школярів. [102]

Спеціалісти, відповідальні за професійну орієнтацію, ведуть звітну документацію у вигляді щоденників-досьє в які занотовують: індивідуальні особливості учнів, їх інтереси та захоплення; інформацію про успіхи у навчанні та особливі досягнення з певних предметів. Отримана інформація в ході індивідуального дослідження особистості учня та результати його планування кар'єри презентуються батькам та обговорюються з ними. Бачимо, що є комплексний підхід, що включає до системи роботу з батьками. Також, учні мають змогу спиратися на ці дані в той момент, коли у 10 класі (14 років) їм доводиться стикатися з вибором додаткових навчальних предметів. Мається на увазі, що предмети будуть обиратися згідно з майбутньою професією. Це також допомагає підняти рівень мотивації учнів до навчання, адже тепер вони розуміють зв'язок між шкільними предметами та своїм майбутнім, а конкретніше – вимогами обраної професії. [101] Саме з цього моменту починається найактивніша фаза профорієнтації у школах Великої Британії – різноманіття профорієнтаційних заходів, як шкільних, так і позашкільних, екскурсії на підприємства, практичне ознайомлення з професіями та професійними сферами в цілому. [103]

Всього шкільна освіта у Великій Британії поділяється на 4 етапи. Саме останній, 4 етап (у віковій групі він є відповідним то старшої школи в Україні) відповідає за соціальну та психологічну складові професійної орієнтації. Що мається на увазі? У ході 4 етапу шкільної освіти в учнів формують навички самопізнання та розвиток обраних особистісних якостей, важливих у професійній кар'єрі. Тепер юнак може зіставити власні можливості з вимогами обраної професії та ситуацією на ринку праці, об'єктивно оцінити свою конкурентоспроможність. [102]

Для реалізації практичної частини профорієнтації у Великій Британії було обрано шлях імітаційного моделювання. Наприклад, школа створює певне підприємство, на якому учні «працюють» виконуючи обов'язки відповідно до обраної посади. [82]

Профорієнтаційне навчання реалізується шляхом викладання у межах програми окремих спеціалізованих до кар'єрної освіти предметів або в міжпредметних темах. Спеціальними навчальними предметами є: кар'єрна освіта, професійна орієнтація та розвиток кар'єри, навчання, пов'язане з роботою. В деяких школах ми можемо спостерігати наявність виробничої практики, але ця складова профорієнтації є не на стільки розвинутою, як в Німеччині, адже продовжується лише протягом 1-2 тижнів і не складається зі стількох процедур, як в німецькій системі. [103] У визначенні форм та методів реалізації професійної орієнтації школи мають певну автономію, а на складання профорієнтаційного плану найбільший вплив має рівень фінансування. [104]

Професійна орієнтація школярів в Україні

Початком становлення професійної орієнтації у вітчизняних школах можна вважати 2008 рік, адже 17 вересня того року було прийнято постанову згідно з якою професійна орієнтація в Україні визначалась науковою обґрунтованою системою, метою якої є визначення індивідуальних професійних якостей учнів та мотивування їх до професійного самовизначення. Наступний, важливий крок у розвитку профорієнтації було зроблено у 2009 році, коли згідно з постановою Кабінету Міністрів України була створена міжвідомча Рада з питань профорієнтації населення. [1]

На зараз, головною в Україні установою, що керує і регулює систему професійної орієнтації є Державна служба зайнятості. Але якщо проаналізувати діяльність Державної служби зайнятості, то ми побачимо, що її завданнями є – працевлаштування, профінформація, профвідбір та урегулювання співвідношення попиту та пропозиції на ринку праці. На жаль, такого пункту, як «співпраця зі школами» не спостерігається. [1]

Не дивлячись на це, професійна орієнтація є складовою шкільної освіти в Україні та реалізується переважно шляхом профконсультації, профдіагностики та профінформації. [1] Тобто, професійна орієнтація у школах реалізується здебільшого за допомогою теоретичних методів. Це можна пояснити відсутністю спеціалістів з питань професійної орієнтації та низьким рівнем готовності шкільних учителів до такої діяльності. [105]

У програмі вищої педагогічної освіти питанню підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів приділяється недостатня увага. У результаті цього під час роботи у школі педагогічні працівники стикаються з низкою проблем, що пов'язані

з організацією ефективної профорієнтації. Головну роль у професійній орієнтації учнів шкіл відводять шкільному психологу, чия діяльність обмежується проведенням психологічних тестувань з виявлення професійних нахилів школярів. [76] Звісно, враховуючи вище перераховані фактори, професійна орієнтація у школах України потребує на розвиток.

Як результат недосконалої організації системи професійної орієнтації школярів ми отримуємо незадоволеність населення собою та своїм життям, що призводить до погіршення рівня життя у країні; низьку мотивацію до отримання вищої освіти; дестабілізацію попиту та пропозиції на ринку праці.

Повний аналіз складових системи професійної орієнтації у шкільній освіті України та провідних країнах Європи представлено в таблиці 1.1

Таблиця 1.1

Порівняння складових системи професійної орієнтації в системі шкільної освіти України та провідних країн Європи

Складова системи професійної орієнтації	Польща	Німеччина	Франція	Велика Британія	Україна
Державні органи, що регулюють та контролюють професійну орієнтацію у школах.	Міністерство народної освіти.	Федеральне агентство праці.	Національне бюро з освітньої і професійної інформації, Центр професійної інформації і орієнтації, Національна агенція працевлаштування.	Міністерства освіти та зайнятості, Служба з працевлаштування молоді, Національна консультативна рада з професійної кар'єри.	Міністерство освіти і науки України, Рада з питань профорієнтації населення.

Теоретичні форми реалізації.	Індивідуальна професійна консультація.	Індивідуальна професійна консультація, впровадження професійної орієнтації, як окремого предмету або частини предметів.	Індивідуальна професійна консультація.	Індивідуальна професійна консультація, ведення щоденників-досьє на учнів, викладання професійної орієнтації, як окремого предмету.	Профконсультація, профдіагностика, профінформування.
Практичні форми реалізації	-	Виробнича практика, профорієнтаційні проекти.	Складання профорієнтаційних проєктів.	Виробнича практика, моделювання виробництва на базі школи.	-
Працівники, що реалізують профорієнтаційну діяльність	Директор школи, вчителя, профконсультанти. Створюється власна, організована система в середині школи.	Усі педагогічні представники, але наявна відповідальна особа, представники виробництв-партнерів школи.	Вчителі, спеціалісти з професійної орієнтації, представники виробництв-партнерів школи.	Вчителі, профконсультанти, координатори з профорієнтаційного та кар'єрного навчання.	Вчителі, шкільні психологи.
Індивідуальний підхід у профорієнтаційній діяльності	Профконсультант забезпечує реалізацію індивідуального підходу.	Здійснюється особистісний аналіз кожного учня та формування в нього відповідних	Головним завданням профорієнтації є визначення здібностей, інтересів та нахилів учнів.	Профконсультант забезпечує реалізацію індивідуального підходу, результати своєї роботи занотовує в	Професійна орієнтація школярів реалізується здебільшого шляхом фронтальної роботи.

		до обраної професії компетентностей.		щоденник-досьє.	
Зв'язок професійної орієнтації та ринку праці	Діяльність профконсультанта базується на аналізі ситуації на ринку праці.	Забезпечується Федеральним агенством праці та представниками партнерів-виробництв.	Забезпечується Державними агенціями.	Профорієнтаційна система спрямована на соціально-економічні потреби країни.	Зв'язок профорієнтації школярів та ринку праці не спостерігається.
Диференціація освіти відповідно до професійних напрямів	З переходом до старшої школи учні мають право вступити у професійні школи або технікуми отримуючи початкову професійну освіту.	Випускники 10-х класів можуть одержувати профтехосвіт у шляхом дуального навчання.	Учні розділяються за напрямками відповідно до своїх професійних інтересів.	Учні у 10-класі обирають додаткові шкільні предмети, виходячи з вимог майбутньої професії	З переходом до старшої школи учні мають право вступити у професійні школи або технікуми отримуючи початкову професійну освіту.
Реалізація заходів з професійної орієнтації шляхом неформальної освіти	Професійна орієнтація в Польщі має більш теоретичний характер.	Профорієнтаційні проекти, виробнича практика.	Профорієнтаційні проекти, співпраця з неформальними організаціями.	Організація заходів профконсультантом, моделювання виробництва на базі школи.	Екскурсії до ЗВО.
Робота з батьками	Індивідуальні бесіди з профконсультанта	Батьки беруть активну	Передбачається співпраця дитини та	Профконсультант надає батькам	Індивідуальні бесіди з

	нтом або вчителями за бажанням.	участь в професійній орієнтації співпрацюючи зі школою.	батьків у ході планування майбутнього.	звітність про свою роботу.	вчителями за бажанням.
--	---------------------------------	---	--	----------------------------	------------------------

Таким чином можна зробити висновок, що система професійної орієнтації школярів у провідних країнах Європи є більш гнучкою, а її реалізація відбувається шляхом нетрадиційних для освітньої системи України форм освіти.

У сучасній системі освіти України професійна орієнтація має своє власне місце та вважається окремою галуззю наукового знання. Вона межує з такими науками, як педагогіка, психологія, філософія, економіка, медицина та право. Розвиток та впровадження профорієнтації сьогодні керується державою – кожна людина має право на отримання профорієнтаційної допомоги. Гарантується це право Конституцією України. [34]

За часи існування незалежної України професійна орієнтація зазнала змін в порівнянні з такою у педагогічній системі Радянського Союзу та згідно з новітньої її концепцією можна надати наступне визначення терміну: «**Професійна орієнтація** – система соціально-економічних, психолого-педагогічних, методико-фізіологічних заходів, які спрямовані на забезпечення активного, свідомого професійного самовизначення та трудового становлення особистості з урахуванням її потреб, індивідуальних можливостей і кон'юктури ринку праці для повноцінної реалізації у професійній діяльності». [5]

Закон України «Про зайнятість населення» дає наступне визначення поняття: «**Професійна орієнтація населення** - комплекс взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізацію здатності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір або зміну професії та виду трудової діяльності.» [31]

Об'єкт профорієнтації – процес професійного самовизначення особистості, предмет – суб'єкт, визначений у виборі професії.[5]

Мета профорієнтації – пошук оптимального співвідношення між особистісними якостями особини (здібності, бажання, інтереси, можливості) та професійними потребами суспільства та здійснення на цій основі допомоги у виборі професії. [34]

30 жовтня 2020 року Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України було затверджено наказ «Про затвердження Порядку надання послуг з професійної орієнтації осіб». Згідно з цим наказом, **основними завданнями професійної орієнтації є:**

- сприяння професійному розвитку та трудовій активності особи шляхом забезпечення умов для професійного самовизначення, вибору або зміни виду трудової діяльності, професії, кваліфікації, роботи, виду та форми професійного навчання, розвитку навичок;
- сприяння досягненню балансу між професійними якостями, уподобаннями та індивідуальними особливостями людини і потребами ринку праці у працівниках відповідних професій і кваліфікацій;
- сприяння підвищенню соціальної та професійної мобільності особи, мотивації до легальної зайнятості в Україні, реалізації індивідуального потенціалу особистості впродовж життя;
- формування конструктивної поведінки особи на ринку праці щодо реалізації здатності до праці. [60]

До **функцій професійної орієнтації** відносяться:

1. Соціально-економічна – підготовка конкурентоспроможного фахівця у межах певної професії, здатного до активної трудової діяльності, готового до професійних змін та мотивованого до саморозвитку.
2. Медико-фізіологічна – урахування вимог до здоров'я та фізіологічних особливостей працівників певної сфери під час професійної орієнтації особистостей.
3. Психолого-педагогічна – виявлення та формування особистісних якостей особини, допомога у пошуку свого місця у світі професій. [70]

Професійна орієнтація є складною системою, реалізація якої має на увазі взаємодію з різними галузями життя людини та її особистісними рисами, які,

своєю чергою, необхідно виявити саме шляхом професійної орієнтації. Виходячи з цього, у професійні орієнтації можна виокремити три підходи:

1. Психолого-педагогічний – визначення особистісних якостей особини, їх розкриття та розвиток шляхом виховання; формування у суб'єкта навичок самовизначення та співвідношення професійних і суспільних вимог до «Я-реального»; виховання професійних якостей, які відповідають вимогам обраної майбутньої професії. Окрім того, педагогічний підхід має на увазі загальне трудове виховання людини – формування в неї позитивного відношення до праці в цілому, поваги до будь-якої професії не залежно від її престижності, усвідомлення важливості усіх кожної наявної професії для соціуму.
2. Медико-фізіологічний – розглядає суб'єкт професійної орієнтації з боку медицини та фізіології, тобто враховуються професійні вимоги до фізіологічного стану та здоров'я людини. В цю категорію підпадають також і психофізіологічні фактори, адже психологія людини має свої особливості, які можуть бути відповідними, або навпаки, невідповідними до певної професії.
3. Економічний – враховує затрату матеріальних та енергетичних ресурсів на засвоєння певної професії та успішної реалізації особистості. Фактично, цей підхід зумовлює прискорення підготовки фахівця, що економить час та затрати на професійне формування особистості. Його сутність полягає в тому, що не визначена людина, як немов, кидається від однієї професії до іншої, робить спонтанні рішення, що призводить до постійних затрат з боку держави, підприємств та самої особистості. Своєчасний та вдалий вибір призводить до одноразового засвоєння фаху та подальшого вдосконалення навичок людини в певній галузі, що підвищує її продуктивність та не потребує на це великих затрат.
4. Соціологічний – врахування під час професійної орієнтації особистості потреб суспільства, динамічних змін попиту та пропозиції на ринку праці, появи на ньому нових професій, розвиток та зміни виробництв та суспільного життя, що ведуть за собою і зміну вимог до фахівців. Такий

підхід забезпечує підтримку балансу на ринку праці та підвищує шанси фахівця на працевлаштування. [34]

Для глибшого усвідомлення поняття «професійна орієнтація» нами було досліджено її **категоріальний апарат**. Під час проведеного теоретичного дослідження було виявлено, що у наукових працях, літературі тощо пов'язаних з професійною орієнтацією найчастіше зустрічаються наступні терміни: професія, професіограма, психограма; професійні: діагностика, інформування, консультація, відбір, придатність, здібності, мотивація, установки, адаптація, самоактуалізація, мобільність. [34] Розберемо їх детальніше.

Професія – напрямок трудової діяльності, джерело існування людини, як особистості та суспільства в цілому, що має свої вимоги до працівника та потребує від фахівця відповідності до них. [34]

Професіограма – психологічне вивчення конкретної професії під час якого складається її комплексний систематизований опис.

Психограма – психологічне вивчення особливостей певної професії, що проводиться з метою складання переліку вимог, які визначений фах висуває до працівників. [34]

Професійна діагностика – вивчення особливостей психіки конкретної особистості, що визначає ступінь її відповідності до вимог, які постають перед нею в результаті вибору певної професії. [112]

Професійне інформування – надання інформації про: певний вид праці та її роль у професійному самовизначенні особи; положення професії на ринку праці, перспективи її розвитку та попиту на фахівців; професійні, психологічні вимоги до особи; форми та умови опановування професіями, можливості професійно-кваліфікаційного і кар'єрного зростання. Даний вид діяльності пов'язаний з формуванням мотиваційної сфери особини, що профорієнтується шляхом доцільного професійного інформування, формування в неї професійних інтересів, намірів та мотивації щодо обрання або зміни виду трудової діяльності, професії, кваліфікації, роботи.

Професійне консультування – має на увазі психологічний аналіз особистості та її інтересів, а також аналіз ситуації на ринку праці на основі результатів якого

формується подальше консультування з метою оптимізації професійного самовизначення особи.

Професійний відбір – порівняльний аналіз та зіставлення вимог певної професії до особистісних якостей людини, встановлення їх відповідності. [31]

Професійна придатність – відповідність особистісних якостей та психофізіологічних/фізіологічних особливостей людини до вимог певної професії.

Професійні здібності – особистісні якості фахівця, які відповідають вимогам певного напрямку праці та роблять людину відповідною до обраної спеціальності. [34]

Професійна мотивація – система цілей, потреб, які спонукають особистість до опановування певної професії. [79]

Професійні установки – жага до опановування певної професії.

Професійна адаптація – адаптація особистості до самостійної продуктивної трудової діяльності, пристосування працівника в початковий період роботи на новому робочому місці до його особливостей. [38]

Професійна самоактуалізація – пошук особистістю власного «Я» в світі професій, власної професії та іміджу, визначення своєї професійної індивідуальності. [91]

Професійна мобільність – вид соціальної мобільності, який визначається здатністю особистості до зміни професії та діяльності в цілому враховуючи її швидку адаптацію до цього, готовністю людини до прийняття самостійних та нестандартних рішень, взяття на себе відповідальності за прийняті рішення, жага до професійного розвитку та самовдосконалення. [111]

Професійна орієнтація є складовою частиною системи освіти, але водночас вона є цілісною, комплексною системою, яка має свої власні завдання, цілі, принципи, методи, форми, напрямки та інші елементи, які є системоутворюючими. Тому під час реалізації професійної орієнтації необхідно враховувати усі елементи та спиратись на низку теоретичних положень. Таким чином, **система професійної орієнтації базується на наступних принципах:**

- *принцип об'єктивності* – комплексне застосування усіх підходів до реалізації профорієнтації. Має на увазі повний, глибокий аналіз людини, з урахування фізіологічних та психофізіологічних показників, її відповідності до вимог

певної професії, розуміння стану ринку праці та базування професійної орієнтації на проведених аналізах. Також цей принцип враховує, що до професійної орієнтації залучають фахівців з різних сфер.

- *принцип цілісності та наступності* – проведення заходів з професійної орієнтації не в хаотичному порядку, а згідно зі складеним планом, починаючи з 1 класу і закінчуючи 11 класом. Профорієнтація повинна реалізовуватись систематично, регулярно, цілеспрямовано, відповідно до здібностей особистості та потребами ринку праці. Вважається, що під час переходу до старшої школи в учня вже повинна бути сформована зорієнтованість на певну професію, в такому випадку період старшої школи буде слугувати для посиленої підготовки до вступу у ЗВО, формування глибоких знань, необхідних саме в обраній професійній галузі.
- *принцип системності* – професійна орієнтація – комплексна галузь, для її ефективної реалізації повинно відбуватись включення в профорієнтаційну діяльність усіх ланок суспільного життя.
- *принцип свідомості* – має на увазі свідомий вибір підлітком майбутньої професії. Такий вибір можливий лише за умови глибокої обізнаності підлітка про обрану професію, розуміння її специфічних властивостей та вимог до фахівців, вміння підлітком порівнювати та зіставляти вимоги до професії з власним «Я-реальним».
- *принцип самостійності* – визначає право кожної людини на самостійний вибір професії. Таким чином, будь-які ланки професійної орієнтації, включаючи родину, стають лише «порадчими ланками» та не мають права робити вибір замість людини не зважаючи на її вік.
- *принцип свободи вибору і доступності* – право кожного на власний вибір професії, толерантність в професійних можливостях (рівність не залежно від статі, раси, віросповідання тощо).
- *принцип конфіденційності* – нерозголошення результатів професійної орієнтації певної особистості. [34]

Профорієнтація – це складна система. А будь-яка система складається з елементів. В системі **професійної орієнтації** можна розглядати такі елементи, які

одночасно є етапами та напрямками її діяльності: професійна просвіта та виховання, професійна консультація та діагностика, профпідбір та профвідбір, професійна адаптація. [34] Розглянемо кожен етап детально.

Професійна просвіта – система організаційних, освітніх заходів метою яких є створення теоретичної бази стосовно умов правильного вибору професії. Професійна просвіта проводиться на першому етапі системи профорієнтації та містить в собі наступні складові: профінформацію, профагітацію і профпропаганду. [5]

Одним з завдань професійної просвіти є активізація пізнавального інтересу учня до світу професій. Важливо не втрати цю зацікавленість, заохочувати школяра до здобуття нових знань в обраній сфері. Саме цим займається **професійне виховання** – створює необхідні умови для саморозвитку особистості, формує позитивне ставлення учнів до професій та професійної діяльності в цілому, формує навички самоаналізу своєї особистості у школярів. Окрім того, професійне виховання формує в учнів особистісні якості, які є цінними в будь-якій професійній сфері – творчість, ініціативність, відповідальність тощо. [34]

Звісно, ефективність професійної просвіти залежить від методів якими відбувається її реалізація. Професіографічний характер подання інформації про професії є ключовим в цьому питанні. Він полягає у тому, що при інформуванні учнів про певну професію розкривається не лише її сутність, а й вимоги до неї та умови, при яких фахівець зможе досягнути успіхів в обраній сфері. Останній пункт має на увазі розуміння відповідності особистості учня до вимог до певної професії, фактично, розрахунок його можливостей та шансів на успіх, побудову кар'єри. [11]

Профорієнтаційна консультація – етап професійної орієнтації на якому реалізується заохочування інтересів учнів до професійного самовизначення, мотивування їх до власного професійного пошуку. Профконсультації можуть бути трьох видів: довідкові (ознайомлення учня з особливостями професії, вимогами до неї), діагностичні (дослідження особистості, визначення її індивідуальних рис та їх відповідності до обраної професії), медичні (дослідження особистості з медичної точки зору (фізіологічні особливості, стан здоров'я) та визначення їх відповідності до вимог певної професії.

Окрім діагностичних профконсультацій, професійна діагностика може виступати як окремий елемент профорієнтації. [34]

Професійний відбір – визначення обраними спеціалістами відповідності кандидатів на працевлаштування до вимог певної професії.

Профпідбір – є зворотним до професійного відбору. Під час відбору відбувається пошук працівників, які відповідають вимогам натомість під час профпідбору відбувається пошук вакансії, яка відповідає особистісним якостям майбутнього працівника. [34]

Професійна адаптація – адаптація особистості до нового місця роботи, його особливостей. Вважається, що процес адаптації може тривати близько трьох років. Від того, як проходить професійна адаптація залежить ефективність роботи людини, тривалість її знаходження на певному місці роботи. Умовно професійну адаптацію поділяють на наступні **етапи**:

- *попередня соціальна адаптація* – входження нової особини у вже сформований колектив, знайомство з його правилами та традиціями. Триває близько 10-ти днів.
- *соціально-професійна адаптація* – адаптація до виробничих вимог та власних професійних обов'язків. Триває близько шести місяців.
- *професійно-виробнича адаптація* – сприймання себе, як кваліфікованого, компетентного фахівця, формування здатності до повної самостійності у роботі. Триває близько трьох років.
- *особистісна адаптація* – зміни у власному «Я», поява нових мотивів, звичок, зміна пріоритетів, пов'язаних з професійною діяльністю.

Таким чином, теоретичне дослідження психолого-педагогічної літератури сформувало у нас **розуміння професійної орієнтації**, як цілісної системи, що забезпечує самовизначення особистості та спрямовує її на розвиток у певній професійній галузі. Окрім того, шляхом вивчення історії та тенденцій розвитку професійної орієнтації в Україні ми виявили, що обрана галузь педагогічної діяльності в нашій країні дійсно потребує досліджень та розвитку.

Професійна орієнтація у школі спрямована на підготовку учнів до самостійного й усвідомленого вибору професії. Для ефективної профорієнтації повинні бути

враховані особистісні якості кожного учня, а саме: інтереси, здібності, професійні якості. **Мета профорієнтації у школі** – випускник, у якого сформоване розуміння себе, як суб'єкта майбутньої професії, об'єктивне розуміння себе, своїх здібностей та бажань. Звісно, така особистість має змогу обрати ту професію, яка буде відповідати її внутрішньому світу.

Професійна орієнтація має певні **функції**:

- *Соціальна.* Професійна орієнтація здійснюється не лише виходячи з індивідуальних інтересів особистості, а й згідно з соціальним замовленням суспільства.
- *Економічна.* Профорієнтація сприяє розвитку економічного мислення учнів та дає змогу, як результат, отримати високоякісного фахівця, внутрішні інтереси якого збігаються з напрямком обраної професії. Таким чином він досягає високого результату, що в сукупності має позитивний вплив на економіку країни.
- *Психолого-педагогічна.* Саме під час профорієнтаційної діяльності вчителів, класних керівників, психологів відбувається виявлення особистісних якостей учнів та їх спрямування в необхідний напрямок.
- *Медико-психологічна.* Кожна професія має ряд вимог до працівників. Важливо, під час реалізації професійної орієнтації не лише виявити інтереси та здібності учнів, а й визначити їх відповідність до обраних професій, в тому числі медичну та психологічну відповідність. [28]

Згідно з сучасними реформами освіти в Україні професійна у школі повинна базуватись на наступних компетентностях НУШ: інноваційність; безперервність освіти; громадянські та соціальні компетентності, що передбачають колективну працю, активну життєву позицію, уміння поводити себе у конфліктній ситуації; підприємливість та фінансова грамотність.

Окрім того, у концепції НУШ виокремлено наступні складові професійної орієнтації у школі: наявність цілісної програми професійної орієнтації; врахування потреб кожного учня; наявність кваліфікованих профорієнтаційних радників та/або підготовлених вчителів; контакт із роботодавцями та безпосередній досвід роботи; зв'язок із закладами освіти наступних рівнів освіти; підтримка та розуміння важливості

професійної орієнтації керівництвом школи; доступ до інформації щодо розвитку кар'єри та світу професій.

Також у концепції запропоновано наступні формати здійснення професійної орієнтації у школі: наскрізна професійна орієнтація (впроваджується вчителями-предметниками, є складовою освітніх програм та передбачається у навчальних планах, запроваджується на всіх рівнях повної загальної середньої освіти), окремий профорієнтаційний курс (є курсом за вибором у 8 та 10 класах, має на меті ознайомлення учнів з професійними та кар'єрними напрямками, реалізується радниками із професійної орієнтації або підготовленими педагогами), практика та волонтерство (є доступними для учнів, що досягли 14 років, реалізується у межах класних та шкільних профорієнтаційних проєктів за підтримки громад, роботодавців тощо, може враховуватись, як результати навчання за умови здобуття фахової передвищої освіти та профільної освіти у закладах професійної (професійно-технічної освіти). [86]

Результатом правильно організованої професійної діяльності в школі є випускник, який зміг розкрити в собі хист, він є цілеспрямованим, впевненим в собі, адже чітко розуміє свою дорогу у майбутнє.

Профорієнтаційна робота – наскрізний процес, який охоплює всі періоди шкільного навчання. Науковці виділяють такі етапи профорієнтаційної роботи вчителя як:

1. *Початковий (пропедевтичний) етап.* Характеризується професійно-просвітницькою діяльністю шкільного вчителя, а саме: ознайомлення учнівського колективу зі світом професій; формування у школярів позитивного відношення до праці; формування в учнів інтересу до самопізнання; діагностика особистісних якостей та здібностей учнів; консультаційна робота з батьками стосовно подальшого розвитку школярів; формування початкових загальнотрудових умінь і навичок; формування у школярів навичок роботи в колективі.

Мета профорієнтаційної роботи на початковому етапі – формування у школярів позитивного, сумлінного ставлення до праці, розуміння учнем своєї ролі в соціумі. Даний етап реалізується у період початкової школи (1-4 класи).

2. *Пошуковий (орієнтуючий) етап.* Завданнями профорієнтаційної діяльності шкільного вчителя на цьому етапі є: формування ціннісних орієнтацій учнів; формування у школярів мотивації до самопізнання; формування установки на професійне самовизначення, опановування професійною діяльністю; ознайомлення школярів з певними професіями; формування в учнів навичок саморефлексії, у тому числі стосовно професійного спрямування; мотивація школярів до участі у різних формах неформальної освіти; створення умов для професійного самовипробування та розвитку трудових здібностей; формування в учнів загальнотрудових знань, умінь та навичок. Даний етап реалізується у період основної школи (8-9 класи).
3. *Базовий (визначальний) етап.* Діяльність шкільного вчителя на цьому етапі характеризується більшою науковістю та практичністю ніж на попередніх етапах та має на увазі запровадження в освітній процес заходів з професійної діагностики та консультування. Учні на цьому етапі: вивчають наукові основи вибору професії; опановують методики саморефлексії та розвитку особистісних якостей; у них формуються навички зіставлення вимог професій з власними можливостями і потребами ринку праці; беруть участь у профконсультаціях та консультаціях стосовно вступу до ЗОВ. Даний етап реалізується у період основної школи (8-9 класи), а його результати є підґрунтям вибору школярами профілю навчання у старшій школі.
4. *Коригувальний (уточнюючий) етап.* На цьому етапі відбувається: розвиток в учнів стійких професійних інтересів у певній професійній галузі; поглиблена профорієнтаційна діагностика з подальшими консультаціями щодо професійного самовизначення; надання профконсультацій з метою оцінювання й коригування професійних планів; формування в учнів професійно значущих якостей та основ цілепокладання. Важливою у цей період є індивідуальна та позакласна, неформальна робота зі школярами. Результат діяльності шкільного вчителя на цьому етапі – учень, що має сформовану стійку професійну спрямованість та психологічну готовність до набуття професії та подальшої професійної діяльності в умовах сучасного

ринку праці. Даний етап реалізується у період старшої школи (10-11(12) класи). [84]

На всіх етапах профорієнтаційної роботи вчитель може скористатися новими формами, методами та прийомами, відповідно до сучасних здобутків психолого-педагогічної науки.

1.2. Неформальна освіта як новітня форма освіти школярів та її профорієнтаційний потенціал.

Теоретична частина нашого дослідження також стосувалась поняття *«неформальна освіта»*.

У зв'язку з тим, що поняття *«неформальна освіта»* в системі освіти України є новітнім та недостатньо вивченим, його дослідженням активно займаються науковці, кожен з яких виявляє своє розуміння терміну. У таблиці наведено основні визначення терміну «неформальна освіта» сформульовані 1.2 провідними науковцями.

Таблиця 1.2

Основні визначення терміну «неформальна освіта» сформульовані провідними науковцями у галузі педагогіки

Ім'я автора	Визначення
Василенко Н. [13]	Навчання заради знання, а не відповідного документу.
Василенко О. [14]	Організоване навчання, здійснюване за межами системи формальної освіти, яке його доповнює, забезпечуючи освоєння тих умінь і навичок, які необхідні для професійного та особистісного розвитку соціально та економічно активної людини.
Гончарук А. [18]	Організована, структурована та цілеспрямована навчальна діяльність, що здійснюється за межами закладів формальної освіти, спрямована на задоволення найрізноманітніших освітніх потреб різних, у тому числі вікових груп населення та не надає легалізованого диплома.
Гусейнова Е., Лук'янова Ю. [21]	Не обов'язково має організований та систематичний характер, а також, зазвичай, не передбачає присудження кваліфікацій і формального оцінювання навчальних досягнень учасників.
Давидова В. [22]	Система децентралізованого навчання дорослих, яке проводиться на добровільній основі різними недержавними організаціями та безпосередньо самими учасниками

	навчання і націлена на розвиток демократичного суспільства шляхом неперервного навчання кожної особистості.
Джарвіс П. [126]	Освітній процес, вбудований у життя людини, а не обмежений спеціальною навчальною діяльністю у класах.
Десятов Т. [23]	Будь-яка організована освітня діяльність поза рамками формальної системи освіти, що забезпечує певні види навчання.
Європейський центр розвитку професійної освіти [100]	Навчання, засноване на запланованій діяльності, яка явно не позначена як навчання (з точки зору завдань, тривалості навчання або підтримки тих, хто навчається), але яка містить вагомий навчальний елемент, але зазвичай не завершується сертифікацією.
Європейська асоціація освіти дорослих [125]	Спеціально організована діяльність зі сприяння процесу, в рамках якого люди можуть свідомо розвиватися як особистості, самостійно спиратися на власні можливості в соціальних відносинах і діяльності за допомогою підвищення рівня знань і розуміння; співвіднесення власних думок і почуттів з думками та почуттями інших людей; розвитку умінь і способів їх вираження.
Закон України «Про освіту» [32]	Це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій.
Закон України «Про професійний розвиток працівників» [33]	Набуття працівниками професійних знань, умінь і навичок, не регламентоване місцем набуття, строком та формою навчання; здійснюється за згодою працівників безпосередньо у роботодавця згідно з рішенням роботодавця за рахунок його коштів з урахуванням потреб власної господарської чи іншої діяльності.
Колей Х., Ходкінс П., Дж. Малком [122]	Навчальний процес, що набуває організованої форми, не належить до державних програм обов'язкової освіти та визначається цілеспрямованістю.
Кумбс Ф. [123]	Організована освітня діяльність поза встановленою формальною системою, яка відбувається окремо як частина ширшої діяльності та має цілі навчання.
Лазаренко О. [44]	Навчальний процес, який переважно відбувається поза навчальними закладами, у межах робочого місця, у приміщеннях провайдерів такої освіти, яка не призводить до присвоєння певної кваліфікації, але має визначені часові обмеження та є структурованою щодо використання ресурсів.
Лівінгстон Д. [130]	Навчальна діяльність, що зумовлена освітніми потребами, прагненнями молоді до опанування необхідними знаннями чи вміннями, відбувається за межами програм освітніх закладів

Лук'янова Л. [45]	Освіта, що здійснюється в освітніх установах або громадських організаціях (клубах, гуртках), під час індивідуальних занять з репетитором, тренером й зазвичай не підтверджується наданням документа.
Меморандум безперервного навчання Європейського союзу [117]	Освіта, що зазвичай супроводжується видачею документа, відбувається в навчальних закладах та громадських організаціях, а також під час індивідуальних занять з репетитором або тренером.
МСКО 2011 (ЮНЕСКО) [19]	Інституціалізована, цілеспрямована і спланована особистістю або організацією освіта, що забезпечує надання освітніх послуг.
Мітіна А. [55]	Освітній процес, організований поза межами традиційної (формальної, нормативної) освітньої системи й призначений для задоволення пізнавальних потреб певної групи людей.
Національний інститут стратегічних досліджень України [67]	Професійно спрямовані й загальнокультурні курси навчання в центрах освіти дорослих, у лекторіях, по телебаченню, на різних курсах інтенсивного навчання.
Національний освітній глосарій: вища освіта [3]	Додаткова освіта, що доцільно організована, проте не завершується наданням кваліфікації певного рівня (етапу, циклу) формальної освіти.
Огарев Є. [65]	Складова освітнього комплексу; програми, курси, по закінченню яких не виникає жодних правових наслідків, зокрема, права займатися оплачуваною діяльністю або вступати в освітні установи вищого рівня; зорієнтована на поповнення знань і умінь в галузі аматорських занять, розваг, з метою розширити культурний кругозір й набути знання і уміння, необхідні у побуті, в сфері міжособистісного спілкування, для компетентної участі в різних видах соціально значущої діяльності.
Рада Європи [133]	Цілеспрямоване та добровільне навчання, яке здійснюється в різних умовах і ситуаціях, для яких навчання та підготовка не обов'язково є єдиним або основним видом діяльності.
Ройтблат О. [89]	Соціальна, динамічна, відкрита, варіативна, мобільна система, що реагує на професійні потреби дорослої людини, по завершенню якої не виникає будь-яких правових наслідків.
Сігаєва Л. [97]	Культурно-освітня робота з урахуванням потреб та інтересів слухачів без отримання диплома.

Шапочкіна О. [109]	Будь-яка організована поза формальною освітою освітня діяльність, що забезпечує засвоєння тих вмінь і навичок, що необхідні для соціально та економічно активного громадянина країни. Ця освітня діяльність структурована, має освітні цілі, визначені часові рамки, інфраструктурну підтримку та проходить усвідомлено. Отримані знання зазвичай не сертифікуються, хоча це можливо.
Якушина М., Ілакавичус М., Будай Л. [115]	Будь-яка організована систематизована діяльність, що проводиться за межами формальної освітньої системи, для забезпечення заданих видів навчання в інтересах тих, хто навчається.

Якщо проаналізувати наведені визначення, то можна сформулювати **загальне розуміння поняття**, згідно з яким *неформальна освіта* – це освітня діяльність, яка характеризується систематизованістю та цілеспрямованістю її реалізація відбувається за межами формальної освіти з метою задоволення освітніх потреб населення, розширення знань та навичок, що були отримані ними під час здобуття формальної освіти. Головні відмінності від формальної освіти: добровільність, відсутність присудження освітніх кваліфікацій державою, висока мотивація здобувачів до участі в освітньому процесі.

Характерними рисами неформальної освіти є [2]:

- короткостроковість та специфічність цілей освітнього процесу;
- необов'язковість отримання здобувачами документів, що засвідчують участь в освітньому процесі;
- організатори освітнього процесу мають право на самостійне визначення тривалості курсу/заходу;
- зміст неформальної освіти є орієнтованим на результат та наповнюється практичною складовою;
- контроль з боку держави відсутній;
- критерії до зарахування здобувачів на навчання та форми реалізації освітнього процесу визначає компанія, що виступає організатором;
- висока мотивація здобувачів неформальної освіти;
- є необов'язковою та може здійснюватися одночасно з формальною освітою або будь-яким іншим видом діяльності.

Неформальна освіта має низку відмінностей від формальної освіти. Порівняльну характеристику формальної та неформальної освіти представлено в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Порівняльна характеристика особливостей формальної та неформальної освіти

Формальна освіта	Неформальна освіта
Є обов'язковою.	Має довільний характер.
Реалізується в державних освітніх закладах.	Може відбуватись як в державних освітніх закладах, так і поза ними.
Регулюється та керується державою.	Держава не здійснює контролю та регулювання.
Довгострокова.	Переважно короткострокова.
Безперервна, регламентована.	Часових меж та регламенту не має.
Відбувається з обов'язковою оцінкою навчальних досягнень.	Оцінювання є необов'язковим, частіше за все відсутнє.
Групова.	Індивідуальна, або проводиться в маленьких групах.
При закінченні освітнього курсу присуджується документ державного значення, що свідчить про отримання певного освітнього рівня.	Освітній рівень не присуджується, документ про закінчення освітнього процесу не є обов'язковим.
Рівень мотивації здобувачів варіюється.	Рівень мотивації здобувачів переважно високий.
Переважною формою реалізації є теоретичний виклад.	Переважною формами реалізації є інтерактивні.

З метою поглиблення розуміння поняття «неформальна освіта» нами було досліджено теоретичний матеріал, що розкриває сутність методологічних засад неформальної освіти.

Важливою відмінністю методології неформальної освіти від такої у формальній освіті є насиченість програми інтерактивними, практичними методами. Тобто здобувач освіти в такому випадку є активним її учасником. Так, основними **формами реалізації** неформальної освіти є: екскурсійний та освітній туризм, стажування/виробнича

практика, конференції, семінари, вебінари, тренінги, майстер-класи, гуртки, клуби, курси тощо.

До **методів** неформальної освіти відносяться: дискусії, дебати, кейс-навчання, вирішення проблемних ситуацій, розвивальні ігри, симуляції певних процесів. [72]

Спільна діяльність учасників – головний принцип реалізації неформальної освіти. Здобувачі в ході навчального процесу обмінюються інформацією, знаходять спільне вирішення проблемних ситуацій, моделюють ситуації, оцінюють дії співучасників та проводять власну рефлексію. Таким чином відбувається розвиток навичок взаємодії у колективі та суспільстві. [78]

Ще однією важливою особливістю неформальної освіти є її відкритість до навколишнього середовища, можна сказати, що вона йде «в ногу з часом», що робить знання, отримані під час освітнього процесу, більш реальними, практичними, сучасними. [80]

Такий підхід до організації освіти дає можливість вирішити наступні **завдання** [49]:

- формування практичних вмінь та навичок здобувача, формування яких не забезпечує формальна освіта;
- розвиток особистісних, соціально важливих якостей особистості та всебічний розвиток в цілому;
- формування емоційного забарвлення отриманих здобувачем знань;
- підвищення рівня впевненості здобувача в собі, як в особистості та фахівці;
- формування особистості, як активного члена суспільства.

Згідно з О. В. Шапочкіною, **етапами навчально-пізнавальної діяльності здобувача неформальної освіти** є [109]:

1. *Інтуїтивний* – поява мотиву та емоційно забарвленого інтересу до пізнавальної діяльності, навчання.
2. *Нормативний* – обрання здобувачем оптимальних для нього методів, засобів навчання.
3. *Активний* – вибір здобувачем форм організації неформальної освіти, застосування сформованих вмінь, навичок, компетенцій у реальному житті.
4. *Креативний* – мотивація до безперервної освіти.

В ракурсі нашого дослідження уявляється доцільним визначення обізнаності та відношення школярів України та їх батьків до неформальної освіти.

Під час аналізу психолого-педагогічної літератури ми виявили опитування, яке у 2018 році проводилось директорами інклюзивної та позашкільної освіти Міністерства освіти і науки України. 1005 респондентів брали участь в опитуванні щодо послуг позашкільної освіти. Аналіз проведеного опитування дав наступні результати [7]:

1. 98,2% опитуваних вважають позашкільну освіту важливим складником у всебічному розвитку особистості дитини.
2. 89,5% здобувають позашкільну освіту, але з них лише 9,8% у закладах середньої освіти.

Таким чином, можна зробити висновок, що батьки приділяють увагу неформальній освіті дітей та вважають її необхідною, але, згідно з опитуванням, лише 9,8% дітей отримують її у межах школи.

Зацікавленість батьків у всебічному розвитку дитини підтверджує актуальність розвитку неформальної освіти в Україні.

Опитування тих батьків, чиї діти не здобувають неформальну освіту, стосовно причин її відсутності у житті учнів дало наступні результати: 30% зазначають невідповідність напрямів позашкільної освіти запитам батьків та інтересам дитини; 29% - відсутність наближеного до місця проживання закладу позашкільної освіти; 23% - високу вартість послуг з позашкільної освіти; 10% низьку якість позашкільної освіти; 8% - непоінформованість про наявність таких освітніх послуг за місцем проживання.

Кожна з зазначених причин відсутності неформальної освіти в освітньому процесі дітей може бути вирішена шляхом врегулювання організації неформальної освіти школою.

Виявлення інтересів та нахилів учнів дає змогу: організувати заходи з неформальної освіти, які актуальні для певного шкільного колективу здебільшого школа – місце наближене до проживання учнів, що полегшує відвідування таких заходів; за умови забезпечення школи державою у питаннях неформальної освіти такі заходи стануть безоплатними та доступними для будь-яких верств населення; стосовно низької якості, звісно, необхідно звертатись до вищої педагогічної освіти та системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників; робота з батьками на батьківських зборах,

контактування класного керівника з батьками забезпечать проінформованість батьків стосовно заходів з неформальної освіти.

Графічно результати представлено на рисунку 1.1.

Рис. 1.1

Результат опитування батьків стосовно причин, через які їх діти не здобувають неформальну освіту

Таким чином, неформальна освіта є актуальною в житті українців. Діти, що її позбавлені, здебільшого мають географічні або економічні причини. Але більшість батьків вважають шкільну освіту недостатньою для розвитку своєї дитини. Окрім того, актуальність неформальної освіти доводять психологічні особливості розвитку дітей на етапах молодшої, середньої та старшої школи.

Неформальна освіта, таким чином є перспективною формою, яка може бути використана і, зокрема у професійній орієнтації. Однак, з огляду на її специфіку та з урахуванням періодизації профорієнтаційної роботи в школі, тут мають бути враховані особливості та потреби учнів в залежності від їх віку.

Розглянемо психологічні особливості різних вікових груп школярів та особливості реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту відповідно до означених особливостей.

Психологічні особливості учнів молодшої школи

До молодших школярів відносять дітей віком від 6/7 років до 10/11 років.

В цьому віці провідною діяльністю дитини є навчання, але все ще важливою гра (вже має характер рольової), через що важливо включати у освітній процес ігрові елементи. Головною особливістю цього етапу є те, що дитина вже приймає і усвідомлює свою внутрішню позицію, через це вік молодших школярів вважається віком зрілого дитинства. [90]

«Переломним» моментом для дитини на цьому етапі є вступ до школи, бо вона опиняється в новому колективі та шкільне навчання є новітньою діяльністю, тобто соціальна ситуація розвитку змінюється. Тепер відносини учня з колективом та вчителем будуть залежати від того, як дитина навчається, виконує класні доручення, поводить себе в колективі та сім'ї, виконує доручення інших людей. Тобто відбувається «дорослішання» життя. Це призводить до появи нових переживань.

Головні новоутворення, які формуються у молодших школярів на основі навчальної діяльності: довільність психічних процесів, розвиток внутрішнього плану дій, рефлексія, мотив досягнення успіхів. Саме в цьому віці закладаються основи моральної та емоційної спрямованості особистості, стилю поведінки та діяльності. Моральний розвиток на цьому етапі відстає від інтелектуального. [42]

Пізнавальний інтерес стає усвідомленим, він спонукає учня до глибокого пошуку та розуміння навчального предмета. З часом він зміцнюється та вже у 3-4 класах визначає зміст основних інтересів школярів, які вони задовольняють шляхом читання, знаходження інформації на просторах інтернету, відвідуванням заходів/курсів/гуртків з неформальної освіти у певному напрямку. Важливою властивістю пізнавального інтересу є його емоційна забарвленість, яка спонукає до його розвитку, або навпаки - пригнічує його.

Вікові особливості молодших школярів зумовлюють високий рівень їх зацікавленості до художньої, художньо-мовленевої, музичної діяльності. Така діяльність сприяє розвитку уяви, інтелекту, формуванню певних умінь та навичок, здібностей та особистісних якостей. Тому нехтувати такими видами діяльності не можна.

Праця займає окреме місце у формуванні особистості в молодшому шкільному віці. Залучення дитини до неї є умовою її гармонійного розвитку. Реалізується залучення молодшого школяра до праці шляхом його виконання доручень учителя,

формування навичок самообслуговування. Успішною ця діяльність буде за умовою, що вчитель стимулює самостійність учнів, підтримує самостійність та ініціативність. Таким чином створюється позитивне відношення дитини до праці. [90]

Під час навчальної діяльності у молодшого школяра формують наступні психологічні новоутворення [90]: довільність психічних процесів – уміння свідомо ставити цілі, шукати і знаходити засоби їх досягнення, долати труднощі та перешкоди; уміння побудувати внутрішній план дії – здатність до пошуку найзручніших способів для вирішення завдань, здатність до зіставлення та вибору знайдених варіантів дій; уміння організувати свою навчальну діяльність – тепер дитина здатна до самоконтролю, самооцінювання, самоорганзації, усвідомлення мети і способів навчання у школі; рефлексія – уміння аналізувати та оцінювати власні думки та дії. Початок розвитку рефлексії дає можливість дитині формувати власну думку, погляди, уявлення про цінність та значення самого себе.

Окрім того, в молодшому шкільному віці формуються почуття соціальної і психологічної компетентності та почуття диференціації власних можливостей. Якщо на це формування буде задано негативний вплив, то це призведе до соціальної і психологічної неповноцінності, неспроможності дитини та дорослої людини у майбутньому. [90]

У молодшому шкільному віці відбувається розвиток самосвідомості особистості. В учня формуються більш точне розуміння своїх якостей та якостей людей з його оточення. Таким чином відбувається уточнення та складання «Я-образу» та образу інших людей. [108] На розвиток молодшого школяра та його самосвідомості впливає не лише сутність виховних впливів, а і його ставлення до виховання, рівень сприйняття цих виховних впливів. [10]

Розвиток самосвідомості молодшого школяра відбувається під впливом зовнішнього середовища. Самосвідомість, взагалі, полягає в оцінці власної поведінки. Для того, щоб оцінювати власну поведінку учню необхідно засвоїти певні знання та сформувати у себе певні навички – засвоїти відповідні норми, правила, навчитись оцінювати їх дотримання соціумом. Коли дитина зможе порівнювати себе з навколишнім середовищем, тоді вона буде мати змогу оцінювати власні дії та

вчинки. Певні впливи соціуму, наприклад оцінювання учня, трансформують у сприйнятті дитини у самооцінку. [10]

Як веж зазначалось вище – гра залишається важливою для молодшого школяра, хоча провідною діяльністю стає навчання. Окрім гри, важливим в мотиваційній сфері є емоційне забарвлення, потреба в отриманні нових вражень. Створення стійкої мотивації до навчання пов'язане саме зі змістом і формами навчальної діяльності. Інтерес – рушійна сила мотивації особистості до навчання. Самі мотиви можна поділити на дві групи – широкі соціальні та вузькі особисті.

Для формування стійких мотивів до навчальної діяльності необхідні наступні умови: позитивне емоційне забарвлення навчальної діяльності, позитивне ставлення до школи, спонукання пізнавального інтересу, заохочування дитини під час подолання нею труднощів. На внутрішню мотивацію має важливий вплив самооцінка, здатність оцінювати свої реальні можливості та рівень висунутих до дитини завдань.

У формуванні мотивації саме молодший шкільний вік є найважливішим, адже та мотивація, що сформується на цьому етапі буде супроводжувати дитину під час усього шкільного навчання. [90]

Взагалі, молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для розвитку ціннісних орієнтацій та якостей особистості через те що саме в цей віковий період у людини формуються елементи соціальних почуттів, виробляються навички соціальної поведінки. [69]

Таким чином, молодший шкільний вік можна визначити, як період «закладання фундаменту» майбутньої особистості, яка, бажано, повинна мати жагу до всебічного розвитку та самовдосконалення. Досягти такого результату шляхом виключно формальної освіти неможливо, адже головна задача навчального процесу – формування знань та навичок, що відносяться до певного навчального предмета.

Неформальна освіта в житті людини виступає, як шлях до формування всебічно розвинутої особистості. **Важливість реалізації неформальної освіти на етапі молодшої школи полягає у наступному:**

- гра залишається важливим способом сприйняття довкілля та нової інформації тому важливо вносити ігрові моменти у викладання навчального матеріалу та

проводити сюжетно-рольові та інші види ігор, як окремі заходи з неформальної освіти;

- процес адаптації дитини до нового шкільного середовища можливо прискорити та полегшити шляхом проведення неформальних заходів з учнівським колективом;
- активізація пізнавального інтересу та емоційне забарвлення нових отриманих знань з подальшим посиленням цього інтересу, досягається шляхом проведення заходів з неформальної освіти, які викликають в учнів емоції та створюють нові враження – гуртки, екскурсії тощо;
- на цьому віковому етапі дитина має жагу до творчості, що можливо заохочувати за допомогою проведення гуртків за інтересами, відвідування театрів, музеїв тощо;
- профорієнтаційна складова молодшої школи складається у формуванні позитивного ставлення до праці, загального ознайомлення зі світом професій та виявленні схильностей та здібностей учнів, що досягається шляхом екскурсій на виробництва, неформальними заходами з професійної орієнтації;
- у молодшій школі учні починають усвідомлювати власне «Я» та свою приналежність в колективі. Такий пошук може бути складним, тому необхідно проводити заходи з особистісного та соціального розвитку, бажано у формах сюжетно-рольових ігор та міні-тренінгах, інтерактивних та адаптованих до віку учасників.

Професійна орієнтація в молодшій школі.

Молодшими школярами вважаються учні 1-4 класів. Профорієнтаційна робота, що проводиться з дітьми зазначеної вікової групи є основою, яка закладає фундамент для подальшого розвитку професійних інтересів та нахилів школярів. На цьому етапі дітей поступово вводять до світу професій, знайомлять з професійними напрямками.

У віці 6-12 років дитина ще не має глибоких знань про світ професій. Здебільшого, її знання обмежуються тими професіями, з якими вона стикається в повсякденному житті, або які є популярними в цей час. Тому дуже важливо проводити просвітницьку діяльність та реалізувати основні завдання цього етапу: ознайомлення

учнів зі світом професій та розширення уявлення про нього; формування уявлення про значення праці людини, важливість професій та повагу до них; розвиток працелюбства.

Тобто, молодший шкільний вік є фундаментом у формуванні особистості та її професійної визначеності.[95] Ми розуміємо, що кожна професія має свої вимоги до особистості. Коли людина не готова до них, то потрапивши у світ своєї професії переживає стрес, бо не готова до того світу, в якому опинилась. Чим раніше особистість визначається з майбутнім профілем своєї діяльності та його особливостями тим раніше починає готуватись до нього. Такий підхід мінімізує ризики стресів, полегшує адаптацію до нового колективу та умов життя, що пов'язані з особливостями професії, зберігає нормальний психологічний фон людини. Та не просто людини, а громадянина своєї країни, що є запорукою здорової нації та розвитку країни.

Психологічні особливості учнів середньої школи

Учнів середньої школи називають підлітками. Підлітковий етап охоплює вік від 11-12 до 14-15 років. Через зміни, що відбуваються з дитиною цей вік заведено вважати перехідним та при цьому складним і критичним. Труднощі підліткового віку пов'язані з тим, що на цьому етапі дитина різко дорослішає, зміни відбуваються різко і бурхливо, дитина не завжди розуміє, як себе поводити, адже, вона вже не дитина, але ще й не доросла людина. Разом з цим поскладнюється і процес виховання, адже воно стикається зі складним характером підлітка, такими його особливостями характеру, як упертість, грубість, замкненість. Фактори, що обумовлюють певну поведінку підлітка поділяють на дві групи: біологічні та соціальні.

Біологічні полягають у фізіологічних змінах організму – швидкий, нерівномірний ріст всього організму та окремих його органів, статеве дозрівання. Посилення діяльності залоз внутрішньої секреції та нерівномірність розвитку кровоносної системи призводять до таких фізіологічних проблем, як підвищений тиск, надмірне напруження серця результатом чого є надмірна нервозність. Полегшити або навпаки ускладнити перехідний період може другий фактор – соціальний, який має вирішальну роль у психічному розвитку підлітка. Особливу роль в цьому питанні грає родина – відношення сім'ї до дитини. [90]

Змінюється і відношення до навчання – тепер для підлітка має велике значення особистість вчителя, його якості та відношення до самого учня. [90]

На думку різних вчених провідною діяльністю підлітків є: особистісне спілкування (Д. Б. Ельконін), суспільно корисна діяльність (Д. І. Фельдштейн), суспільно значуща діяльність (В. В. Давидов), проєктивна діяльність (К. М. Поліванова). [6]

На відміну від молодшого школяра підліток сприймає своє майбутнє більш реально, будує плани для досягнення свого ідеального дорослого життя. Побудована ним концепція ідеального майбутнього буде рушійною силою його діяльності. Але якщо вчасно не сконструювати ідеальне майбутнє, то перехідний етап підліткового віку може затриматись на декілька років. [6]

Центральним новоутворення підліткового віку є потреба у дорослості. Від того, як задовольнить підліток цю потребу залежить формування його власної «Я-концепції» і розвиток самовизначення. [6]

Самооцінка – важлива для підлітка складова його психології. Вже меншою мірою ніж у молодшого школяра, але вона все ще залежить від оцінки його соціумом. Тому можна сказати, що його дії будуть відповідними до норм колективу та найближчого оточення. [6]

Окрім того, на самооцінку буде мати прямий вплив рівень розуміння «Я-реального» та відповідність до нього вимог, що ставить перед підлітком соціум та він сам. [6]

Підлітковий вік характеризується появою нових захоплень та інтересів. При чому, широке коло інтересів поступово звужується та виділяються провідні інтереси, вчасне виявлення та закріплення яких є важливою складовою у професійній орієнтації. [90]

Підлітковий вік є дуже чутливим до впливів соціуму – якщо соціум не задовольняє потреби дитини, то вони спрямовують себе у негативне річище. У таких підлітків формується негативне ставлення до навчання, соціально цінних норм поведінки, мають низьку самооцінку та втрачають почуття відповідальності за свої вчинки.

З боку педагогічних працівників до такого становища призводить: низький рівень знань у педагогічних працівників індивідуально-психологічних та вікових

особливостей учнів та неврахування їх під час організацій освітнього процесу у школі; ігнорування індивідуального підходу в реалізації освітньої роботи у школі; відсутність систематичної роботи з проблемними підлітками та їх батьками; приділення малої уваги до виховання в учнях морально-етичних якостей; відсутність психологічної підтримки учнів з боку професіонала. [90]

Ще одним поширеним явищем в підлітковому віці є акцентуація характеру, яка визначається надмірним вираженням окремих рис характеру та їх поєднань, яка є крайнім варіантом норми, що межує із психопатією. Який тип акцентуації та прояв яких якостей буде панівним залежить від становища дитини в соціумі, сприйняття поведінки підлітка в соціумі, ступеню конфлікту між реальною поведінкою підлітка та соціальними нормами. [90]

Факторами, що впливають на акцентуацію характеру є: умови виховання; перешкоди в діяльності, а саме в досяганні задоволення особисто значущих потреб; когнітивна криза – невідповідність темпів розвитку психологічної компетентності підлітка та сфери діяльності до оточення, де психологічна компетентність значно відстає; дисгармонійність «Я-образу» - невідповідність реального «Я» до вимог, що ставить перед ним соціум або сам підліток; несформованість спонукальної сфери; особливості спадковості. [90]

Таким чином, підлітковий вік є важливим етапом у психологічному розвитку та становленні особистості, але водночас наповнений труднощами, які ускладнюють виховний процес учня.

Важливість реалізації неформальної освіти на етапі середньої школи полягає у наступному:

- нерозуміння підлітком того, які зміни відбуваються з ним та його однолітками може призводити до психологічних проблем або, навіть, девіантної поведінки. Неформальні заходи, які розкривають сутність змін психічних та фізіологічних можуть полегшити кризовий етап перетворення молодшого школяра на підлітка;
- спілкування з оточенням, знаходження свого місця в соціумі, жага до дорослішання – провідні бажання підлітка. Неформальні заходи з самопізнання, формування навичок комунікації, професійної орієнтації важливі для реалізації

таких соціальних бажань. Окрім того, вони допоможуть у формуванні адекватного розуміння себе, «Я-реального» та нормальної самооцінки в цілому;

- психологія підлітка є дуже чутливою та сприйнятливою до впливу соціуму саме на цьому етапі є найбільший ризик формування у дитини девіантної поведінки. Неформальні заходи спрямовані на розвиток та мотивацію, заходи, які розвивають в дитині моральність можуть запобігти формуванню у підлітка девіантної поведінки або навіть жаги до правопорушення, як самовираження. Важливо навчити дитину виражати себе правильно, допомогти виявити її сильні сторони, хист та спрямувати їх у навчальну, творчу або інший вид діяльності;
- підлітковий вік – етап становлення особистості і великий вплив на це становлення має сім'я, в першу чергу батьки. Тому школа повинна приділяти виховний час та проводити неформальні заходи не лише для учнів, а й для батьків, або заходи, які спрямовані на співпрацю учня та батьків з метою їх зближення та покращення відносин у сім'ї.

Професійна орієнтація в середній школі.

В підлітковому віці важливе місце посідають особистісні відносини та, не просто навчальна, а вже професійно – навчальна діяльність. Разом з цим змінюється і мотиваційна складова навчання у школі. Підліток є дуже вразливим до впливу соціуму, тому похитнути його жагу до навчання дуже просто. Він, як немов, знаходиться на гойдалці, яка переносить його від жаги до знань та допитливості до байдужого/негативного ставлення до навчання та школи в цілому. Будь-які невдачі, конфлікти у житті підлітка можуть стати факторами дезадаптації. [96]

Як зазначалось вище, особистісні відносини є одним з визначальних факторів у житті людини в підлітковому віці. Якщо дитині не комфортно у класному колективі, вона відчуває себе зайвою або вигнанцем, то ні про яке навчання, ні про яке формування розвинутої особистості не можна й казати.

Ефективно організована профорієнтаційна робота може виправити питання становища дитини у колективі. Якщо розглянути термін «професійна група», то ми побачимо, що це сукупність особин, представників однієї професії, які мають схожі знання, навички та інтереси.[68] Під ефективно організованою профорієнтацією мається на увазі розділення учнів на групи, а бажано й на класи, згідно з професійною

спрямованістю. Таким чином формуються колективи підлітків, які психологічно схожі між собою, що створює максимально сприятливий клімат для дитини та мотивує її до навчання. Звісно, що навчальна програма повинна бути адаптованою під кожен професійну спрямованість окремо.

Гарний приклад профорієнтаційної роботи нам надає система шкільної освіти у Німеччині. Вона містить в собі профорієнтаційну практику, яка дає змогу учням не лише теоретично ознайомитись з професіями, а й випробувати себе в обраній професійній спрямованості.[35] Такий підхід розширює розуміння підлітком професії та відповідності своїх якостей та здібностей до вимог обраної професії.

У порівнянні з молодшими школярами у підлітків спостерігається активний розвиток мислення – мисленнєві операції вже не проходять окремо, а об'єднуються у цілісну структуру. [94] Дитина вже усвідомлено міркує про своє майбутнє, рівень та глибина допитливості збільшується, завдяки чому у підлітка формується власний світогляд, але пошук та спроби розуміння власного «Я», його положення у навколишньому світі ще продовжуються. Логіка підлітка вже стає більш дорослою, активного розвитку набувають сприйняття та пам'ять. [24]

На цьому етапі доросла людина лише починає формуватись, та дорослість – це в першу чергу професійне самовизначення, розуміння свого призначення та місця у навколишньому середовищі. Якщо підліток не буде відчувати «грунту під ногами», не буде мати впевненості у своєму виборі та спрямованості, не буде мати комфорту в колективі, то й на розвиток всебічно розвинутої особистості-інноватора не можна розраховувати. Не пройшовши підлітковий етап вдало, людина застрягає в ньому та в результаті ми отримуємо невпевненого в собі, загубленого підлітка у дорослому тілі, який досі не знає «ким хоче стати, коли виросте». Та, на жаль, така тенденція спостерігається в сучасному українському суспільстві через недосконалість системи профорієнтації у школах та відсутності актуалізації важливості професійної усвідомленості особистості. Сучасний пріоритет – престижність роботи, її оплата, а не внутрішні бажання та хист. Такий підхід калічить людину та змушує проживати «не своє життя», що має прямий вплив на рівень життя населення та розвитку країни в цілому. Тому якість профорієнтаційної роботи у школі має державний рівень значення.

Психологічні особливості учнів старшої школи

Віковий етап, що припадає на час навчання у старшій школі заведено називати юнацтвом. Він припадає на вік 15-17 років. В цей час в особистості формується цілісний «Я-образ», юнак приділяє більше уваги своєму внутрішньому світу, ніж підліток, відбувається самовизначення у життєвих і професійних планах. Тобто відбувається перехід до етапу дорослості. [83]

Визначальними факторами адекватного розуміння себе є узгодженість Я-реального та Я-ідеального, звільнення від залежності впливу навколишніх факторів на самосприйняття, здатність до саморозвитку. Саме це є запорукою формування впевненості в собі – важливого показника психологічного здоров'я особистості. [53]

У період ранньої юності фізіологічне дозрівання статевої системи та організму в цілому. Кровообіг нормалізується, кора великих півкуль дозріває, відбувається розвиток нервових клітин головного мозку, систематизуються зв'язки між різними відділами мозку, що розширює можливості для виникнення нових зв'язків.

Процес соціалізації стає активним, прямий вплив на нього мають психічний та особистісний розвиток юнака. Соціалізація може бути: проблемною, супроводжуватись конфліктами юнака з соціумом; плавною, не супроводжується проблемами; швидкою та ефективною, притаманна юнакам, у яких самоконтроль та самодисципліна мають високий рівень розвитку.

Головна задача школи на цьому етапі – допомога у підготовці юнаків до дорослого життя – вибору професії та трудової діяльності в цілому, сімейного життя, підтримка жаги до саморозвитку та зайняття активної громадської позиції.

Ще однією важливою відмінністю ранньої юності є те, що тепер юнак сприймає свої переживання та емоції не як відображення зовнішніх подій, а як стан свого внутрішнього «Я», він усвідомлює свою особливість, неподібність до інших. Але це «Я» все ще є нецілісним, невизначеним, що може викликати внутрішню тривогу та відчуття душевної порожнечі, яку юнак заповнює шляхом спілкування з однолітками. [90]

В юнацтві відбувається поглиблення саморефлексії шляхом самоспостереження, самоспоглядання та самоаналізу. Окрім оцінювання себе та формування власного «Я» шляхом саморефлексії юнак шукає своє призначення, місце в соціумі та професійній сфері.

Однією з властивостей дорослішання старшого школяра є його потреба у формуванні власних поглядів, переконань, ставлення до навколишнього світу – світогляду. Своєю чергою формування світогляду має на увазі соціальну орієнтацію особистості, закладання поглядів, які стануть основою його сприйняття життя. [90]

Важливу роль у житті юнаків займає інтимне спілкування.[90] За умови відсутності сексуальної освіченості інтимне спілкування може призвести до неочікуваних для підлітка наслідків, таких як вагітність, венеричні захворювання, психологічні травми. Все це може залишити слід на особистості на все життя.

Бурхливого розвитку набувають усі пізнавальні процеси. Наприклад мовлення, але при недостатній мовленнєвій підготовці старшокласники ще будуть відчувати труднощі у висловлюванні власної думки. [90]

Таким чином етап ранньої юності є перехідним етапом до остаточного дорослішання та визначальним у виборі життєвого шляху людину.

Важливість реалізації неформальної освіти на етапі старшої школи полягає у наступному:

- найважливішим для випускника школи є обрання свого життєвого шляху – майбутньої професії, тому дуже важливими на цьому етапі будуть заходи з професійної орієнтації;
- окрім вибору професії юнаків турбує питання загального планування свого майбутнього. Навички планування, цілепокладання у юнаків можна сформувати шляхом проведення таких неформальних заходів, як тренінги, семінари тощо;
- на етапі юнацтва особистість приділяє багато уваги самопізнанню, виявленню та розвитку особистісних якостей, тому участь у заходах, які спрямовані на особистісний розвиток будуть важливими та корисними для юнака;
- активна соціалізація також потребує підтримки з боку дорослих. Забезпечити її можливо за допомогою тренінгів з командоутворення, формування комунікативних якостей, психології, сюжетно-рольових ігор тощо;
- у період юнацтва формується стійкий світогляд, глибина та реальність якого залежить від всебічності розвитку особистості. Саме неформальна освіта забезпечує всебічний розвиток особистості, особливо в тих питаннях, які виходять за межі формальної освіти – політика, економіка, релігія;

- інтимне спілкування – важлива та майже обов’язкова складова життя юнака. Для забезпечення безпеки інтимного рівня спілкування юнаків необхідно забезпечувати сексуальне виховання на глибокому рівні. У цьому питанні саме неформальні обставини отримання інформації будуть більш сприятливими шляхом подолання сорому у юнаків;
- пізнавальні процеси набувають бурхливого розвитку та викликають у юнаків жагу до засвоєння нових знань, умінь, навичок, що забезпечується шляхом проведення інтерактивних заходів з неформальної освіти.

Професійна орієнтація у старшій школі.

Одночасно з переходом з середньої школи до старшої, учень переживає перехід з підліткового етапу до юнацького. Юнацтво – наступний крок до дорослішання, адже на цьому етапі відбуваються важливі фізіологічні зміни, закінчується фізичне формування хлопця або дівчини, що стабілізує психологічне положення особистості через прийняття себе. [96] Провідною є навчально-професійна діяльність.

Фактори, що впливають на професійний вибір старшокласника, можна умовно поділити на дві групи:

1. Об’єктивні – рівень інформованість про професії, вплив оточення – суспільства та батьків. Сюди можна віднести статусність професій, рівень заробітної плати, відношення батьків до певних професій.
2. Суб’єктивні – такі, що належать внутрішньому світу юнаків – мотиви, інтереси, здібності.

Вирішальними факторами повинні бути саме суб’єктивні – вибір необхідно робити виходячи з власних інтересів. Та для цього юнак має бути впевненим в собі, мати достатньо інформації та практики в обраній професії. Протистояти тиску навколишнього середовища, а особливо батьків, дуже складно. Популярність певних професій, їх статусність, «життєвий досвід батьків» можуть переважити на терезах вибору і тоді вибір буде зроблено всупереч з внутрішніми потребами. Тому на цьому етапі важливо проводити не лише профорієнтаційні заходи, а й надавати педагогічну та психологічну підтримку юнакам, проводити роботу з батьками.

Коли ми кажемо про шкільну освіту, то маємо на увазі формальну освіту. Але поряд з формальною стрімкого розвитку набуває і неформальна. Якщо звернутись до

концепції НУШ, то згідно з нею метою шкільної освіти є виховання всебічно розвинутої особистості. Особливо сприятливими для досягнення такої освітньої мети є заходи з неформальної освіти. Окрім того, неформальна освіта та професійна орієнтація є нероздільними, адже реалізація профорієнтації на високому рівні не може обмежуватись лише формальною освітою.

У зв'язку з тим, що поняття «неформальна освіта» у вітчизняній педагогіці є новітнім, то і єдиного визначення його немає. Різні науковці, виходячи зі свого розуміння терміну дають власні визначення. У 2014 році

Н. П. Павлик провела аналіз наявних термінів та сформулювала загальне визначення поняття згідно з яким *неформальна освіта* – це процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання й розвитку молоді, організованого поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій. [72]

Як ми бачимо, у визначенні фігурує розвиток молоді, який і є першочерговим питанням у концепції НУШ та потребах сучасної молоді. Розвиток дитини забезпечується завдяки більш гнучкому підходу до організації неформального освітнього процесу та відрізняється від формального більшою активністю здобувачів освіти. Звісно, існування неформальної освіти без формальної неможливе, адже формальна освіта створює базу знань, а неформальна поглиблює її та допомагає у формуванні певних вмінь та навичок. Особливо важливо, коли мова йде про формування соціальної поведінки, в тому числі й у профорієнтаційному сенсі. [29]

Пріоритетною особливістю неформальної освіти перед формальною є мотивація та зацікавленість учасників освітнього процесу. Адже, фактично, здобувачі неформальної освіти групуються «за інтересами». Це підвищує рівень ефективності освітнього процесу.

Заходи та установи з неформальної освіти можуть забезпечити глибше занурення учня у світ професій, розширити практичне поле розуміння спираючись на теоретичну базу, яку попередньо вже було сформовано. Ефективність професійної орієнтації в школі залежить насамперед від методів її проведення. [71] Нудні лекції та бесіди, обмеження профорієнтації лише психологічними тестами, повторення одних і тих самих методів та заходів можуть викликати у школярів лише відторгнення й ефективними не будуть. Якщо ж звернутись до неформальної освіти, то занурення у

світ професій та самовизначення стане для учня цікавим, різноманітним, активізує пізнавальний інтерес у цій сфері.

Як успішний приклад неформального проєкту з профорієнтації реалізованого через неформальну освіту можна привести дитячий освітньо-розважальний заклад «Країна професій і захоплень «Франсільванія»» у м. Харків. Що є важливим у цьому проєкті:

1. Дитина має право вибору – вибір тих професій, на яких вона буде «працювати» здійснює самостійно. Дитина отримує теоретичну інформацію про сутність професії та, навіть, заробітну плату. Єдиним фактором, який заважає такій самостійності це є батьки. Тому важливо в подібних проєктах намагатись ізолювати дитину від впливу навколишніх факторів. На цьому етапі дитина робить вибір та несе за нього відповідальність.
2. Ознайомлення з професією відбувається через гру, але з повним відтворенням діяльності працівника та використанням необхідного реквізиту. Особливо ефективно це для тієї вікової групи, у якої гра ще є засобом ознайомлення з навколишнім світом.
3. Актуалізація знань про непопулярні професії, як наприклад, працівники пошти.
4. Розвиток фінансової грамотності – «працюючи» дитина отримує заробітну плату у місцевій валюті та має змогу витратити її в сувенірній крамниці країни «Франсільванія».

Подібні проєкти є дуже важливими у профорієнтаційному та всебічному розвитку дитини, але найбільш дійовими вони є для дітей в межах вікової групи 6 -10 років. Підлітки, а тим паче юнаки, сприймають подібну діяльність, як дитячу гру. Тому для «дорослих» дітей необхідно обирати й більш «дорослі» форми неформальної освіти:

- спеціалізовані курси, гуртки, клуби на яких учень буде розвивати свої навички згідно з власними інтересами та майбутньою професією;
- зустрічі з представниками професій, екскурсії на виробництва, виробничі практики, що дає змогу зануритись в реальний світ професії та адаптуватись до нього;

- позакласні та позашкільні заходи присвячені певним професійним сферам, готуючись до яких учні будуть розвивати свою теоретичну базу та підіймати рівень обізнаності з певної професії.

Таким чином ми бачимо, що професійна орієнтація та всебічний розвиток дитини є нерозривними процесами, а найбільш ефективною є реалізація профорієнтації через неформальну освіту.

1.3 Сутність готовності вчителя до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

XXI століття стало століттям швидкого розвитку технологій та різких змін звичного устрою життя. Сучасна система освіти, як шкільної, так і вищої не встигає за розвитком технологій та змінами життєвого устрою. Тому модернізація педагогічної освіти та підготовка вчителя, як сучасного професіоналу – першочергове питання розвитку освіти в Україні.

Система освіти і науки має не лише адаптуватись до соціально-економічних змін в державі, а випереджати ці зміни, формуючи таким чином їх сутність. [38]

Підготовка майбутніх учителів в Україні здійснюється передусім в системі закладів вищої освіти, які мають виражену специфіку.

Освіта в цілому – це процес засвоєння систематизованих знань, формування умінь та навичок, що є необхідною умовою успішної життєдіяльності особистості, професійного становлення. Освіта є складовою виховання – отримані під час освітнього процесу знання є фундаментом для формування світогляду, розвитку пізнавальних можливостей, набуття професійних умінь і навичок. [16]

Освітнє середовище – природне і штучно створене соціокультурне оточення здобувача освіти, яке включає зміст і засоби освіти, що забезпечують продуктивну діяльність здобувачів і спрямовують процес розвитку особистості за допомогою створення сприятливих для цього умов. [46]

Вища освіта - сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій

установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти. [30]

Головними завданнями, що постають перед сучасною **вищою освітою**, в тому числі і педагогічною, є підготовка висококваліфікованих кадрів, спроможних конкурувати на ринку праці, що володіють теоретичними знаннями, практичними вміннями та навичками у свої професійній галузі, спроможні здійснювати професійне самовдосконалення та застосовувати набуті знання у сучасних реаліях. [51]

Результати освіти поділяють на дві групи: формальні (документи, що підтверджують набуття освіти здобувачем) та реальні (сформований у здобувача рівень знань, умінь та навичок). [114] Саме реальні результати освіти є визначальними у професіоналізмі працівника.

Середня та вища освіта в Україні постійно зазнає реформ, але на сьогодні їй притаманний ряд недоліків: невідповідність направленості освіти з потребами ринку праці, зниження конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, відокремлення від освітнього процесу приватних підприємців та громадських організацій. [25]

Якщо розглядати професійну орієнтацію школярів, як окрему ланку освіти, то ефективної реформи в цьому напрямі, як і в вищій педагогічній освіті стосовно цього питання, досі не було. [39]

Окрім того, ще однією проблемою в організації освітнього процесу в Україні є те, що вища педагогічна освіта не встигає за реформами у середній освіті. Таким чином педагогічні працівники шкіл не готові до реалізації вимог, що перед ними постають.

Казати про якісну освіту можна лише тоді, коли викладачі є висококваліфікованими професіоналами. До високої кваліфікації викладача відноситься не лише рівень знання та розуміння ним предмету та відповідної галузі в цілому, а й сформованість навичок виховання навчальної молоді, навичок побудови навчального плану та здатність до інтеграції в рамках суміжних дисциплін. **Педагог-професіонал** – творча особистість, яка бачить особистісний сенс у своїй професійній діяльності. [40]

У Законі України “Про освіту” **мета освіти** визначається як: «...всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних

для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору».

[32]

Звідси можна зробити висновок про **вимоги, які постають перед шкільними вчителями**: виявити та розвинути таланти та здібності учнів; сформувати в учнів моральні цінності, компетентності; виховати в учнях стійку громадянську позицію; сформувати активну соціальну позицію учнів.

Таким чином, мета шкільної освіти – всебічно розвинута особистість. Для того, щоб досягнути такої мети освітній процес у школі повинен мати в собі обов'язкову складову – неформальну освіту. Про це свідчать наступні особливості неформального освітнього процесу [73]: сприятлива атмосфера для залучення молоді у неформальний процес яка досягається шляхом виведення процесу за межі формальної освіти; добровільність участі; наявність сприятливої атмосфери не лише для навчання, а й спілкування, побудови сприятливих взаємовідношень між учасниками процесу; відповідність потребам учасників, спрямованість процесу на подолання дефіциту певних компетентностей; використання різноманітних методів та форм організації неформального освітнього процесу (панівними методами є інтерактивні); орієнтація на потреби учасників процесу та суспільні потреби в цілому; орієнтація навчання на досвід здобувачів; високий рівень мотивації в учасників навчального процесу; відсутність оцінювання успішності, що створює сприятливу атмосферу для участі в освітньому процесі.

Окрім того, проблематика сучасної шкільної освіти полягає у відсутності індивідуального підходу, особистісної зорієнтованості на потреби учнів, виявлення та розвитку особистісних якостей учнів, формуванні цілеспрямованості та нацеленості на майбутнє, всебічного розвитку. Компенсувати ці недоліки можливо шляхом проведення заходів з неформальної освіти у школах. [56]

Вчитель-професіонал, який володіє відповідними до сучасності теоретичними знаннями, вміннями та навичками та є професійно спрямованою особистістю – **мета**

закладів вищої педагогічної освіти. Ефективність освітнього процесу у школі залежить від якості підготовки майбутніх вчителів. Сформувані у школяра професійну спрямованість та виховати в ньому всебічно розвинуту особистість може лише вчитель, який пройшов професійну підготовку в цьому напрямку та має відповідну мотивацію. Тому дуже важливо модернізувати систему вищої педагогічної освіти згідно з вимогами сьогодення.

Управління професійною орієнтацією учнів у школах відбувається на двох рівнях: організаційно-педагогічному та психолого-педагогічному. Перший рівень реалізується безпосередньо в освітньому процесі та охоплює заходи з профорієнтації, бесіди, зустрічі тощо. Другий рівень має на увазі роботу не лише вчителя, а й шкільного психолога. Основа психолого-педагогічного рівня профорієнтації – особисті бесіди класного керівника та психолога з учнями.

Важливою ланкою у професійній орієнтації учнів шкіл відіграють учителі-предметники, адже саме вони формують відношення школярів до свого предмета та професій, що з ним пов'язані. Шліхта Г. у своїх працях виділяла наступні **етапи профорієнтаційної роботи вчителів предметників**: включення профорієнтаційного матеріалу в обрані теми; визначення форми профорієнтаційної роботи; аналіз літератури стосовно професій, що відповідають предмету; індивідуальний підхід до учнів та психологічний аналіз їх здібностей з подальшим обговоренням.

Саме учитель-предметник повинен аналізувати хист учнів до свого предмета, виявляти особливі здібності. Також, особливу увагу Шліхта Г. приділяє доцільності профорієнтаційної роботи, зв'язку форм викладу та теми уроку. [110]

М. Янцур сформулював основні методичні умови підготовки майбутніх вчителів до профорієнтаційної роботи в школах. Хоча його робота націлена на вчителів технологій, але ці методичні умови є універсальними та можуть використовуватись при підготовці й учителів з інших предметів до професійної орієнтації школярів [116]:

1. Розробка та введення дисциплін з профорієнтації з попередньою пропедевтичною підготовкою здобувачів до їх вивчення. Удосконалення наявних дисциплін з урахуванням специфіки педагогічної діяльності у різних закладах освіти.
2. Профорієнтаційна спрямованість навчальних предметів, дослідницьких робіт здобувачів, педагогічної практики.

3. Націленість підготовки майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи не лише з учнями, а також з їх сім'ями.
4. Постійне оновлення профорієнтаційних програм, відповідно до змін в соціально-економічному житті країни.

Тобто ми розуміємо, що процес неформальної освіти та професійної орієнтації є невіднятним від формальної для реалізації освітніх вимог. Але для того, щоб забезпечити ефективність неформальної освіти педагогічні працівники повинні бути компетентні в цьому питанні.

З метою виявлення наявності навчальних курсів спрямованих на формування у майбутніх вчителів компетентностей у сфері неформальної освіти та професійної орієнтації було проаналізовано освітні програми провідних педагогічних університетів України. Результати аналізу представлено в Таблиці 1.4.

Табл. 1.4

Результати аналізу освітніх програм провідних педагогічних університетів України

Назва університету	Результат аналізу
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка	Спеціальних курсів не виявлено.
Криворізький державний педагогічний університет	Виявлено курс «STEM –практики в освіті».
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка	Спеціальних курсів не виявлено.
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського	Спеціальних курсів не виявлено.
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського	Спеціальних курсів не виявлено.
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди	«Профорієнтаційна робота вчителя інформатики»
Бердянський державний педагогічний університет	Спеціальних курсів не виявлено.
Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка	Спеціальних курсів не виявлено.

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка	Виявлено курс «Професійна орієнтація та методика профорієнтаційної роботи».
---	---

Таким чином ми бачимо, що питання підготовки майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту потребує доопрацювання.

До тлумачення поняття готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів науковці мають різний підхід. Так Д. Завітренко та О. Пшеничнов розглядають її як новоутворення у структурі особистості, що з'являється на певному рівні його особистісного розвитку під впливом соціального середовища, навчання і виховання та дає змогу майбутньому вчителю ефективно реалізувати професійну орієнтацію. [87]

Л. Курочкина визначає готовність майбутнього вчителя до професійної орієнтації школярів як стійку інтегративну якість особистості, що виявляється в усвідомленні значущості професійної орієнтації, наявності мотивації до реалізації профорієнтаційної діяльності, володінні компетенціями, що забезпечують здатність майбутнього вчителя до організації й рефлексії результатів профорієнтаційної роботи у школі. [41]

О. Негривода розглядає її як самореалізацію вчителя у педагогічній діяльності, яка характеризується сукупністю знань, умінь, навичок необхідних для надання допомоги школярам у професійному самовизначенні та має на увазі високу мотивацію вчителя, його свідоме бажання до реалізації професійної орієнтації у школі. [61]

Узагальнюючи результати аналізу наукових джерел можна зробити висновок, що готовність майбутнього вчителя до реалізації професійної орієнтації являє собою сукупність спеціальних знань, умінь та навичок та характеризується наявністю у майбутнього вчителя установок, стійкої мотивації до реалізації професійної орієнтації у школі.

Окрім загального визначення готовності майбутнього вчителя до реалізації професійної орієнтації нами також було досліджено структурні компоненти такої готовності.

Більшість науковців мають єдині погляди на це питання, а саме виокремлюють чотири компоненти готовності майбутнього вчителя до реалізації професійної орієнтації: мотиваційний, когнітивний, практично-діяльнісний та рефлексивний.

Мотиваційний компонент є емоційною основою для формування мотивів поведінки та діяльності майбутнього вчителя. Науковці розглядають його як визначний компонент в успішності профорієнтаційної діяльності.

Когнітивний компонент має на увазі усвідомлення майбутнім учителем: необхідності реалізації цілей з метою розв'язання певного завдання; умов реалізації професійної орієнтації та їх оцінки; профорієнтаційного досвіду та його актуалізація. Окрім того, він висуває такі вимоги до особистості вчителя, як високий рівень інтелектуального розвитку, логічних здібностей, емпатії. Когнітивний компонент характеризується теоретико-методологічною підготовкою майбутніх учителів з подальшим формуванням у них системи знань психологічних основ профорієнтаційної роботи у школі. [61]

Практично-діяльнісний компонент готовності майбутнього вчителя до професійної орієнтації містить у собі комплекс спеціальних умінь та навичок необхідних для ефективною реалізації профорієнтації у школі. На думку вчених цей компонент являє собою актуалізацію наявних теоретичних та їх практичне застосування; рефлексію профорієнтаційної діяльності з метою виявлення найбільш ефективних способів, методів і прийомів її реалізації; як такий, що реалізуються крізь систему вмінь, професійно важливих якостей та здібностей. [61]

Рефлексивний компонент має на увазі вміння майбутнього вчителя оцінювати власну успішність реалізації професійної орієнтації, усвідомлення власної готовності до означеної педагогічної діяльності та шляхи її підвищення.

Такі вчені як О. Негривода та Г. Шліхта окрім інтелектуальної та практичної складових рефлексивного компонента виділяють його емоційно-вольову складову – вплив емоцій та почуттів на успішність реалізації професійної орієнтації; емоційна витримка у подоланні труднощів, пов'язаних з особливостями профорієнтаційної роботи; адекватна оцінка себе як педагога-професіонала; здатність до самоконтролю, саморегуляції; емоційна стабільність під час вирішення конфліктних ситуацій;

здатність відчувати задоволення від проведеної профорієнтаційної роботи зі школярами. [61].

Таким чином, головними складовими кожного компоненту готовності майбутнього вчителя до реалізації професійної орієнтації є:

- мотиваційний: сформовані потреби, мотиви, цілі та інтереси майбутнього вчителя у реалізації професійної орієнтації школярів;
- когнітивний: наявність знань щодо сутності та специфіки системи професійної орієнтації, її ключових принципів, мети та змісту, основних видів профорієнтаційної діяльності та ефективних форм і методів її реалізації;
- практично-діяльнісний – дослідницько-діагностичні вміння реалізації індивідуального підходу до учнів у контексті їх професійного самовизначення; прогностувальні та проєктивні вміння щодо розробки концепції професійної орієнтації (визначення її мети, завдань та змісту); організаційно-практичні вміння впровадження професійної орієнтації із застосуванням сучасних ефективних форм, методів та засобів;
- рефлексивний – здатність до адекватної самооцінки своєї особистості як професіоналу та проведеної профорієнтаційної діяльності.

Таким чином, система підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів має визначений специфічний характер та складається з чітко визначених компонентів формування яких повинно цілеспрямовано відбуватись у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя до педагогічної діяльності, що є відповідним до сучасних вимог, які постають перед вищою педагогічною освітою.

Проведений теоретичний аналіз структурних компонентів готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації є основою для подальшого обґрунтування технології формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

1.4 Теоретичне обґрунтування технології підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Формування у майбутніх учителів компетенцій реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту є неможливим без технологічного забезпечення цього процесу.

Сам термін «технологія» з'явився ще в Давній Греції та перекладався як «наука про мистецтво».

Першим, хто почав використовувати термін «технологія» у педагогіці був А. С. Макаренко. На його думку, педагоги того часу не приділяли потрібної уваги педагогічній техніці тому він почав самостійно проводити аналогію між педагогічним та технічним процесами. [47]

Поряд з технічним процесом розвитку зазнало і поняття «технологія», що є сукупністю знань про способи і засоби обробки матеріалів; сукупністю прийомів, що застосовуються для реалізації певної справи. [89]

Окрім вищевказаного визначення, під технологією ще розуміють мистецтво реалізації процесу, а саме дотримання визначеної послідовності етапів діяльності з використанням необхідних засобів і створенням відповідних умов для ефективної реалізації діяльності. [59]

За Т. Назаровою, педагогічна технологія – відображення тактики реалізації освітніх технологій, побудована на знаннях закономірностей функціонування системи «педагог-матеріальне середовище-учень» з урахуванням умов навчання. Таким чином, педагогічна технологія визначає ті теоретичні аспекти, методи та засоби навчання, використання яких забезпечить досягнення навчальних цілей. [59]

Поряд з розумінням «педагогічна технологія» з'являється й розуміння «освітня технологія». У ході аналізу науково-педагогічної літератури ми виявили, що єдиної систематики цих понять не існує – кожен науковець пропонує свою власне розуміння цього питання. Так, наприклад, Г. Селевко каже про те, що освітня технологія є одночасно і більш ширшим поняттям, ніж педагогічна технологія, адже охоплює й інші аспекти життя, окрім педагогічних, але водночас освіта складається з навчання та виховання, які охоплюються педагогікою в цілому. [92]

В умовах динамічного розвитку устрою суспільства відбуваються зміни й в освітньому процесі, але реалізація мети освіти – досягнення діагностованого та гарантованого результату забезпечується завдяки педагогічним технологіям, які поєднують у собі та упорядковують педагогічні дії, операції та процеси. [62]

Важливо не плутати між собою розуміння «педагогічна технологія» та «педагогічна техніка», адже педагогічна технологія є системою педагогічних знань викладача, а педагогічна техніка – це майстерність викладача, яка залежить безпосередньо від особливостей та якостей особистості викладача. [92]

Якщо розглядати термін «технологія» в широкому розумінні, як сукупність методів і процесів, необхідних для реалізації діяльності та їх наукове обґрунтування, тоді педагогічна технологія – це сукупність педагогічних знань, методів та засобів, що визначають сутність педагогічної діяльності, забезпечують оптимізацію освітнього процесу. [75]

До найбільш суттєвих ознак, які є властивими лише для педагогічної технології відносять: цілісність, діагностичне цілепокладання й результативність, проєктивність, наявність чітких алгоритмів, керованість та скоригованість, наявність засобів наочності.

За Г. Селевко термін «педагогічна технологія» може бути представлений трьома аспектами:

- Науковим, згідно з яким, педагогічні технології розглядаються як складові педагогічної науки та є визначними у реалізації педагогічної діяльності.
- Процесуально-описовим. Мається на увазі опис процесу, сукупність педагогічних компонентів необхідних для досягнення запланованих результатів навчання.
- Процесуально-діючим – реалізація технологічного процесу, функціонування педагогічних засобів. [92]

У сучасній педагогіці, як результат діяльності науковців, з'являються нові педагогічні технології. Під час їх розробки науковцями враховується наявний педагогічний досвід, досягнення та новітні відкриття. Таким чином, джерелами та складниками педагогічних технологій є: соціальна динаміка суспільства; наукові

знання з психології та педагогіки; суспільні науки; новітній досвід педагогіки та досвід минулих років; народна педагогіка. [75]

За П. Матвієнко структурними компонентами технології є процесуальна частина та діагностика.

Такі науковці, як С. Клепко та Г. Селевко ставлять перед педагогічними технологіями певні вимоги. На їх думку, у змісті педагогічних технологій мають відстежуватись: концептуальність, системність, керованість, відтворюваність. [50]

Педагогічна технологія, для забезпечення її успішної реалізації повинна мати чітку структуру. Різні науковці по різному розкривають структурну сутність педагогічних технологій. За Н. Наволоковою структура педагогічної технології повинна мати в собі такі компоненти [58]:

1. Ідентифікація – знаходження доцільного місця педагогічної технології в загальній педагогічній системі.
2. Назва технології. Повинна відображати такі її компоненти, як: ідея, сутність, якості та основний напрямок модернізації освітнього процесу.

Концептуальна частина – має на увазі стислий опис сутності

принципи, цільові установки та орієнтації, позицію здобувача в освітньому процесі.

3. Особливості змісту освіти (обсяг, характер змісту; дидактична структура навчального плану; орієнтація на особистісні структури).
4. Процесуальна характеристика (опис методики реалізації технології; характеристика процесу формування мотивації здобувачів до освітнього процесу; управління освітнім процесом; опис категорії здобувачів освіти, на яких розрахована технологія).
5. Програмно-методичне забезпечення (навчальні плани та програми; посібники; дидактичні матеріали; наочні та технічні засоби навчання; інструменти діагностики результатів освітнього процесу).

Таким чином, проведений нами теоретичний аналіз поняття «педагогічна технологія» дає змогу зробити висновок, що в розробці технології підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту необхідно

висвітлити наступні структурні компоненти: мету, педагогічні завдання, компоненти, зміст, форми, методи, етапи, результат.

Згідно з аналізом праць таких науковців у сфері дослідження педагогічних технологій, як В. Гузеєв, М. Кларін, В. Монахов, А. Уман, О. Пехота, С. Сисоєва, Н. Щуркова та ін.; та сфері технологізації професійно педагогічної підготовки майбутніх учителів О. Абдуліна, М. Гриньова, П. Гусак, В. Євдокимов, І. Прокопенко, В. Сластьонін та ін. в якості етапів технології підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту доцільно визначити такі етапи: підготовчий, мотиваційно-стимулювальний, змістово-практичний, аналітико-результативний.

Сутність розробленої нами технології підготовки майбутнього вчителя до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту полягає у: формулюванні мети і завдання процесу підготовки майбутнього вчителя до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту; розробці науково-методичного забезпечення; виявленні основних підходів до визначення етапів підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації учнів шкіл через неформальну освіту; визначенні форм та методів організації визначеного навчального процесу; діагностиці та контролі успішності підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Завданнями розробленої технології є: формування у майбутніх учителів високого рівня мотивації до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту і педагогічної діяльності в цілому; організація навчально-пізнавальної діяльності, яка забезпечує формування у здобувачів умінь та навичок з реалізації системи професійної орієнтації через неформальну освіту, що обумовлює їх готовність до означеного виду педагогічної діяльності.

Мета: сформувати готовність майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту

Завдання: розробити та впровадити технологію підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту

Структурні компоненти

Мотиваційно-ціннісний

Знаннєво-практичний

Рефлексивно-корегувальний

Форми: координація діяльності деканату та кафедр, планування змісту навчально-виховної роботи, лекції, консультації, проблемні лекції, семінари-диспути, практичні заняття, колоквиуми, екскурсії до центру зайнятості, оглядове відвідання заходів з неформальної освіти, виховні заходи, індивідуальні та групові консультації, семінарські заняття, педагогічна практика в школі та літніх дитячих оздоровчих таборах, практика в Державному центрі зайнятості.

Методи: анкетування, спостереження, опитування, інформаційно-комунікативні, дидактичні завдання спрямовані на актуалізацію необхідності розвитку професійної орієнтації школярів, діалогові, проектні, тестові, ігрові, «мозковий штурм», метод кейсів, вирішення проблемних ситуацій, нестандартні педагогічні ситуації, лекції з помилками, рефлексивні тренінги.

Процесуальне забезпечення технології

Удосконалення змісту підготовки

Поєднання активних методів і ефективних форм організації

Етапи технології

Мета: створення навчально-методичного забезпечення.

Зміст: підготовка навчально-методичних комплексів.

Підготовчий

Мета: забезпечення позитивної мотивації до професійної орієнтації через неформальну освіту.

Зміст: Розвиток позиції особистості як активного суб'єкта у формуванні професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Мотиваційно-цільовий

Мета: формування професійних знань умінь та навичок студентів у галузі професійної орієнтації через неформальну освіту.

Зміст: набуття та осмислення практичного досвіду, заохочення до творчих пошуків майбутніх учителів.

Змістовно-процесуальний

Мета: аналіз, оцінка та коригування одержаних результатів.

Зміст: створення рефлексивних ситуацій у діяльності, мисленні й спілкуванні.

Аналітико-результативний

Оціночно-критеріальний апарат

Критерії

Мотиваційно-особистісний

Змістовий

Діяльнісний

Аналітико-оцінний

Показники

Наявність мотивів, що свідчать про спрямованість майбутнього вчителя на реалізацію професійної орієнтації школярів через неформальну освіту

Повнота знань з професійної орієнтації та неформальної освіти

Рівень сформованості у здобувача умінь та навичок з професійної орієнтації через неформальну освіту

Здатність майбутнього вчителя до саморозвитку, самовиховання, самореалізації, самовдосконалення, творчості.

Рівні

Високий

Середній

Низький

Результат: сформованість готовності майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Розглянемо сутність кожного етапу технології підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів та реалізації неформальної освіти окремо.

1. Підготовчий етап. Наша діяльність на цьому етапі полягала у створенні навчально-методичного забезпечення та підготовки навчально-методичних комплексів необхідних для ефективної підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів та реалізації неформальної освіти. Необхідність цього етапу була обумовлена тим, що у сучасній системі підготовки майбутніх учителів відсутні складові, які забезпечили б у здобувачів формування вмінь та навичок для ефективної реалізації професійної орієнтації та системи неформальної освіти.

Зміст цього етапу полягає у: виявленні реальної ситуації стосовно готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту шляхом анкетування здобувачів, спостереження за ними та проведення бесід; складанні програми курсу «Професійна орієнтація» та введення його за допомогою деканату та кафедр у освітню роботу зі здобувачами.

2. Мотиваційно-цільовий етап. У зв'язку з тим, що навчання, яке позбавлене позитивної мотивації та не викликає інтересу у здобувачів не може бути ефективним цей етап є обов'язковим та основоположним у запровадженні технології.

Одним з головних засобів розвитку позитивної мотивації у майбутніх учителів ми визначили актуалізацію таких проблем, як необхідність посилення професійної орієнтації школярів через неформальної освіти у системі шкільної освіти на їх власному досвіді.

Таким чином, лише у тому випадку, коли майбутній учитель бачить сенс у певній діяльності він буде прагнути до її реалізації та своєму професійному розвитку в означеній галузі.

3. Змістовно-процесуальний. Цей етап спрямований на формування професійних знань, умінь і навичок, необхідних для реалізації майбутнім учителем професійної орієнтації школярів через неформальну освіту. Досягнути цієї мети можливо шляхом активного залучення до аудиторної та позааудиторної роботи з означених напрямків.

4. Аналітико-результативний має на увазі аналіз, оцінку та коригування рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Таким чином, розроблена нами технологія підготовки здобувачів до професійної орієнтації учнів шкіл через неформальну освіту ґрунтується на вдосконаленні змісту професійної підготовки майбутніх учителів, поєднанні активних методів і ефективних форм аудиторної та позааудиторної роботи.

Висновки до розділу 1

1. У результаті дослідження системи професійної орієнтації в Україні та провідних країнах Європи, проведення їх порівняльного аналізу виявлено її позитивні властивості та певні недоліки, а також перспективні для України напрями розвитку професійної орієнтації, що присутні в освітніх системах таких країн, як Польща, Німеччина, Франція, Велика Британія. Такими напрямками є: індивідуальний підхід у реалізації професійної орієнтації; наявність профорієнтаційного спеціаліста провідною діяльністю якого є впровадження та реалізація професійної орієнтації у школі; взаємозв'язок професійної орієнтації у школі та державними потребами у працівниках; співпраця школи з підприємствами; наповнення системи професійної орієнтації школярів практичними засобами їх реалізації, у тому числі – проходженням учнями виробничої практики; диференціювання освітньої програми у старших класах у відповідності до професійного спрямування.

Вивчення завдань, функцій та властивостей неформальної освіти дало можливість зробити висновок, що реалізація професійної орієнтації через неформальну освіту підвищує її ефективність за рахунок того, що неформальна освіта характеризується: гнучкістю; сучасністю; орієнтацією на індивідуальні потреби особистості школяра; сприятливим психологічним та емоційним освітнім середовищем; переважанням інноваційних, практичних форм навчання над теоретичними.

2. З урахуванням результатів проведеного аналізу педагогічної та психолого-педагогічної літератури у галузі професійної орієнтації та неформальної освіти

поняття «готовність майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту» тлумачимо як особистісний утвір майбутнього вчителя, який забезпечує внутрішні мотиви, педагогічну самосвідомість, спеціальні знання, вміння та навички необхідні для реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

3. Результати проведеного аналізу наукової літератури стосовно готовності майбутнього вчителя до педагогічної діяльності дозволив виявити компоненти готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту та їх складові: мотиваційний (емоційна складова готовності, що містить у собі відповідні потреби, мотиви, цілі та інтереси майбутнього вчителя); когнітивний (теоретична обізнаність у питаннях реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту); практично-діяльнісний (наявність спеціальних умінь та навичок необхідних для реалізації ефективної професійної орієнтації через неформальну освіту); рефлексивний (здатність до самооцінки власної професійної особистості та професійної діяльності).
4. На основі проведеного теоретичного аналізу наукової літератури нами було розроблено технологію формування готовності майбутніх учителів через неформальну освіту, яка являє собою сукупність цілей, змісту, форм, методів, прийомів і засобів навчання. Розроблена технологія складається з чотирьох блоків: організаційно-цільовий (формування цілей навчання майбутніх учителів у відповідності до розробленої технології), змістовий (розробка дисципліни «Професійна орієнтація школярів» та її впровадження у освітній процес), процесуальний (форми, методи і засоби, що спрямовані на реалізацію мети й завдань щодо формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту), контроль-оцінний (контроль і оцінка рівня сформованості готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту).

З метою візуалізації та схематизації розробленої технології формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти розроблено модель реалізації технології під час професійної підготовки.

Розділ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ШКОЛЯРІВ ЧЕРЕЗ НЕФОРМАЛЬНУ ОСВІТУ

2.1. Організація та проведення педагогічного експерименту.

Мета експериментальної частини дослідження полягала у тому, щоб перевірити висунуту гіпотезу, теоретичні висновки щодо якості й характеристик готовності майбутнього вчителя до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту, ефективності розробленої технології підготовки здобувачів до реалізації відповідних компонентів педагогічної діяльності.

З метою апробації змісту та способів підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту протягом 2018-2022 років на базі Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка було проведено педагогічний експеримент.

Метою науково-педагогічного експерименту була перевірка ефективності розробленої технології підготовки майбутнього вчителя до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Аналіз результатів експериментальної роботи здійснювався за критеріально-рівневим підходом. У ході дослідження ми спиралися на критерії та показники рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту, які було визначено й обґрунтовано в п. 1.4.

Експеримент проходив у природних умовах освітнього процесу у три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний.

У процесі педагогічного експерименту було використано наступні методи: спостереження, анкетування, метод співбесід та опитування, тестування, письмова контрольна робота, психолого-педагогічна діагностика та самодіагностика, метод педагогічного експерименту, метод математичної статистики. Розглянемо особливості кожного методу детальніше. *Спостереження* (дає можливість: вивчати особливості

виявлення майбутніми вчителями критеріїв сформованості їх готовності до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту; проводити психолого-педагогічний аналіз особистостей здобувачів їх поведінки та діяльності); *анкетування* (дає можливість: вивчити мотиваційно-ціннісну сферу особистості здобувачів та з'ясувати відношення їх до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту; виявити рівень готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту та наявності у них відповідних практичних навичок; з'ясувати реальний стан реалізації системи професійної орієнтації через неформальну освіту у школах м. Харків.); *метод співбесід та опитування* (шляхом цього методу реалізується уточнення вихідних даних щодо підготовки здобувачів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту; щодо мотиваційно-ціннісної орієнтації майбутніх учителів, пізнавального інтересу стосовно впровадження та розвитку професійної орієнтації через неформальну освіту в систему шкільної освіти України); *тестування* (у контексті науково-педагогічного дослідження здійснюється як поточний та підсумковий контроль характеру засвоєння загальних та спеціальних знань з педагогіки, вмінь щодо реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту в системі шкільної освіти); *письмова контрольна робота*. (дає можливість визначити кінцевий результат у навчанні по заданій темі або розділу, здійснювати повторний контроль засвоєних знань; виявляти якість засвоєння здобувачами матеріалу в період вивчення певної теми); *психолого-педагогічна діагностика і самодіагностика* (цей метод використовується для стимулювання здобувачів до самовдосконалення та виявлення у них здатності до творчого використання набутих знань, умінь та навичок для ефективної реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту); *метод педагогічного експерименту*. (метою цього методу є перевірка ефективності впровадження технологій формування готовності майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту); *метод математичної статистики* (дає змогу перевірити вірогідність отриманих під час педагогічного дослідження результатів).

На констатувальному етапі дослідження, з метою вивчення та аналізу стану підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту ми провели дослідження, яке мало на увазі вирішення наступних завдань:

виявити рівень реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту у школах м. Харків; виявити наявний стан підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту, визначення позитивних і негативних характеристик цього процесу; з'ясувати ставлення викладачів до проблеми підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти; вивчити позитивний досвід викладачів щодо підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту; вивчити можливості закладу вищої освіти у підготовці майбутніх учителів до професійної орієнтації учнів шкіл через неформальну освіту.

Для розв'язання поставлених задач ми використовували наступні методи дослідження: проведення анкетування серед учнів та вчителів шкіл м. Харків, вивчення навчальних планів і планів виховної роботи з підготовки майбутніх учителів, вивчення передового педагогічного досвіду, самооцінки здобувачів, проведення анкетування, групових та індивідуальних бесід. Всього було опитано 206 здобувачів Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, 213 учнів та 104 педагогічних працівників шкіл м. Харків.

З метою з'ясування рівня реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту у школах м. Харків педагогічним працівникам та учням шкіл було запропоновано анкети. *Анкета, призначена для педагогічних працівників* містила в собі наступні питання: Ваша посада у школі?; Як Ви розумієте поняття «профорієнтація»?; Які заходи з профорієнтації Ви проводите та з якого класу?; Як Ви розумієте поняття «неформальна освіта»?; Які заходи з неформальної освіти Ви проводите та з якого класу?. Розглянемо результати анкетування педагогічних працівників шкіл м. Харків детальніше.

Під час аналізу відповідей на питання «Як ви розумієте поняття «професійна орієнтація»?» було отримано наступні результати: 33,7% визначили професійну орієнтацію як систему заходів; 24% надали загальне поверхнєве розуміння; 14,4% вважають професійну орієнтацію діяльністю учня; 11,5 % наголошують на тому, що професійна орієнтація є теоретичною складовою освіти; 6,7% не змогли надати

визначення; 4,8% розуміють професійну орієнтацію лише як виявлення особистісних якостей учнів; 3,9% надали загальне глибоке розуміння сутності професійної орієнтації; 1% вважають, що професійна орієнтація – це ознайомлення з ЗВО.

Від ступеня розуміння сутності поняття та обізнаності про складову освіти залежить ефективність її реалізації. Згідно з цим принципом перераховані категорії відповідей було об'єднано у групи за передбачуваною ефективністю реалізації, а саме: глибоке розуміння, поверхнєве, відсутність розуміння поняття.

Результати аналізу відповідей представлено на рисунку 2.1.

Рисунок 2.1

Відсоткове співвідношення кількості анкетованих працівників шкіл за категоріями їх розуміння поняття «професійна орієнтація».

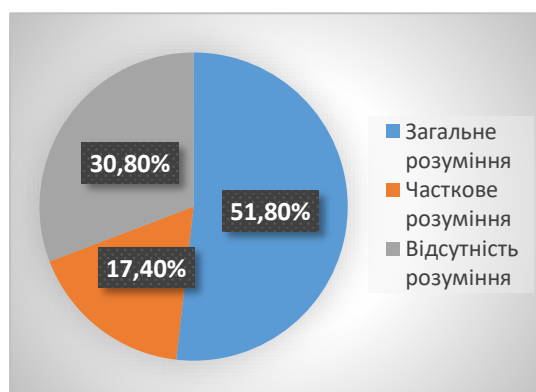
Таким чином ми бачимо, що глибоке теоретичне розуміння системи професійної орієнтації, яке зможе забезпечити ефективність її реалізації мають 37,6% опитуваних учителів, що є меншістю, а 6,7% взагалі не мають розуміння поняття. Це свідчить про необхідність розвитку системи підготовки педагогічних працівників до реалізації професійної орієнтації учнів шкіл.

Стосовно розуміння педагогічними працівниками поняття «неформальна освіта» було отримано наступні результати: 51,8% опитуваних виявили загальне розуміння; 30,8% не змогли дати визначення поняттю; 8,7% вважають, що неформальна освіта є самоосвітою; 8,7% розглядають неформальну освіту лише як позашкільну форму освіти.

Отримані результати ми об'єднали у три групи: мають загальне глибоке розуміння, мають часткове розуміння, не мають розуміння. Отримані результати представлено на рисунку 2.2.

Рисунок 2.2.

Відсоткове співвідношення кількості анкетованих працівників шкіл за категоріями їх розуміння поняття «неформальна освіта».

Загальне розуміння, яке може забезпечити ефективне впровадження неформальної освіти в рамках школи спостерігається у 51,8% опитуваних.

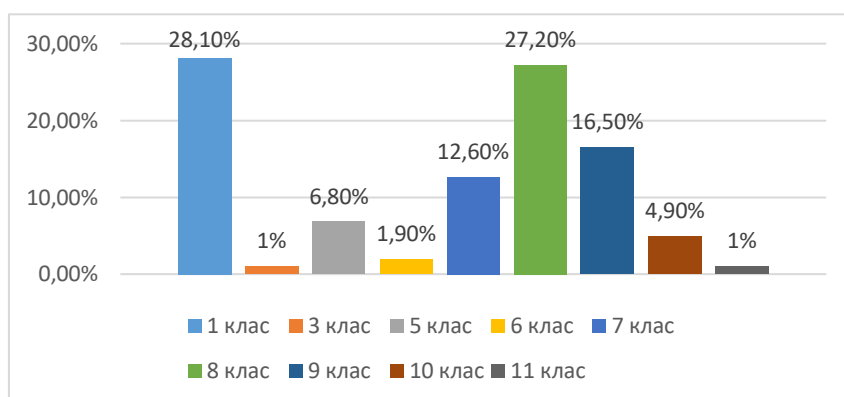
Серед анкетованих учителів виявилось 8,7%, які сприймають неформальну освіту, як освіту за межами школи. Ще 8,7% вважають неформальну освіту самоосвітою, тобто такою, в якій вчитель не бере участі. Також під час аналізу результатів анкетування було виявлено категорію педагогічних представників, у яких не було виявлено розуміння того, що таке неформальна освіта – 30,8%.

Як зазначалось в теоретичній частині – ефективність професійної орієнтації залежить від того, з якого віку вона починається. В анкеті, призначеній для шкільних працівників є питання «Починаючи з якого класу учні Вашої школи беруть участь у заходах з професійної орієнтації?». В результаті аналізу відповідей було отримано дані, що реалізувати професійну орієнтацію розпочинають з: 1 класу – 28,1% вчителів; 3 класу – 1%; 5 класу – 6,8%; 6 класу – 1,9%; 7 класу – 12,6%; 8 класу – 27,2%; 9 класу – 16,5%; 10 класу – 4,9%; 11 класу – 1%. Графічно результати представлено на рисунку 2.3.

Варто також звернути увагу, що одна з анкетованих особин не змогла відповісти на питання через незнання системи профорієнтаційної роботи у школі, в якій працює.

Рис. 2.3

Графічне зображення відповідей анкетованих учителів на питання «Починаючи з якого класу учні Вашої школи беруть участь у заходах з професійної орієнтації?».

Ми згрупували учнів відповідно до вікового розподілу прийнятого у шкільній системі освіти України, а саме: молодша школа (1-4 класи), середня школа (5-9 класи) та старша школа (10-11 класи). Статистичні результати реалізації заходів з професійної освіти відповідно до шкільних вікових груп представлено на рисунку 2.4.

Рисунок 2.4

Порівняння даних стосовно реалізації заходів професійної орієнтації відповідно до шкільних вікових груп.

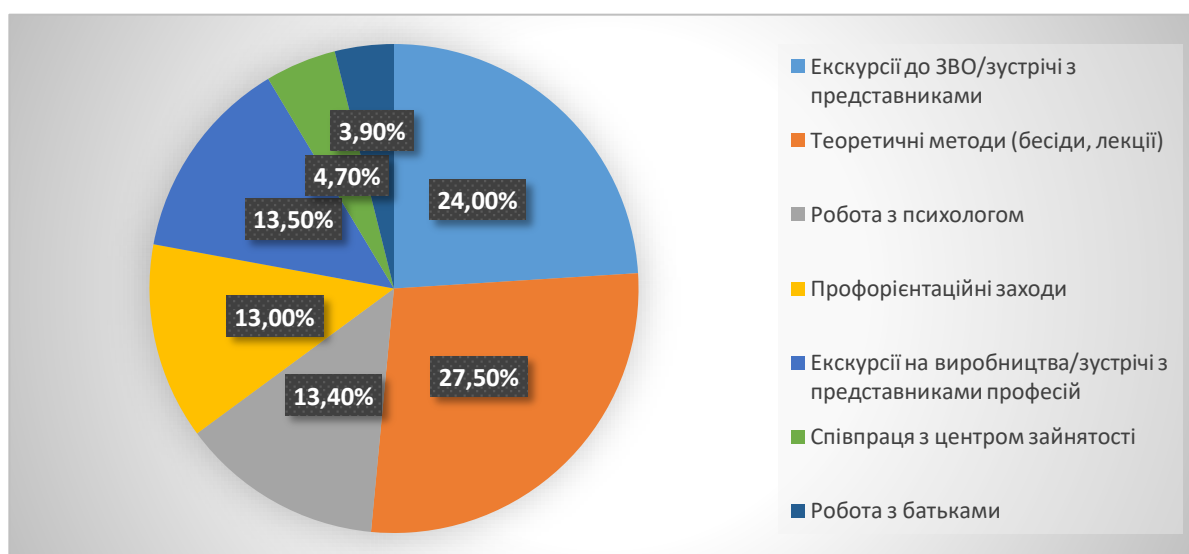
Таким чином ми бачимо, що найбільший відсоток учителів (65%) розпочинають профорієнтаційну діяльність з середньої школи. Вважається, що у цьому віці у дитини починає з'являтися «доросле» мислення, яке дає їй змогу міркувати про своє майбутнє. Але початкові класи недооцінюються у цьому питанні, адже професійна орієнтація і на етапі молодшої школи є важливою, відрізняються лише методи її проведення – вони є більш ігровими відповідно до психологічних особливостей учнів молодшої школи.

Анкета для педагогічних працівників школи містила у собі питання «Які заходи з профорієнтації проводяться у Вашій школі?». У результаті аналізу відповідей було отримано наступні дані (представлено з зазначенням відсотка виборів): екскурсії до ЗВО або зустрічі з представниками – 24%; профорієнтаційні бесіди – 23,6%; робота з психологом - 13,4%; заходи з профорієнтації – 13%; екскурсії на виробництва – 8%; зустрічі з представниками професій – 5,5%; співпраця з центром зайнятості - 4,7%; робота з батьками - 3,9%; профорієнтаційні лекції – 3,9%. Графічно результати анкетування представлено на рисунку 2.5.

Важливо зауважити, що один з анкетованих учителів не зміг дати відповідь на питання, адже не ознайомлений з профорієнтаційною роботою школи.

Рисунок 2.5

Відсоткове співвідношення методів реалізації професійної орієнтації, які використовуються в школах анкетованих освітніх працівників.

Ми бачимо, що панівними методами є теоретичні – 27,5%. Важливого практичного методу – виробничу практику не назвав жоден з анкетованих учителів. Але екскурсії на виробництва та зустрічі з представниками професій присутні, хоча займають лише 13,5% від загальної кількості названих методів.

Велика увага – 24% приділяється екскурсіям до ЗВО та зустрічам з їх представниками. Цей метод займає майже перше місце серед інших, що можна пояснити його доступністю та зацікавленістю самих ЗВО у наборі абітурієнтів. Підприємства, на жаль, здебільшого не зацікавлені у роботі зі школярами, адже не

бачать в цьому сенсу, а організація виробничої практики для учнів шкіл потребує фінансових витрат та зусиль. В той час як екскурсія до ЗВО або зустріч з представниками достатньо легкі в організації та вважаються профорієнтаційними заходами тому дають змогу вчителю виконати свій план з професійної орієнтації. Це призводить до того, що учні, а потім і здобувачі - майбутні вчителі, сприймають профорієнтацію у школі, як агітацію до вступу. І таке розуміння зберігається до початку роботи в школі та не зміниться, якщо школа не буде мати систему професійної орієнтації, що не обмежується лише знайомством майбутніх випускників з можливостями вступу та подальшого навчання.

13,4% займає робота з психологом, або проведення тестів/анкетування яка допомагає виявленню особистісних якостей учня, його інтересів та схильностей. Але роботу з психологом або соціальним педагогом повинні проходити 100% учнів, бо неможливо зорієнтувати дитину, якщо орієнтир не виявлено.

13% профорієнтаційної роботи займають заходи з неформальної освіти, які через практичні методи дають змогу дітям ознайомитись з певними професіями, або навіть шляхом ігрового моделювання спробувати себе в певних професіях.

4,7% охоплює співпраця з Державним центром зайнятості. Це також дуже малий відсоток, адже виявлення спрямованості дитини та орієнтування її на певні професії це не повна система профорієнтації. Важливо, щоб учень мав розуміння того, що таке ринок праці, попит та пропозиція, міг враховувати стан певної професії на ринку праці під час вибору свого майбутнього спрямування.

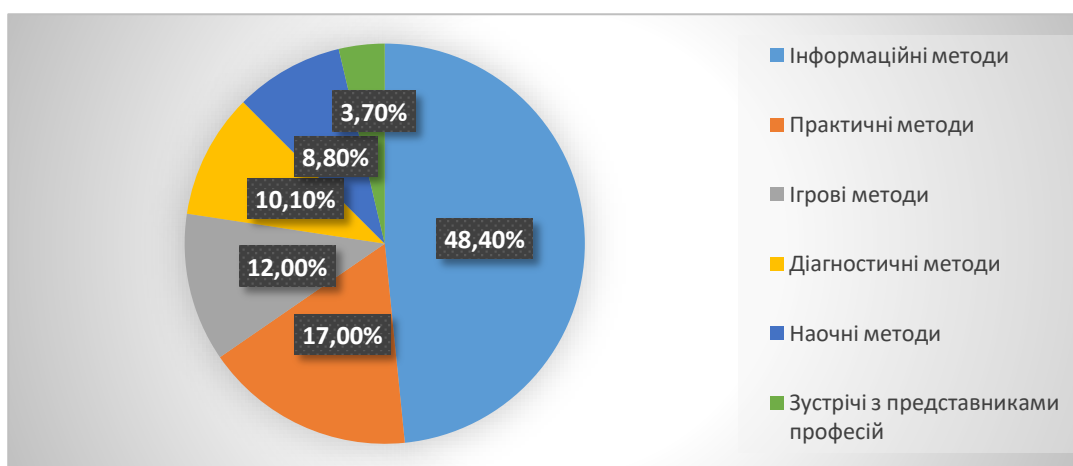
Дуже малий відсоток – 3,9% підпадає під роботу з батьками. Комплексна співпраця школи та батьків значно підвищує ефективність професійної орієнтації. Відсутність комунікації педагогічних працівників з батьками у питанні професійної орієнтації може завадити дитині зробити свій власний вибір через надмірне та не доцільне насідання батьками на це питання.

Професійна орієнтація реалізується не лише шляхом позакласних та позашкільних заходів, а й під час проведення уроків. З метою виявлення методів профорієнтації, які використовують шкільні вчителі під час викладання предмета в анкету було включено питання «Які методи профорієнтації Ви використовуєте під час проведення уроків?». У результаті аналізу відповідей на це питання було виявлено, що

7,7% вчителів не реалізують професійну орієнтацію під час викладання уроків. Серед учителів, які реалізують профорієнтаційну складову під час викладання уроків було виявлено наступні методи її реалізації (поруч з назвою методу позначено відсотки виборів): інформаційні методи (лекції, бесіди, роз'яснення, диспути) – 48,4%; практичні методи (проблемно-пошукові, складання проєктів, проблемне інформування) – 17%; ігрові методи (рольові ігри, ігрове моделювання) – 12%; діагностичні (анкетування, тестування) – 10,1%; наочні методи (перегляд відео фільмів; онлайн екскурсії) – 8,8%; зустрічі з представниками професій (3,7%). Графічно результати представлено на рисунку 2.6.

Рисунок 2.6

Відсоткове співвідношення методів реалізації професійної орієнтації, які використовують анкетовані вчителі під час проведення уроків.

Методами, що переважають, є інформативні, на цю категорію припадає 48,4%. Дуже важливим є супроводження інформування доцільною наочністю – переглядам відео, фото зображень. Але на наочність, згідно з отриманими результатами, припадає лише 8,8%.

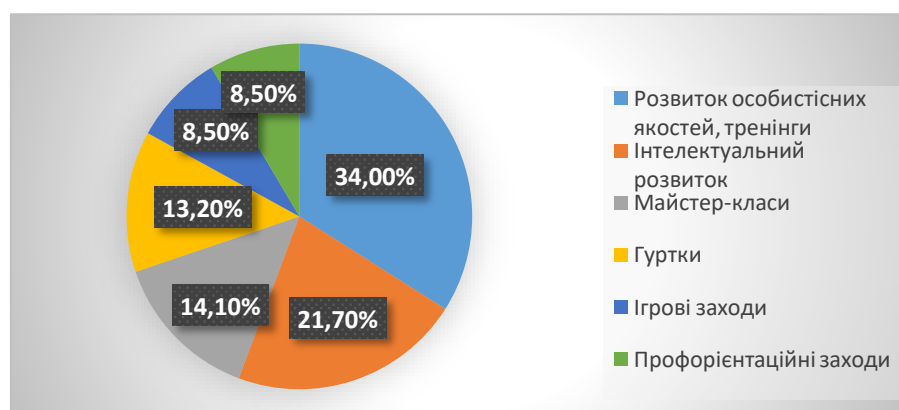
Практичні методи займають 17%. Практичність має важливе значення, як і використання ігри (12%) та зустрічі з представниками професій (3,7%). Ці методи дають можливість учню провести пошукову роботу та збагатити свою інформативну базу про певну професію, отримати відповіді на питання, під час гри, моделювання - спробувати себе в певних професіях та глибше зрозуміти їх.

Діагностичні методи (10,1%) реалізуються не лише шкільними вчителями, а й психологами та соціальними педагогами. Вони є, фактично, початковою ланкою в професійній орієнтації, адже дають змогу спрямувати кожного учня в тому професійному напрямку, який цікавить саме його.

Окрім даних про професійну орієнтацію учнів в анкетах для працівників шкіл містились також питання про реалізацію неформальної освіти у школах де працюють анкетовані вчителі. На питання «Які заходи з неформальної освіти проводяться у Вашій школі?» 22,1% опитуваних дали відповідь, що в їх школі неформальна освіта не реалізується або наведені ними заходи не належать до неформальної освіти (наприклад бесіди). Аналіз відповідей інших опитуваних стосовно заходів з неформальної освіти надав наступні результати (біля назви групи заходів позначається відсоток, який обирає цю категорію): заходи спрямовані на розвиток особистісних якостей, тренінгові заняття – 34%; заходи, спрямовані на інтелектуальний розвиток – 22,1%; майстер-класи - 14,1%; гуртки – 13,2%; заходи, що проводяться у формі гри – 8,5%; заходи профорієнтаційного спрямування – 8,5%. Графічно результати представлено на рисунку 2.7.

Рисунок 2.7.

Відсоткове співвідношення методів реалізації неформальної освіти, які використовують анкетовані вчителі.

Пріоритетом неформальної освіти у школах, згідно з нашими результатами, є особистісний розвиток (34%). Водночас на професійну орієнтацію в неформальній освіті відводиться лише 8,5%.

У ході констатувального етапу педагогічного експерименту нами було проведення анкетування серед учнів шкіл м. Харків. *Анкета, призначена для учнів шкіл* містила у собі наступні питання: Професія моєї мрії; Університет та факультет, який я обрав(ла) для вступу; Якщо ти не збираєшся працювати за професією мрії, то поясни чому; Схарактеризуй діяльність вищезгаданих професій; Розкажи про заходи з профорієнтації, які проводяться у твоїй школі.

У ході аналізу анкетування школярів м. Харків, було виявлено, що 79,8% учнів мають професію мрії. Тоді було проаналізовано наявність професії мрії в рамках певної вікової групи, тобто класу. В ході аналізу отримано наступні результати: професію мрії, серед учнів 9 класів мають 85,5%; 10 класів мають 76,2%; 11 класів мають 81%.

Ми бачимо, що найбільший відсоток учнів, що мають професію мрії є учнями 9-го класу. Це можна пов'язати з тим, що вік 14-15 років є перехідним до старшого підліткового віку. На цьому етапі учень ще надає більшу перевагу своїм емоційним відчуттям, ніж розумовим процесам. Рішення є імпульсивними та миттєвими, тому й визначитись з професією буде простіше – «Я так відчуваю». Дорослішання призводить до глибшого осмислення «Хто я?», «Ким я хочу бути?», «Які перспективи відкриває для мене обрана професія?», «Скільки я буду заробляти?». Пошуки відповідей на ці питання призводять до внутрішнього сумніву щодо правильності вибору, тому й дати відповідь стає складніше. Саме тому професійна орієнтація, підтримка учня є найважливішими для школярів 10-11 класів.

Серед анкетованих школярів було виявлено 172 учні, які мають професію мрії та вже визначились з реальною професією. У результаті аналізу їх анкет було виявлено, що: у 68,6% учнів професія мрії та обрана збігаються; у 31,4% учнів професія мрії та обрана не збігаються.

Причинами невідповідності професії мрії та обраної зазначені наступні: відсутність відповідної вищої освіти; складності у кар'єрі; засудження вибору учня оточенням та сім'єю; відсутність відповідних знань, невідповідність вимог професії до вмінь та навичок учня; складність у визначенні серед декількох професій; невіра у свою здатність до вступу у відповідний ЗВО; учень не бачить перспективи в обраній професії; страх перед вибором, нездатність до прийняття на себе відповідальність та

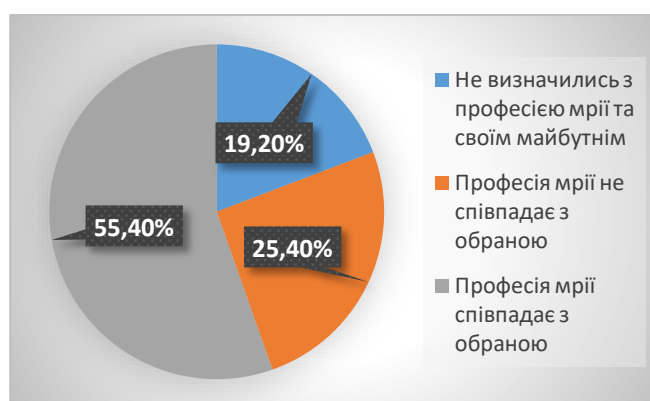
перекладання її на батьків; заробітна плата невідповідна до потреб та очікувань учня; недостатній розвиток обраної сфери в Україні.

Найчастіше згадувались такі причини, як: відсутність перспективи, маленька зарплата, низький рівень розвитку обраної сфери, страх перед вступом через низький рівень необхідних знань.

Таким чином з 213 учнів: 41 учень не визначився з професією мрії та своїм майбутнім (19,2%); 54 учні мають професію мрії, але вона не збігається з обраною (25,4%); 118 учнів мають професію мрії та вона збігається з обраною (55,4%). Графічно результати представлено на рисунку 2.8.

Рисунок 2.8.

Результати аналізу наявності та відповідності професії мрії до обраної ними професії у анкетованих учнів.

Тобто, з 213 опитуваних 172 учні (80,8%) вже визначились із професією майбутнього. Але професійна орієнтація у школі має на меті не лише допомогти учням визначитись з професією, а й скласти певну базу знань та освіченість у світі професій. Так, серед 172 учнів, що визначились було виявлено 40 учнів (23,2%), які не змогли пояснити сутність обраних професій.

Якщо брати до уваги показник нерозуміння обраної професії, то ми отримаємо наступні результати: учні, що не визначились з майбутньою професією – 19,2%; учні, що визначились з майбутньою професією, але не розуміють її сутності – 18,8%; учні, що визначились з майбутньою професією та розуміють її сутність – 62%. Графічно результати представлено на рисунку 2.9.

Рисунок 2.9

Відсоткове співвідношення учнів за критерієм співвідношення визначення у майбутній професії та розуміння її сутності.

Бажаним результатом профорієнтаційної роботи можна вважати учня, який обрав таку професію, що відповідає його внутрішнім інтересам, а його розуміння цієї професії є глибоким та ґрунтовним. За такими критеріями з 213 анкет вдалось відібрати 103 анкети, що складає 48,3%. Тобто, можна зробити висновок, що в тих школах, де відбувалось анкетування, ефективність професійної орієнтації в середньому складає 48,3%.

При аналізі ефективності професійної орієнтації в кожній школі окремо, було отримано наступні результати:

- Харківська загальноосвітня школа I-III ступенів №60 – 40% ефективності;
- Харківська спеціалізована школа №134 – 51,6% ефективності;
- Комунальний заклад «Циркунівський ліцей Циркунівської сільської ради Харківської області» - 53,1% ефективності.

Професійна орієнтація у школі має державне значення, адже від її націленості на потреби країни у певних спеціальностях буде залежати відношення попиту та пропозиції на ринку праці та економічне становище країни в цілому. Для того, щоб дослідити зв'язок між професійною орієнтацією у школах та професійними потребами України було проведено аналіз тих професій, що зазначали учні у своїх анкетах. Професії було згруповано відповідно до сфер праці та розраховано відсоток учнів, який зацікавлений у певній сфері. У випадку, коли учень в анкеті зазначав декілька професій, то до уваги бралась одна, панівна в його інтересах професія. Результати опрацювання представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Рейтинг професійних сфер та професій складений у відповідності до виборів анкетованих учнів.

Сфера праці	Професії, що до неї відносяться	Відсоток виборів (%)
Комп'ютерні технології/ІТ	Кіберспортсмен, програміст, тестувальник, графічний дизайнер, розробник системних програм, системний адміністратор, кібернетик.	24,4
Освіта/переклад	Вчитель дошкільної освіти, вчитель молодших класів, викладач фізики, викладач математики, викладач екології, викладач іноземної мови, перекладач.	12,2
Мистецтво	Фотограф, актор, дизайнер-ілюстратор, дизайнер інтер'єру, художник, модель, письменник, музикант, ландшафтний дизайнер, дизайнер одягу, стиліст.	11
Політика/державні службовці	Політик, поліцейський, рятувальник, працівник таможні, військовослужбовець, слідчий, прокурор, криміналіст.	7
Медицина	Лікар, ветеринар, патологоанатом, реабілітолог, психолог, логопед, стоматолог.	7
Юриспруденція	Адвокат, юрист, суддя	6,4
Б'юті сфера	Тату-майстер, перукар, майстер манікюру, візажист, косметолог.	5,8
Робочі спеціальності	Автомеханік, спеціаліст з ремонту побутової техніки, зварник, автоелектрик.	5,3
Телекомунікація/ зв'язок з громадськістю	Блогер, диктор, телеведучий, стример, журналіст, редактор.	4,7
Харчове виробництво	Повар-кондитер, кондитер, шеф-повар, бармен.	4,7
Спорт	Футболіст, футбольний тренер, фітнес-тренер.	3,5
Будівництво	Інженер-будівельник, архітектор.	2,9
Економіка	Економіст, бухгалтер.	1,8
Торгівля	Ріелтор, менеджер з туризму.	1,1
Управління персоналом	Адміністратор, директор.	1,1
Наука	Генний інженер, хімік.	1,1

З метою врегулювання різниці попиту та пропозиції на ринку праці, Міністерство освіти і науки України 16 листопада 2018 року відповідно до Постанови КМУ вводить «Перелік професій загальнодержавного значення, підготовка за якими здійснюється за кошти державного бюджету». Завдання, які має на меті реалізувати держава шляхом прийняття постанови:

- Здійснення навчання за професіями з переліку за державні кошти.
- Актуалізація професій, які є в переліку, через потребу в них на ринку праці.
- Навчання за кошти держави – додаткова мотивація для отримання відповідної освіти та можливість здобуття професії для дітей з неблагополучних та малозабезпечених сімей.

В залежності від потреб держави цей перелік корегується. Після змін, що були внесені 21.02.2018 року, повний перелік професій загальнодержавного значення сьогодні виглядає наступним чином: виноградар, бджоляр, бурильник експлуатаційного та розвідувального буріння свердловин на нафту та газ, помічник бурильника експлуатаційного та розвідувального буріння свердловин на нафту й газ, моторист бурової установки, тістороб, верстатник деревообробних верстатів, живописець, верстатник широкого профілю, токар, фрезерувальник, налагоджувальник верстатів і маніпуляторів з програмним керуванням, складальник корпусів металевих суден, монтер колії, слюсар з ремонту дорожньо-будівельних машин та тракторів, машиніст бурової установки (будівельні роботи), монтажник систем вентиляції, кондиціонування повітря, пневмотранспорту й аспірації, помічник машиніста тепловоза, помічник машиніста електровоза, зварник, машиніст дорожньо-будівельних машин, монтажник систем утеплення будівель, слюсар з механоскладальних робіт, слюсар-інструментальник, слюсар-ремонтник. [48]

Єдина професія з переліку, яка зустрілась в анкетах учнів – зварник. Ми бачимо, що професіями, в яких потребує держава, в першу чергу є робочі спеціальності. Згідно з результатами аналізу проведеного дослідження робочі спеціальності обирають 5,3% випускників. Подібна ситуація призводить до дисбалансу на ринку праці та безробіття. Адже є «модні» професії, на які спостерігається високий попит серед здобувачів вищої освіти, але кількість робочих місць не може забезпечити такий попит на них у майбутньому.

Також дуже важливе питання полягає в таких спеціальностях, як, наприклад ІТ. Представники цієї сфери дуже рідко стикаються з проблемами працевлаштування, адже здебільшого вони працюють на закордонні компанії. Це позбавляє нашу державу певних коштів у вигляді податків, та що ще гірше – продукту праці спеціалістів. В той час, як сфера ІТ є перспективною, дорогою у майбутнє, усі новітні розробки та передові технології пов'язані саме з комп'ютерами, інтелектуальні продукти вітчизняних спеціалістів уходять за кордон та впливають на розвиток не вітчизняних, а закордонних технологій. Тому дуже важливо розробити механізм, який зможе врегулювати це питання.

Визначившись з майбутньою професією випускник стикається з ще одним питанням – який заклад вищої освіти обрати для вступу. Здебільшого випускники орієнтуються на рейтинг, престижність та впізнаваність ЗВО, не поглиблюючись у питання, в чому особливості освіти саме в цьому закладі, які перспективи вона відкриває.

Так, для прикладу, можна взяти природничий факультет ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. На думку школярів, освіта, що дає цей факультет, дає змогу працювати лише у школах, але насправді є можливість отримати роботу в лабораторіях, природоохоронних та екологічних установах, наукових установах та, взагалі, побудувати наукову кар'єру.

Звісно, система ЗНО та подання документів одночасно в декілька ЗВО спрощує систему вступу та збільшує його вірогідність. Але, коли дитина отримує відмову в закладі своєї мрії це є для неї стресом та може стати негативною мотивацією до навчання. Для того, щоб не переживати подібні стреси, учень повинен мати навички оцінки «Я реального» та сумісності цього «Я» з вимогами до вступу. Програма професійної орієнтації охоплює формування таких навичок у школярів.

Взагалі, з 213 опитуваних 7 (3,3%) обирають навчання у коледжах або технікумах, 100 (47%) визначались з пріоритетним для вступу ЗВО, 106 (49,7%) не визначились з ЗВО для вступу.

Аналіз анкетування дав змогу створити власний рейтинг ЗВО. Рейтинг представлений у вигляді таблиці 2.2, ЗВО в таблиці представлено за популярністю вибору – від найбільш популярного до найменш популярного.

Таблиця 2.2.

Рейтинг закладів вищої освіти, складений у відповідності до виборів анкетованих учнів.

Назва ЗВО	Відсоток учнів, що його обрали (%)
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	22
Харківський національний університет радіоелектроніки	18
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого	12
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди	9
Харківський національний університет внутрішніх справ	7
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»	7
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця	5
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	3
Харківський національний медичний університет	3
Харківська державна академія культури	3
Харківська державна академія дизайну та мистецтва	3
Харківський національний університет сільського господарства імені Петра Василенко	2
Харківська державна зооветеринарна академія	1
Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія»	1
Харківський національний університет будівництва та архітектури	1
Харківський національний автомобільно-дорожній університет	1
Національний фармацевтичний університет	1
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова	1

У м. Харків нараховується: 41 заклад вищої освіти державної форми власності та 13 закладів вищої освіти приватної форми власності. Всього – 54 закладів вищої освіти. В переліку обраних анкетованими учнями ЗВО знаходить 18 закладів, що складає 33,3%. Тобто, 66,7% університетів залишаються без уваги. Окрім того, ми бачимо, що 52% уваги приділяється трьом обраним університетам, при чому два з них є вузькопрофільними. Така статистика у перспективі призводить до: високої конкуренції

вступу до певних ЗВО та нестачі здобувачів в інших; невідповідності попиту та пропозиції на ринку праці; перенасичення ринку праці фахівцями певної спеціальності.

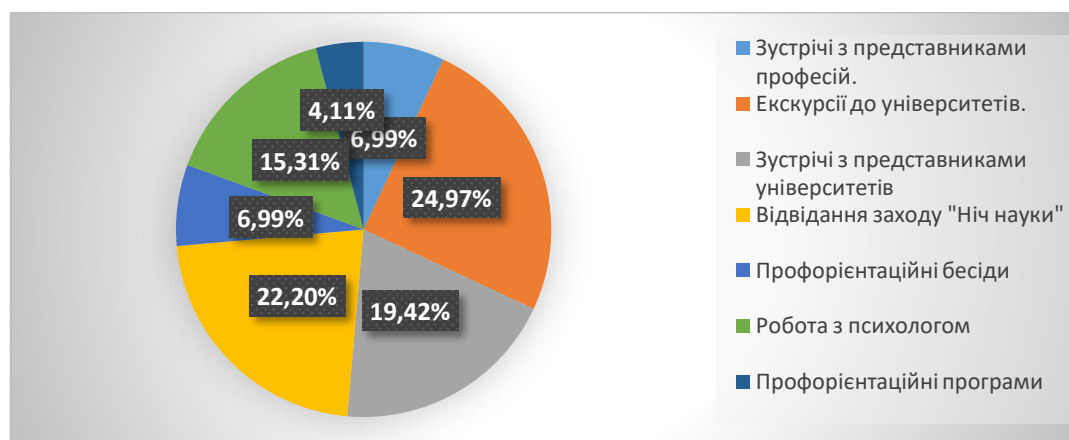
Саме тому профорієнтаційні заходи повинні забезпечувати ознайомлення випускників з закладами вищої освіти, їх вимогами до вступу та перспективами, які надає освіта, отримана під час навчання в них. [4]

Окрім професійної визначеності, анкета мала в собі питання стосовно заходів з професійної орієнтації, які відвідували учні. Під час обробки анкет було виявлено, що з 213 опитуваних учнів, 149 (70%) не відвідували заходи з професійної орієнтації. Також ми провели порівняльний аналіз відвідуваності профорієнтаційних заходів за класами. В ході цього аналізу було отримано наступні результати: серед учнів 9-х класів профорієнтаційні заходи відвідували 6.7%; 10-х класів – 38,7%; 11-х класів – 44%.

Таким чином ми бачимо, що найактивніше заходи з професійної орієнтації проводяться у 11 класах, хоча й залученість складає лише 44% учнів. Така залученість не відповідає показникам активної та ефективної профорієнтації. Як відомо з теоретичного блоку дослідження питання – професійна орієнтація лише тоді є успішною, коли має системний та комплексний характер, тобто проводиться в усі навчальні роки у школі. Так, 11 клас є випускним і це саме той момент, коли учень робить остаточний вибір, є найбільш вразливим та найбільше потребує у підтримці та допомозі, але й нехтувати попередніми роками навчання не можна. Чим активнішою буде професійна орієнтація та чим раніше вона розпочнеться в житті учня, тим простіше йому буде зробити вибір свого майбутнього шляху та тим більш відповідним він буде до внутрішнього світу учня.

Окрему увагу необхідно приділити саме тим заходам, які відвідували учні. Умовно їх можна поділити на 8 груп: зустрічі з представниками професій; екскурсії в університети; зустрічі з представниками університетів; захід «Ніч науки» в рамках екскурсій до університетів; профорієнтаційні бесіди; профорієнтаційна робота з психологом; профорієнтаційні програми. Графічно результати представлено на рисунку 2.10.

Відсоткове співвідношення відвідуваності опитуваними учнями певних категорій заходів з професійної орієнтації.

Таким чином ми бачимо, що практичного знайомства з професіями, відвідування виробництв та інших практичних форм знайомства з професіями в програмі шкільної профорієнтації немає. Окрім того, професійна орієнтація реалізується неформальним шляхом лише завдяки заходам, що організують заклади вищої освіти або неформальні організації.

Останнім кроком на констатувальному етапі дослідження було анкетування здобувачів ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, яке проводилось з метою з'ясування ступеня розуміння майбутніми вчителями понять «професійна орієнтація» та «неформальна освіта», рівня мотивації до педагогічної діяльності та наявності теоретичних знань щодо організації процесів неформальної освіти та професійної орієнтації.

Першочергово нас цікавила мотивація здобувачів до отримання педагогічної освіти. За результатами аналізу опитування, в якому брали участь 167 здобувачів, мотивами для отримання вищої педагогічної освіти зазначали: 29,9%, що мотивами отримання вищої педагогічної освіти стали розуміння та вподобання сутності педагогічної діяльності; 21% - любов до дітей; 19,6% назвали професію «учитель» професією мрії; 14,4% зазначили любов до обраного предмета, а не педагогічної діяльності; 6% обрали педагогічний напрямок через можливість навчання на бюджетній формі; 4,7% мають жагу до зміни майбутнього шляхом роботи з дітьми; 3,6% не вказали свої мотиви; 3,6% обрали педагогічний напрямок через вплив батьків, оточення; 3% мали особистісний позитивний приклад шкільного вчителя; 2,4% при виборі

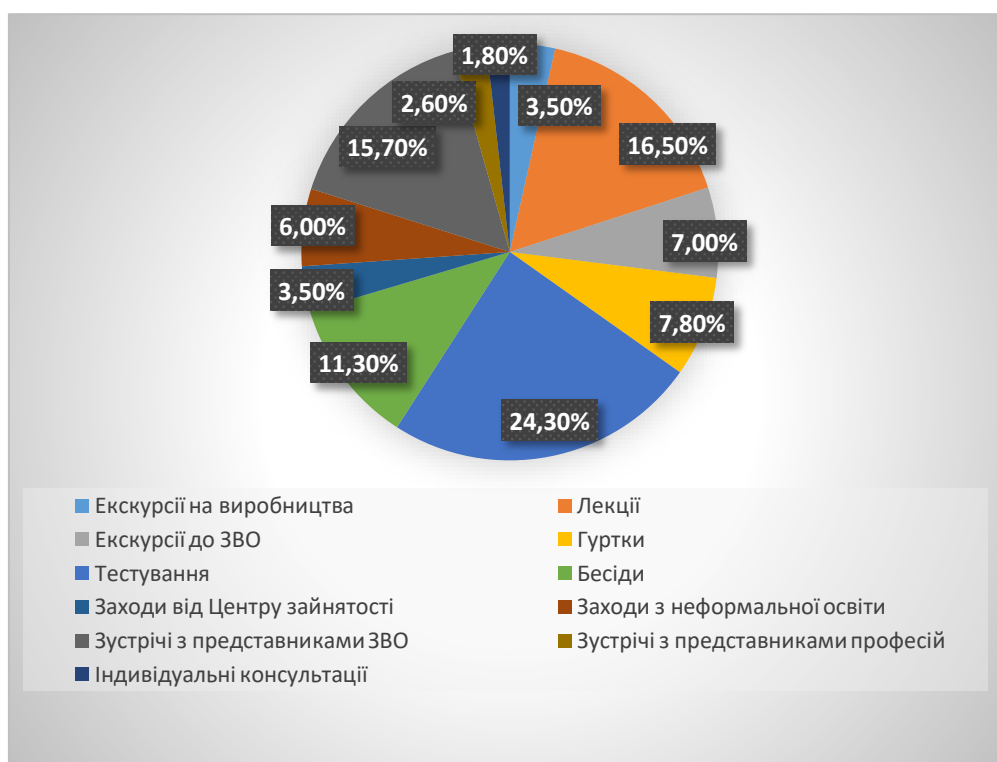
майбутньої професії керувались аналізом попиту на ринку праці; 1,8% мають жагу до реформування системи освіти.

У цілому, статистику мотивів можна вважати задовільною, адже 80% здобувачів від загальної кількості опитуваних обрали професію вчителя через внутрішні мотиви та власне бажання і справді хочуть працювати у системі освіти.

Проаналізувавши питання відвідування опитуваними здобувачами заходів з професійної орієнтації, було виявлено, що 80 здобувачів (47,9%) не брали участь у заходах з професійної орієнтації під час навчання у школі через їх відсутність. Інші 52,1%, які брали участь у професійній орієнтації зазначили, які саме заходи відвідували. До них відносяться: психологічні тести (24,3%); профорієнтаційні лекції (16,5%); зустрічі з представниками ЗВО (15,7%); профорієнтаційні бесіди (11,3%); профорієнтаційні гуртки (7,8%); екскурсії до ЗВО (7%); профорієнтаційні заходи з неформальної освіти (6%); екскурсії на виробництва (3,5%); заходи від Центра зайнятості (3,5%); зустрічі з представниками професій (2,6%); індивідуальні бесіди (1,8%). Графічно результати представлено на рисунку 2.11.

Рисунок 2.11

Відсоткове співвідношення заходів з професійної орієнтації, які відвідували опитувані здобувачі під час навчання у школі.

Згідно з отриманими даними можна зробити висновок, що професійна орієнтація реалізується здебільшого теоретичним шляхом, а на її реалізацію через неформальну освіту припадає лише 6% від загальної програми. Тобто, якщо у заходах з професійної орієнтації беруть участь лише 47,9% учнів та лише 6% від них стають учасниками неформальних заходів з професійної орієнтації, тоді можна сказати, що частка учнів шкіл, що беруть участь у профорієнтаційних заходах, що реалізуються через неформальну освіту становить лише 12,5% від загальної кількості учнів шкіл.

Опитування стосовно неформальної освіти показало наступні результати: 74,8% здобувачів під час навчання у школі не брали участі в заходах з неформальної освіти. Інші 25,2 %, які були учасниками неформальної освіти зазначили, які заходи відвідували. До них відносяться: тренінгові зайняття з особистісного розвитку (24,5%); заходи з професійної орієнтації (24,5%); гуртки за інтересами (20,4%); освітні заходи (16,4%) майстер-класи (10,2%); освітні проєкти (4%).

Наступним кроком дослідження була перевірка розуміння здобувачами таких понять, як «неформальна освіта», «професійна орієнтація» та їх бачення щодо реалізації цих складових освіти. З усіх опитуваних: 32,9% змогли дати загальне розуміння поняття «професійна орієнтація»; 20,4% не змогли пояснити сутність поняття «професійна орієнтація»; 14,3% розуміють професійну орієнтацію лише як теоретичну систему; 12,6% розглядають професійну орієнтацію, як діяльність самого учня; 9,6% бачать реалізацію професійної орієнтації шляхом організації заходів; 6,6% вважають, що сутністю професійної орієнтації є ознайомлення випускників з закладами вищої освіти; 2,4% не бачать сенсу у реалізації професійної орієнтації у школах; 1,2% вважають, що професійна орієнтація належить до виховної роботи.

Цікавим є порівняння розуміння поняття «професійна орієнтація» за навчальними курсами анкетованих. Найбільша частина здобувачів 1-го курсу (12 ч.) змогли дати загальне пояснення терміну, але водночас багато здобувачів (10 ч.) розуміють профорієнтацію, як діяльність самого учня. 9 анкетованих здобувачів не змогли пояснити сутність поняття. 9 - сприймають професійну орієнтацію, як ряд практичних заходів або заходів з неформальної освіти, спрямованих на профорієнтацію в той час, як 8 здобувачів у реалізації бачать лише теорію. Також було виявлено таку категорію,

як «знайомство з ЗВО». Так 3 здобувачі 1-го курсу обрали саме цю категорію, як сутність професійної орієнтації. 1 здобувач висловив таку думку, що в професійній орієнтації не має сенсу. Це можна пояснити його досвідом у цьому питанні, адже у його анкеті в питанні про відвідування заходів з профорієнтації значились лише психологічні тести та зустрічі з представниками ЗВО.

Більша частина здобувачів 2-го курсу – 17 осіб змогли дати повну характеристику поняття «професійна орієнтація», в той час, як майже стільки ж – 13 здобувачів не змогли розкрити сутність поняття. 8 здобувачів сприймають професійну орієнтацію, як теоретичну систему, а 6 як практичну. 4 здобувача вважають профорієнтацію діяльністю самого учня, 2 здобувачі вважають, що це є складовою виховної роботи та 2 здобувачі не бачать сенсу в реалізації профорієнтації.

3 курс також відмітився більшістю зі своєї категорії опитуваних, які змогли розкрити сутність терміну – 19 здобувачів, вже значно менша кількість стикаються з проблемами у поясненні поняття – 5. Але все ж таки ще залишаються такі здобувачі, які сприймають профорієнтацію лише як діяльність учня – 6 анкетованих, а у розумінні 5-ти – профорієнтація – це знайомство з ЗВО. 4 здобувачі бачать лише теоретичні шляхи реалізації профорієнтації, практичні – лише 1 здобувач.

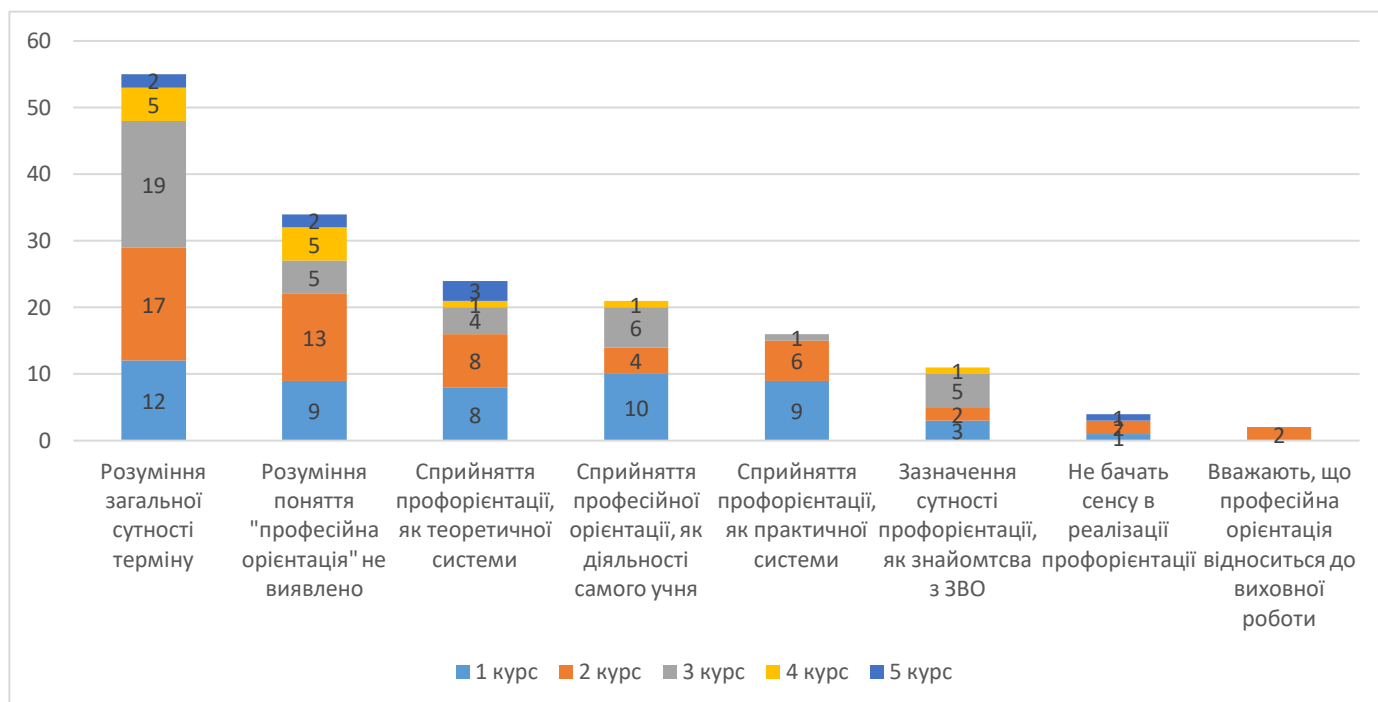
На 4 курсу у здобувача вищої педагогічної освіти вже повинно бути сформовано загальне розуміння педагогічних термінів, на 4 курсі вже починається активна практика – робота з дітьми у школах. Але ми бачимо, що мають загальне розуміння поняття і не мають його однаково кількість здобувачів – по 5 опитуваних в обох категоріях. Все ще, навіть на 4-ому курсі, ми зустрічаємо того здобувача, який вважає профорієнтацію знайомством з ЗВО. 1 здобувач бачить профорієнтацію теоретичним аспектом освіти, а 1 - розуміє її, як діяльність самого учня.

Серед здобувачів 5-го курсу - 2 змогли пояснити сутність профорієнтації, 2 не мають розуміння професійної орієнтації, 3 здобувача розуміють профорієнтацію, як виключно теоретичну систему, а 1 взагалі вважає, що це зайва складова освіти.

Графічно результати представлено на рисунку 2.12.

Рисунок 2.12

Кількісний розподіл результатів анкетування здобувачів відповідно до обраних категорій розуміння поняття «професійна орієнтація».

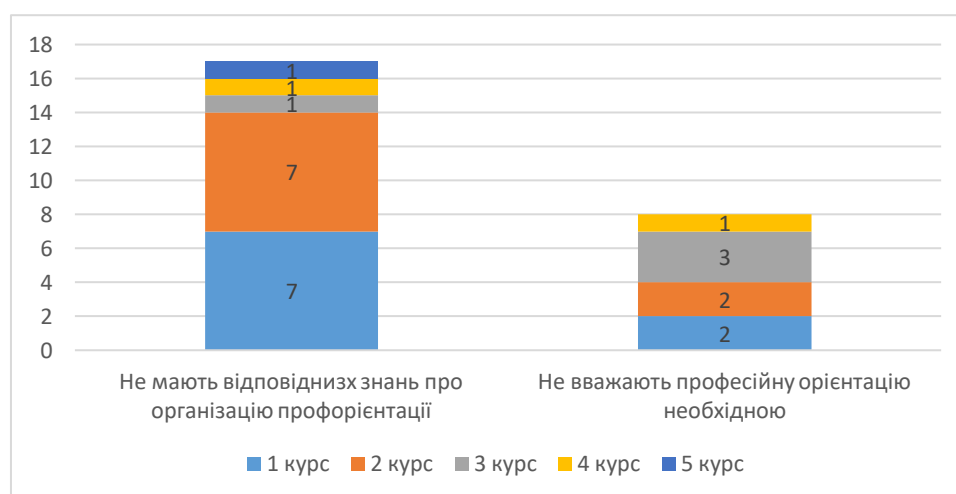
Той факт, що серед здобувачів старших (4 та 5) курсів зустрічаються такі, що не можуть пояснити, що таке професійна орієнтація, сприймають її лише як теоретичну систему, розуміють профорієнтацію, як діяльність учнів, ставлять за мету профорієнтування знайомство з ЗВО, або взагалі не вважають її за потрібну свідчить про необхідність вдосконалення системи підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Ще одним доказом цього стали результати обробки відповідей на наступне питання – «Якби ти працював(ла) вчителем, то яким чином проводив(ла) би профорієнтацію учнів?». У відповідях були знайдені такі, як: «Я не знаю, як проводити професійну орієнтацію» (10,2%) та «Не вважаю, що її потрібно проводити» (4,8%). Здобувачі старших курсів (4,5) також давали такі відповіді, що є показником недостатньої вмотивованості майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Розподіл відповідей з цих категорій за навчальними курсами представлено на рисунку 2.13.

Рисунок 2.13

Кількісний розподіл результатів анкетування здобувачів, що дали зазначені відповіді на запитання, згідно за навчальними курсами.

Запропоновані майбутніми вчителями форми реалізації професійної орієнтації було згруповано на 7 категорій, а саме (поряд з назвою категорії зазначено відсоток її виборів): профорієнтаційні лекції/бесіди (37,3%); психологічні тестування (28,2%); профорієнтаційні заходи (10,8%); зустрічі з представниками професій (7,9%); екскурсії до виробництва (6,8%); зустрічі з представниками ЗВО/екскурсії до ЗВО (5%); виробнича практика (4%).

Ми об'єднали зазначені анкетованими здобувачами форми реалізації професійної орієнтації у чотири групи, підраховали відсоток виборів, який припадає на кожену групу та отримали наступні результати: теоретичні методи обрали 45%; реалізацію психологічним шляхом – 28%; практичні методи реалізації пропонували 22%; єдиним методом реалізації професійної орієнтації – знайомство з ЗВО запропонували 5%.

Ми бачимо, що практичним методам у своїх виборах майбутні вчителі відводять лише 22% в той час, як теоретичним – 45%, тобто вони є панівними. Під практичними методами маються на увазі: екскурсії на виробництва, виробнича практика, профорієнтаційні заходи, в тому числі з неформальної освіти, моделювання виробництв на базі школи тощо.

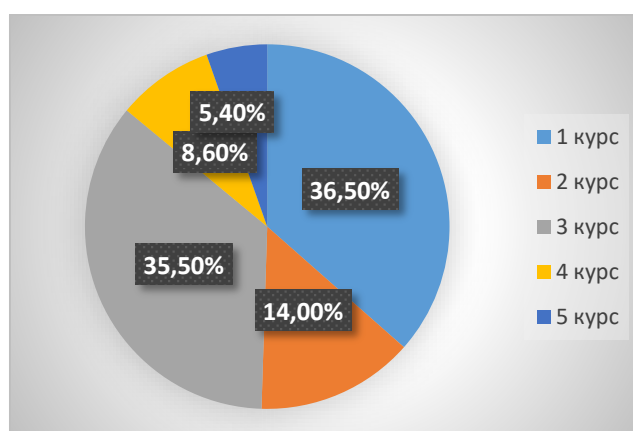
Дослідження щодо розуміння поняття «неформальна освіта» продемонструвало, що лише 31,1% здобувачів мають розуміння поняття; 8,4% вважають, що неформальна освіта може проводитись лише за межами закладів вищої освіти; 7,8% розглядають

неформальну освіту, як самоосвіту; 52,7% не змогли дати пояснення взагалі або надане не відповідало визнаній сутності терміну «неформальна освіта».

Найбільшу увагу ми приділили дослідженню тієї категорії здобувачів, які не змогли дати визначення поняттю «неформальна освіта» або їх визначення не відповідало справжньому. Так, ми більш детально дослідили на яких курсах навчання знаходяться ці здобувачі. Результати представлено на рисунку 2.14.

Рисунок 2.14

Відсоткове співвідношення результатів анкетування здобувачів, у яких не виявлено розуміння поняття «неформальна освіта» за навчальними курсами.

Відсутність розуміння, або некоректне розуміння поняття «неформальна освіта» спостерігається у здобувачів 3,4,5 курсів, які вже повинні мати сформовані знання з цієї теми.

Коли опитуваним потрібно було запропонувати заходи з неформальної освіти, то змогли це зробити 48%, інші 52% або зовсім не змогли цього зробити, або запропоновані заходи не відповідали неформальній освіті, або не вважають реалізацію неформальної освіти за потрібну.

Усі запропоновані заходи було згруповано в шість категорій та визначено відсоток виборів в межах кожної категорії: 31,3% пропонували реалізовувати неформальну освіту шляхом організації заходів з розвитку особистості (курси, тренінги, семінари); 22,2% зазначали як методи реалізації неформальної освіти гуртки за інтересами або з певних предметів; 15,2% - майстер-класи з розвитку певних навичок; 11,1% - екскурсії з метою поглиблення знань; 10,1% заходи, спрямовані на інтелектуальний розвиток; 10,1% - профорієнтаційні заходи.

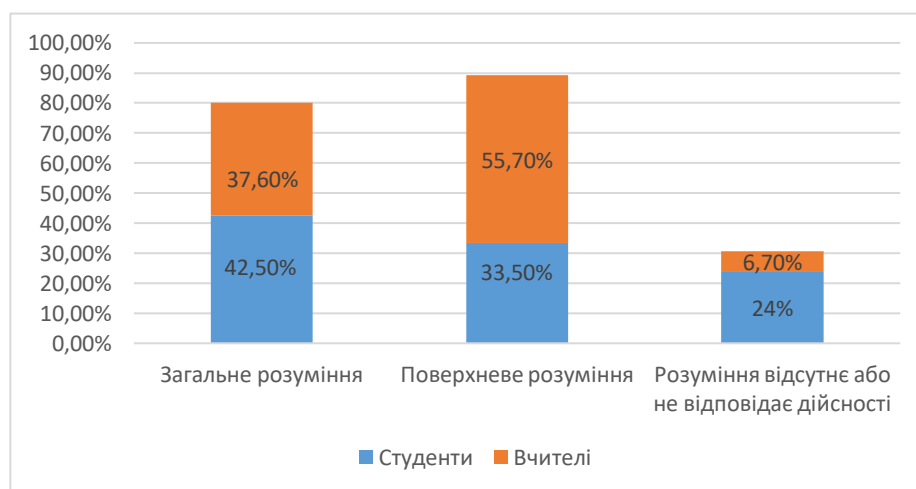
Таким чином, реалізацію професійної орієнтації через неформальну освіту обирали майже найменшу кількість разів, а відсоток її виборів від загальних становить 10,1%.

Завершальним етапом обробки проведеного анкетування стало порівняння результатів отриманих при обробці анкет педагогічних працівників та майбутніх учителів. Так, нами було порівняно результати дослідження рівня розуміння поняття «професійна орієнтація» майбутніми вчителями та педагогічними працівниками та отримано наступні результати: загальне розуміння мають 42,5% здобувачів проти 37,6% вчителів; поверхнєве розуміння, або розуміння окремих аспектів мають 33,5% здобувачів проти 55,7% вчителів; не мають розуміння поняття або воно не відповідає дійсності – 24% здобувачів проти 6,7% вчителів. Графічно результати представлено на рисунку 2.15.

Рисунок 2.15

Відсоткове співвідношення результатів анкетування здобувачів та працівників шкіл у межах певної категорії розуміння поняття «професійна орієнтація»

Під час порівняння було виявлено, що опитані працівники шкіл мають більшу

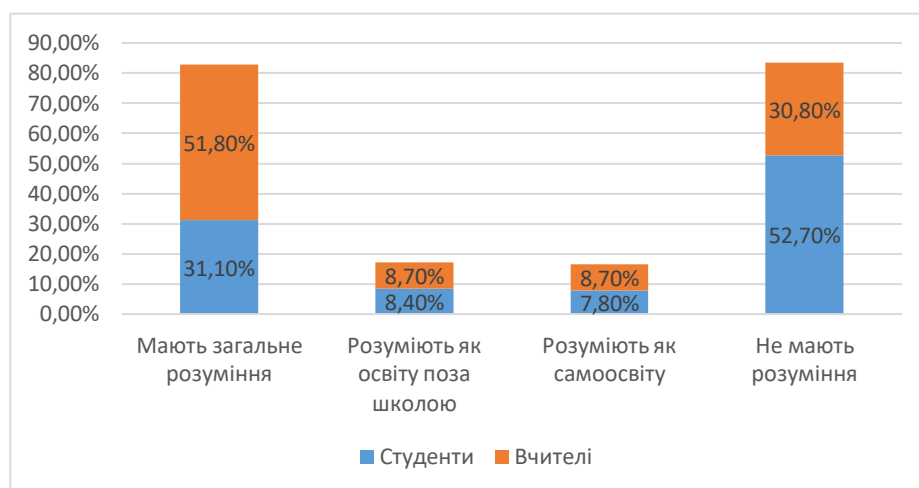
обізнаність у питанні розуміння поняття «професійна орієнтація», що свідчить про отримання ними знань та практичного досвіду у ході професійної діяльності.

Окрім того, нами було порівняно результати дослідження рівня розуміння поняття «неформальна освіта» здобувачами та педагогічними працівниками та отримано наступні результати: загальне розуміння поняття «неформальна освіта» мають 31,1% здобувачів проти 51,8% вчителів; вважають, що неформальна освіта реалізується лише за межами школи 8,4% здобувачів проти 8,7% вчителів; сприймають неформальну освіту, як виключно самоосвіту 7,8% здобувачів проти 8,7% вчителів; не мають

розуміння поняття 52,7% здобувачів проти 30,8% вчителів. Графічно результати представлено на рисунку 2.16.

Рисунок 2.16

Відсоткове співвідношення результатів анкетування здобувачів та працівників шкіл у межах певної категорії розуміння поняття «неформальна освіта».

Згідно з порівнянням, теоретична освіченість учителів стосовно неформальної освіти у порівнянні з освіченістю здобувачів є вищою, що забезпечується педагогічним досвідом. Але статистика показує, що відсоток учителів, що мають некоректне розуміння неформальної освіти майже дорівнює відсотку здобувачів з таким самим розумінням. Це, як і великий відсоток (30,8%) вчителів, що не мають розуміння поняття доводить, що більша частина педагогічних працівників, а саме 68,9% не стикаються у своїй діяльності з неформальною освітою. Цей факт доводить, що підготовка майбутніх учителів потребує у посиленні розвитку у майбутніх учителів навичок з реалізації неформальної освіти.

Таким чином, аналіз проведеного анкетування школярів, майбутніх учителів та педагогічних працівників шкіл дав нам змогу зробити **висновки** про те, що:

1. Близько половини педагогічних працівників мають достатній рівень знань, необхідних для реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.
2. Здебільшого професійну орієнтацію починають реалізовувати з середньої школи та вона має більш теоретичний чи інформаційний ніж практичний характер, а

неформальний підхід до реалізації професійної орієнтації майже не застосовується.

3. Система співпраці шкільних учителів з батьками, як складова професійної орієнтації, потребує на розвиток.
4. Система професійної орієнтації у школі потребує на спрямування на потреби держави у певних професіях.
5. Система підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту потребує на додаткові дослідження та подальший розвиток.

Для того, щоб виявити причини низького рівня розуміння майбутніми вчителями таких компонентів педагогіки, як професійна орієнтація та неформальна освіта, а також низького рівня сформованості в них умінь та навичок з їх організації, під час бесід зі здобувачами ми запропонували їм назвати причини такої необізнаності. Здобувачі молодших курсів пов'язували свою необізнаність та низьку зацікавленість з тим, що під час їх навчання у школі, як учні, вони не брали участі у заходах з професійної орієнтації, а заходи з неформальної освіти якщо й реалізовувались у школі, то вони були низької якості та не зацікавлювали учнівську молодь. Таким чином в їх свідомості ці галузі не змогли зафіксуватися, як обов'язкові складові системи шкільної освіти.

Здобувачі 4-6 курсів обґрунтували проблему нерозуміння профорієнтації через неформальну освіту відсутністю цілеспрямованої систематичної роботи у закладі вищої освіти. Свої знання з цих галузей вони вважають фрагментарними, набутими частково під час вивчення таких дисциплін, як «Психологія», «Основи педагогічної майстерності», «Педагогіка».

Попри низьку обізнаність щодо професійної орієнтації шляхом неформальної освіти, здобувачі проявляли високий рівень зацікавленості у цьому питанні. Здебільшого, ґрунтуючись на власному досвіді, вони говорили про складність вибору майбутньої професії через нерозуміння себе та необізнаність у світі професій, відсутності практичного ознайомлення з професіями, а також про важливість розвитку особистісних якостей школярів, що забезпечується саме шляхом реалізації заходів з неформальної освіти.

У першу чергу це стосується розуміння саме поняття «професійна орієнтація». Освітній процес у ХНПУ ім. Г. С. Сковороди насичений неформальним життям та неформальними заходами. Звісно, це розвиває навички організації заходів з неформальної освіти у майбутніх вчителів. Але окрім формування таких навичок важливо також актуалізувати у здобувачів ці знання, навчати їх доцільному впровадженню складових неформальної освіти в освітній процес школи. Що стосовно професійної орієнтації, то база практичного формування навичок його проведення у майбутніх учителів знаходиться на низькому рівні, теоретичні знання надаються фрагментарно у ході вивчення різних навчальних курсів.

У результаті проведених бесід з викладачами, ми встановили, що більшість з них не приділяють належної уваги підготовці майбутніх учителів до професійної орієнтації учнів шкіл через неформальну освіту. Проблема професійної орієнтації учнів шкіл постає перед викладачами здебільшого як проблема низької зацікавленості майбутніх здобувачів в отриманні педагогічної освіти, а стосовно проблеми підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації учнів шкіл через неформальну освіту більшість взагалі не замислювалась. Інші викладачі вважали, що така підготовка є необхідною у подальшій професійній діяльності та актуальною для розвитку освітнього простору України.

Ці дані були використані при розробці та проведенні педагогічного експерименту.

Здійснення практичної підготовки здобувачів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту передбачає знання вихідного рівня їхньої готовності до такого виду діяльності. З метою отримання цих даних ми розробили діагностичний інструментарій.

Педагогічний експеримент має ряд вимог, дотримання яких забезпечують надійність дослідження, а саме: органічний зв'язок з відомим педагогічним досвідом, зіставлення та аналіз емпіричних даних, теоретичне обґрунтування наукових знань на основі передового педагогічного досвіду. Під час проведення педагогічного експерименту ми дотримувались виконання усіх вищеперерахованих вимог.

Детальний аналіз навчальних планів і програм підготовки майбутніх учителів Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди,

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка показав недостатнє відображення в них науково-методичного забезпечення щодо підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації учнів шкіл через неформальну освіту. Вони не мають в собі актуалізації важливості зазначених компонентів педагогічної діяльності вчителя, елементів з формування практичних навичок у здобувача до організації професійної орієнтації, майже не відображають специфічні вимоги до майбутнього вчителя, майстерність якого охоплює не лише навчання учнів знанням з певного навчального предмета, а й формування зі школярів розвинутих особистостей, професійно та особистісно орієнтованих.

Педагогічний експеримент відбувався за наступними етапами:

1. *Констатувальний етап.* Його метою був аналіз рівня реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту у школах м. Харків та вихідного рівня сформованості готовності майбутніх учителів до професійної орієнтації учнів шкіл через неформальну освіту.

Завданнями констатувального етапу були: формування експериментальної групи; виявлення рівня реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту у школах м. Харків; виявлення рівня розуміння майбутніми вчителями понять «неформальна освіта» та «професійна орієнтація» та рівню сформованості теоретичних знань стосовно їх реалізації; визначення спрямованості здобувачів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту (мотиви, інтерес, цінності тощо); виявлення вихідного рівня особистісних якостей здобувачів, які необхідні для ефективної реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Діагностика рівня сформованості вмій у майбутніх учителів з організації заходів з професійної орієнтації через неформальну освіту відбувалася шляхом оцінювання виконаних ними завдань: 1) скласти план заходів з неформальної освіти та професійної орієнтації на один навчальний рік для обраного класу; 2) організувати захід з неформальної освіти в академічній групі, спрямований на професійне орієнтування; 3) провести урок для академічної групи з елементами професійної орієнтації.

З метою визначення ступеня розвиненості *мотивації* та з'ясування характеру *інтересу* майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну

освіту з ними були проведені індивідуальні та групові бесіди. Стосовно мотивації, то бесіди показали позитивний результат – 73% здобувачів вважають, що ці галузі, а в особливості професійна орієнтація, є важливими у системі шкільної освіти, 18% не можуть чітко визначитись стосовно необхідності реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту в межах шкільної освіти, 9% вважають, що школа не має відношення до професійної орієнтації та неформальної освіти. Стосовно інтересу статистика виявилась гіршою, адже більша частина здобувачів визнали, що до нашої бесіди не замислювались про необхідність реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту шкільним учителем обґрунтовуючи це відсутністю реального прикладу такої діяльності серед учителів тих шкіл, де вони навчались. Навпаки ж, ті здобувачі, у школах яких була розвинута система професійної орієнтації та її реалізація відбувалась через неформальну освіту проявляли до них високий інтерес і розуміли їх високу значущість у формуванні особистості учня ще до нашої бесіди.

Такі дані свідчать про необхідність посилення підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту, що визначило необхідність проведення нами цілеспрямованої роботи щодо підготовки здобувачів – майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту та експериментальної перевірки ефективності цієї роботи.

На основі виявлених недоліків у підготовці здобувачів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту були сформульовані завдання формувального етапу педагогічного експерименту.

2. Формувальний етап. На цьому етапі було здійснено експериментальну перевірку розробленої технології підготовки здобувачів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту. Реалізуючи формувальний етап ми організовували освітню діяльність таким чином, щоб актуалізувати у майбутніх учителів розуміння значущості реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту у системі шкільної освіти України.

Спираючись на результати, отримані в процесі констатувального етапу, нами було обрано наступні шляхи реалізації технології підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації учнів шкіл через неформальну освіту:

- актуалізація необхідності реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту у системі шкільної освіти України;
- проведення розробленого нами спеціального курсу «Професійна орієнтація школярів» ;
- забезпечення практичної підготовки здобувачів з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

3. *Контрольний етап.* На цьому етапі ми провели самоаналіз, аналіз та оцінку результатів, отриманих у ході формувального експерименту.

2.2 Реалізація технології підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Даний підрозділ у межах дослідження готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту є головним. Для реалізації його мети, а саме забезпечення готовності майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту було реалізовано відповідну технологію підготовки здобувачів згідно з визначеними етапами, а саме: підготовчий, мотиваційно-цільовий, змістовно-процесуальний та аналітико-результативний.

Грунтуючись на недоліках підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, що були виявлені під час теоретичного дослідження та констатувального етапу експерименту, нами було обрано наступні напрямки роботи з експериментальною групою здобувачів на усіх етапах: посилення мотивації та інтересу майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту; формування у здобувачів знань, вмінь та навичок з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту; ознайомлення здобувачів з практичними складовими реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту; формування у здобувачів навичок проведення самоаналізу, самоосвіти та самооцінки.

Головними завданнями, які ми поставили перед собою під час реалізації розробленої нами технології підготовки майбутніх учителів стали: формування у майбутніх учителів мотивації до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту; навчити здобувачів реалізовувати професійну орієнтацію у школі через

неформальну освіту; навчити здобувачів обирати такі форми професійної орієнтації, які є відповідними до певної вікової групи, психологічних та особистісних якостей членів учнівського колективу.

У ході нашого дослідження ця вимога дозволила визначити та проаналізувати теоретичне навантаження розробленого нами курсу «Професійна орієнтація школярів».

Розглянемо детальніше способи діяльності, які використовувались нами на кожному етапі реалізації технології підготовки здобувачів.

1. **Підготовчий етап.** Робота на цьому етапі була спрямована на розробку науково-методичного забезпечення формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту під час викладання у школі.

Для реалізації поставленої мети було вирішено розробити курс «Професійна орієнтація школярів». Для того, щоб курс був ефективним та міг дати змогу реалізувати успішну підготовку майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту перед його складанням ми визначили основні вимоги до нього. На нашу думку, основною вимогою до підготовки майбутнього вчителя в умовах сьогодення є наявна соціально-економічна ситуація, яка призводить до дисбалансу попиту та пропозиції на ринку праці, безробіттю та відтоку цінних працівників за кордон. Окрім того, серед сучасних школярів ми спостерігаємо низький рівень розвитку особистісних якостей та здатності до розуміння «Я-реального». Беручи до уваги, що роль шкільного середовища, як основного для дітей шкільного віку, та безпосередньо вчителів у формуванні особистості учнів та їх професійної орієнтації є значною, з'являється необхідність у покращенні такого становища шляхом підняття рівня підготовки шкільних учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту. Тому ті вимоги, які висуваються до особистості вчителя, можуть бути основними вимогами до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту у шкільному просторі.

При розробці навчального курсу «Професійна орієнтація школярів» ми керувались вимогами до навчальних курсів, що ставить перед ними Положення про освітню програму ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, а також загально педагогічними та спеціальними педагогічними вимогами.

Загальнопедагогічними вимогами є: відповідність до соціально-економічних потреб суспільства (урахування попиту на ринку праці під час професійної орієнтації та врахування тенденції розвитку суспільства під час розвитку особистісних якостей учнів шляхом реалізації заходів з неформальної освіти); гуманістичний напрямок (врахування індивідуальних особливостей здобувачів); новизна та науковість (відбір лише новітньої та науково визнаної інформації під час наповнення теоретичної частини курсу); систематичність та послідовність (засвоєння системи понять, логічного зв'язку між ними, постійна систематизація знань).

До спеціальних педагогічних вимог ми віднесли: прогностичність (змістове забезпечення процесу реалізації шкільним учителем професійної орієнтації через неформальну освіту має відображати можливі перспективи розвитку особистості); урахування педагогічної реальності (забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту повинно відповідати структурі педагогічного процесу закладу вищої освіти); формування системного бачення взаємодії людини з соціумом (зміст має формувати саморозуміння особистості, як частини соціуму та формувати у неї розуміння своєї ролі та значущості у цьому соціумі).

Основними завданнями, які були поставлено перед дисципліною «Професійна орієнтація школярів» є формування теоретичних знань та практичних умінь та навичок використовувати засоби та методи професійної орієнтації учнів шкіл у педагогічній та позакласній діяльності, а саме:

- розкрити основні теоретичні засади професійної орієнтації учнів шкіл через неформальну освіту;
- дати загальну характеристику сучасного освітнього простору середньої школи, залучити здобувачів до аналізу його проблем та прогнозування перспектив розвитку; сформувати у здобувачів уміння розв'язувати практичні завдання освітнього процесу у середній школі, пов'язаних з професійною орієнтацією учнів шкіл через неформальну освіту;
- удосконалити навички самостійної навчальної роботи, в тому числі уміння опрацьовувати наукові літературні джерела;

- сприяти опануванню майбутніми фахівцями методики підготовки та проведення різних форм професійної орієнтації учнів шкіл в тому числі таких, що належать до неформальної освіти;
- сформулювати у здобувачів навички вивчення особистості учнів та колективу школярів, що необхідно для розробки та застосування сучасних освітніх технологій, вибору оптимальної стратегії професійної орієнтації.

Програма курсу містить у собі 10 тем, викладання яких спрямовано на:

- опанування здобувачами сучасними знаннями психології, педагогіки та загальними закономірностями розвитку особистості, враховуючи вікові та індивідуальні особливості учнів старшої та профільної школи;
- опанування майбутніми вчителями сучасними методиками професійної орієнтації та навичками організації процесу неформальної освіти;
- формування навичок застосування у майбутніх учителів базових знань для організації урочної, позаурочної та позакласної освітньої діяльності пов'язаної з професійною орієнтацією;
- опанування здобувачами інформаційно-комунікаційними технологіями для організації урочної, дистанційної, позаурочної та позакласної освітньої діяльності;
- формування у здобувачів розуміння вимог, які постають перед професійною орієнтацією учнів шкіл в Україні;
- формування у майбутніх учителів вмінь та навичок з організації заходів з професійної орієнтації в тому числі таких, що належать до заходів з неформальної освіти та їх планування згідно з освітнім планом школи;
- формування у здобувачів навичок організації та керування пізнавальною діяльністю школярів та відповідного до пізнавальної діяльності визначення методів та засобів професійної орієнтації;
- опанування майбутніми вчителями навичок аналізу проведеної професійної діяльності та подальшого її планування узгодженого з результатами аналізу;
- формування навичок застосування інноваційних технологій в процесі організації професійної орієнтації через неформальну освіту.

При розробці курсу велику увагу ми приділили саме методам, формам та способам організації навчального процесу. Традиційні (лекції, семінари, практичні заняття, консультації) та активні (екскурсії, лекції-диспути, проблемні семінари, мозковий штурм, рольові ігри) методи навчання, які ми включили до курсу «Професійна орієнтація школярів» спрямовані на формування у здобувачів знань, умінь та навичок з організації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Особливе значення для ефективної реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту мають такі навички у майбутнього вчителя, як уміння реалізації індивідуального підходу до учнів та розуміння психологічних особливостей учнівського колективу. Адже в цьому аспекті ефективність залежить не лише від майстерності та особистісних якостей учителя, а й від того, чого саме потребують діти. Так поєднуючи між собою потреби дітей та високий рівень майстерності вчителя можна досягти ефективної реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Для формування у здобувачів природничого факультету практичних умінь та навичок з реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту нами було розроблено «Методичні рекомендації для вчителів біології щодо впровадження профорієнтаційних компонентів та заходів неформальної освіти в процесі викладання біології у школі». Методичні рекомендації містять у собі тематичний план з біології для усіх класів, який доповнено запропонованими методами професійної орієнтації, які реалізуються в ході уроку та заходами з професійної орієнтації, що реалізуються через неформальну освіту у формі позакласних та позашкільних заходів.

Також, з метою наведення прикладу можливої профорієнтаційної неформальної діяльності вчителя нами було розроблено словник з біології, який слугує не лише для занотування біологічних термінів, а й містить у собі тести з професійної орієнтації та інформацію стосовно особистісного розвитку. Окрім того, цей словник є прикладом використання передових технологій та способу розвитку пізнавального інтересу учнів до біології та професій, що з нею пов'язані.

- 2. Мотиваційно-цільовий етап.** Мета цього етапу – стимулювати позитивну мотивацію майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Під час підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту важливе значення має саме мотиваційна складова, адже без внутрішньої мотивації та розуміння мети діяльності ефективна її реалізація не можлива. Саме педагогічна діяльність побудована не лише на сукупності знань, вмінь та навичок учителя, а важливою її складовою є духовність учителя, його внутрішня мотивація, жага до викладання матеріалу та виховання учнів. Діяльність учителя багатостороння та не зводиться лише до викладання навчального матеріалу, адже вчитель – це наставник, приклад для учнів. Тому й мотивація важлива не лише в загальному сенсі до педагогічної діяльності, а необхідно формувати у майбутніх учителів мотивацію до кожної складової діяльності вчителя окремо.

Для формування у майбутніх учителів позитивної мотивації до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту необхідно сформувати у здобувачів розуміння мети цієї діяльності та організувати освітній процес таким чином, щоб здобувачі були активними учасниками цього процесу.

Таким чином, на цьому етапі головною задачею є розвиток у майбутніх учителів спрямованості на формування стійкої потреби та мотивації до підготовки своєї особистості-вчителя до ефективної реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту. Власна система цінностей здобувача повинна бути сформована таким чином, щоб питання професійної орієнтації учнів, розвиток їх особистостей, в тому числі через неформальну освіту, займали пріоритетні місця у власній педагогічній концепції.

Під час підготовки майбутніх вчителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту необхідно сформувати у них розуміння того, що формування у них необхідних знань, умінь та навичок, які будуть актуальними та ефективними, можливе лише у тому випадку, якщо вчитель займається особистісним розвитком, самоосвітою, якщо він йде у ногу з часом та напрямки його навчання та виховання є актуальними у сьогоденні. Світ є динамічним, в особливості наш сучасний, цифровий світ, який змінюється з великою швидкістю. Разом зі зміною світоустрою змінюються і вимоги світу до особистості. Тож той учитель, який використовує один й той же досвід десятиріччями, його світогляд не відповідає сьогоденню, він відмовляється від пізнання нового не здатен до ефективної педагогічної діяльності. Це стосується також і реалізації

професійної орієнтації через неформальну освіту. Адже соціально-економічні зміни, розвиток суспільства призводять до появи нових професій, зміни попиту та пропозиції на ринку праці. Учитель, який не володіє інформацією про зміни у професійній сфері держави не зможе забезпечити проходження якісної професійної орієнтації. Стосовно неформальної освіти – вона на то й є неформальною, адже проводиться за допомогою методів не притаманних формальній освіті. Сучасні технології цікаві дітям, вони здатні забезпечувати більш яскравий та ефективний навчальний процес, а їх використання слугує додатковою мотивацією для учнів до відвідування заходів з неформальної освіти.

Професія вчителя це не лише про набір знань, умінь та навичок, а й про особистість учителя. Дуже часто, саме через особистість учителя діти полюбляють, або навпаки, певний навчальний предмет, обирають певну професію, навіть професію вчителя, формують у собі певні позитивні якості спираючись на приклад улюбленого учителя. Саме через під час підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту необхідно знайомити здобувачів не лише з професійними вимогами, а й з вимогами до особистісних якостей учителя, які ставлять перед ним профорієнтаційна діяльність та діяльність з реалізації неформальної освіти.

Першим кроком до досягнення поставленої мети було проведення групових бесід, під час яких проходило обговорення особистісного досвіду здобувачів у реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, а саме – досвід, коли вони самі були учнями. Перед майбутніми вчителями було поставлено наступні питання: «Чи стикались ви з питанням того, ким хочете стати? Легко вам було зробити вибір?», «Чим ви керувались у виборі майбутньої професії?», «Яку роль зіграла школа у вашому виборі професії?», «Які заходи з професійної орієнтації у школі ви пам'ятаєте? Що ви змогли від них отримати?», «Які заходи з неформальної освіти, що проводились у школі ви пам'ятаєте? Що ви змогли від них отримати?», «Чи допомагала вам школа у розвитку ваших особистісних якостей? Яку роль школа зіграла у розвитку вас, як особистості?», «Якби ви зараз повернулись до своєї школи, як вчитель то що змінили би у освітній системі цієї школи?»

Така бесіда переходила у диспут та дискусію шляхом створення проблемної ситуації у ході бесіди. Наприклад, питання про роль школи у розвитку особистісних

якостей та її впливу на вибір учнем майбутньої професії викликало спричиняло створення дискусій. Думки з приводу такого впливу розділялися, адже певна частина здобувачів вважають, що головний вплив має родина, інша частина, що школа, хтось узагальнював вплив групуючи усе оточення школяра у єдиний компонент. Такі дискусії є важливими не лише у формуванні мотиваційної складової майбутніх учителів, а й як дослідна складова, адже судження здобувачів ґрунтуються на власному досвіді, або досвіді близького оточення. Так ми можемо виявити, який вплив має школа на особистість школяра.

Під час утворення дискусій дійовим методом буде перетворення їх на диспути. Прогнозуючи можливі дискусії та шляхи їх розвитку, ми спланували й вихід з цих дискусій шляхом загального пошуку істини. З одного боку, не вирішені питання активізують пізнавальний інтерес здобувачів та мотивують їх до подальших пошуків відповідей, але наша мета – сформувати мотивацію до певної діяльності, тобто разом зі здобувачами знайти такі відповіді, які доведуть актуальність та необхідність реалізації вчителем професійної орієнтації через неформальну освіту.

На практиці ми зіткнулися з такими ситуаціями, коли здобувачі категорично не погоджувались з необхідністю реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, або вважали, що ця діяльність не входить до обов'язків учителя-предметника при цьому доводячи свою точку зору спираючись на особистісний досвід. Або з протилежними думками, коли здобувачі повністю були впевнені, що школа - головний чинник та умова розвитку особистості, їх думка також спиралась на особистісному досвіді. Звідси можна зрозуміти важливість особистісного досвіду навчання у школі у майбутнього вчителя на розуміння ним педагогічної діяльності та актуальності окремих її компонентів, у тому числі реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Під час проведення дискусій ми пропонували здобувачам керуватися методом ПРЕС під час висловлювання власної думки. Цей метод має на увазі чотири етапи, згідно з якими й побудована його назва – аббревіатура: позиція (висловлювання власної точки зору); обґрунтування (пояснення причини появи такої думки); приклади (додаткові аргументи, факти, які підтримують власну позицію); висновки (узагальнення думки). Таким чином здобувачі отримали навички дискутування, а сама дискусія мала організований характер.

Таким чином відбувалась актуалізація важливості реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту за допомогою особистісного досвіду здобувачів.

Мотиваційний компонент також є складовою першої лекції курсу «Професійна орієнтація школярів». Метою першої лекції є розкриття предмета, завдань та функцій професійної орієнтації, розкриття її зв'язку з неформальною освітою та формування у майбутніх учителів розуміння важливості визначених компонентів педагогічної діяльності вчителя шляхом розкриття сенсу понять «професійна орієнтація» та «неформальна освіта».

Окрім того, лекційний матеріал наповнено цікавими фактами, історичними довідками, результатами останніх досліджень, що зацікавлює майбутніх учителів та формує у них розуміння актуальності професійної орієнтації шляхом неформальної освіти. Також, у навчальному курсі «Професійна орієнтація школярів» є цикл лекцій, мета яких – висвітлення профорієнтаційного досвіду провідних країн Європи. Ця інформація виступає, як позитивний приклад реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

До головного призначення лекцій з курсу «Професійна орієнтація школярів» можна віднести: формування стійкого інтересу майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту; формування у здобувачів базового розуміння ключових компонентів реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту їх значення у формуванні особистості учнів та соціально-економічного устрою країни; формування у здобувачів розуміння наявного рівня реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту в Україні та стійких мотивів до покращення цього рівня шляхом набуття необхідних навичок для їх реалізації.

Завданням таких лекцій є формування у здобувачів розуміння мети та значення реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту шляхом розкриття їх сутності; демонстрація соціально-економічного положення України і ролі професійної орієнтації школярів шляхом у становленні економіки країни та її соціального устрою; збагачення знань майбутніх учителів з галузей професійної орієнтації та неформальної освіти позитивними прикладами реалізації цих систем у країнах Європи, які вважаються провідними у побудові системи освіти. Лекційний курс розкриває не лише

сутність професійної орієнтації в цілому, а й її особливості на кожному віковому етапі школярів, висвітлює професійну орієнтацію через неформальну освіту, як визначальну педагогічну галузь у становленні особистості дитини та формування її спрямування на майбутнє. Найважливішими у реалізації професійної орієнтації є шляхи, які обирає вчитель. Тому лекційний курс висвітлює можливі методи та засоби професійної орієнтації, розкриває сутність та пріоритети неформальної освіти, створює у педагогічних знаннях здобувачів взаємозв'язок між професійною орієнтацією та неформальною освітою. Досягнення – важливий стимул у будь-якій діяльності, в тому числі профорієнтаційній. Тому до задач, які постають перед лекціями курсу «Професійна орієнтація школярів» ми поставили також задачу формування у майбутніх учителів розуміння важливості стимулювання учнів до професійної орієнтації, в тому числі шляхом демонстрації їм їх власних досягнень. Окрема роль відводиться особистості вчителя, як визначального фактора рівня ефективності реалізації педагогічної діяльності в цілому та окремих її компонентів. Школа займається освітньою діяльністю, а професійна орієнтація та неформальна освіта є частинами саме виховної складової шкільного процесу. Під час викладання лекцій ми приділяли особливу увагу виховному процесу у школі та розкривали професійну орієнтацію через неформальну освіту як її складову.

Набуті знання закріплювались під час проведення практичних занять організованих здобувачами та тренінгів з особистісного розвитку, які були організовані нами, як приклад можливої форми організації неформальної освіти. Після практичних занять проводились бесіди-обговорення. Під час бесід підіймалися питання стосовно внутрішніх почуттів здобувачів під час та після зайняття; їх думок про необхідність введення таких занять у освітню систему шкіл; проводився аналіз зайняття та обговорення, як внутрішньо особистісних, так і глобальних результатів, які можуть дати такі зайняття, якщо проводити їх у школі; обговорювалось урахування вікових особливостей школярів під час організації занять/заходів з професійної орієнтації через неформальну освіту у школі.

Семінарські зайняття, як форма навчання, грають важливу роль у формуванні позитивної мотивації, усвідомленого ставлення майбутніми вчителями до питання реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Семінарське зайняття, на відміну від лекційного, має на увазі активну попередню самостійну підготовку здобувачів, тобто здобуття нових знань, та подальше обговорення результатів інформаційного пошуку. На семінарському зайнятті здобувач займає активну роль, він має змогу висловлювати свою думку, а якщо семінар організовується у вигляді диспуту чи дискусій, то шляхом обговорення здобувачі мають змогу прийти до певної думки, знайти істину, розв'язати обрану проблему. Великим плюсом є те, що такі пошуки знаходяться під контролем викладача, який може скорегувати напрямок їх розвитку та спрямувати здобувачів до істинної думки. Особливо цікавими для здобувачів є такі форми диспуту, коли вони диспутують безпосередньо з викладачем, адже для здобувачів суперечка є незвичною формою спілкування. Можливість «перемогти», як вони це можуть сприймати, того, хто старше, більш освічений ніж самі здобувачі сприймається здобувачами, як можливість самоствердження, можливість отримати особистісне досягнення, підняти свій статус у колективі. Тому така форма проведення семінарського зайняття буде підіймати пізнавальний інтерес майбутніх учителів, їх зацікавленість до певної теми на ще вищій рівень.

Міжпредметні семінари – один із різновидів семінарів, який допомагає здобувачам знайти зв'язок між предметами. Так, складений нами курс «Професійна орієнтація школярів» тісно межує з психологією та віковою педагогікою, адже сутність, форми та ефективність реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту тісно пов'язані з віковими, психологічними особливостями школярів, їх особистісними потребами. Виявляти такі особливості та потреби, обирати доцільні до них та віку форми реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту можливо за умов наявності у вчителя знань з психології та вікової педагогіки.

Окрім того, важливим елементом у створенні позитивної мотивації майбутніх учителів до неформальної освіти став теоретичний аналіз наявних організацій з неформальної освіти та їх продуктів, ознайомлення з такою онлайн-платформою, як «Прометеус» та проходження на ній курсу доктора Барбари Оклі «Навчаймось вчитись: Потужні розумові інструменти для опанування складних предметів».

Сучасність вчителя – запорука ефективності його педагогічної діяльності. Сьогодні активного розвитку набуває освітній простір у соціальних мережах. Тому у

межах курсу майбутні учителі ознайомились з наявними освітніми сторінками у таких соціальних мережах як Instagram, Tik Tok, Telegram, Youtube. Окрім того здобувачі мали можливість створити свої освітні сторінки.

Після того, як здобувачі пройшли зазначений вище курс з ними було проведено бесіду обговорення стосовно нього та виявлено, що у більшості здобувачів мотиваційний аспект піднявся на вищий рівень. Такі здобувачі зазначали, що зрозуміли, що шляхом неформальної освіти за короткий проміжок часу можна отримати базові навички з певної галузі, що зацікавлює та мотивує до подальшого розвитку, а завдяки відсутності жорсткого контролю та відсутності впливу оцінювання на отримання диплома або іншого сертифікаційного документа, позбавляє здобувачів освіти від підвищеної знервованості та дає змогу концентруватись саме на засвоєнні знань. Глибоко ознайомившись з платформою «Прометеус» здобувачі зазначили, що неформальна освіта дає змогу обрати здобувачу саме ту вузьку галузь знань, яка цікавить його, а зацікавленість підвищує рівень засвоєння знань. Також було обговорено позитивні якості неформальної освіти та можливість, яку вони надають у реалізації професійної орієнтації школярів. Таким чином, майбутні вчителі зробили висновок, що організація професійної орієнтації через неформальну освіту буде мати позитивний вплив на мотиваційний та змістовний аспекти професійної орієнтації учнів шкіл.

З метою закріплення результатів, набутих шляхом реалізації нами мотиваційно-цільового етапу педагогічного експерименту, нами проводились індивідуальні та групові бесіди зі здобувачами, як на заняттях, так і у позанавчальні години.

- 3. Змістовно-процесуальний етап.** Головна задача цього етапу – формування у майбутніх учителів бази теоретичних знань, практичних умінь та навичок необхідних для реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Для розв'язання цієї задачі протягом вивчення спецкурсу «Реалізація професійної орієнтації через неформальну освіту» здобувачі: вирішували проблемні ситуації, що стосуються реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту; розробляли власні заходи з неформальної освіти та професійної орієнтації та брали участь у

заходах, що організовували інші здобувачі; після заходів проводилась колективна рефлексія та саморефлексія.

Авторський курс «Реалізація професійної орієнтації через неформальну освіту» складався з лекційних, семінарських та практичних занять.

Для підвищення рівня пізнавального інтересу майбутніх учителів до проблем професійної орієнтації школярів та становища неформальної освіти в системі освіти України, окрім звичайних лекцій у курс вводились такі форми, як проблемні лекції та лекції-пресконференції.

Під час проблемних лекцій здобувачам подавались складні дискусійні питання, а враховуючи те, що реалізація професійної орієнтації через неформальну освіту є новітнім утвором то в цій галузі педагогіки є можливість внесення проблемного елемента в кожную лекцію. Окрім того, розуміння здобувачами недосконалості вивчення цього напрямку може активізувати їх пізнавальний інтерес до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту та спонукати до подальшого вивчення та розвитку цих галузей.

Лекція-пресконференція відрізняється від попереднього типу лекції тим, що проблема ставиться перед здобувачами заздалегідь та вони готують доповіді стосовно цієї проблеми. Такий підхід дозволяє всебічно висвітлити проблему та шляхом обговорення дійти до певного способу її вирішення. Так, однією з тем такої лекції було порівняння досвіду реалізації професійної орієнтації за кордоном та в Україні в межах вивчення теми «Професійна орієнтація школярів в провідних країнах Європи». Здобувачі самостійно обрали системи професійної орієнтації в тих країнах, які вважали найбільш розвинутими в галузі професійної орієнтації. Ними були виділені сильні сторони системи професійної орієнтації за кордоном та запропоновано шляхи перенесення певних елементів професійної орієнтації у шкільну освіту України. Так, та група здобувачів, яка обрала для себе освітню систему Німеччини вважала, що найсильнішою стороною їх системи професійної орієнтації є наявність виробничої практики, яку відвідують школярі. Вони запропонували низку вітчизняних компаній та професійних спрямувань, які могли б забезпечити безпечне та ефективне проходження професійної практики школярами.

Таким чином шляхом лекційних занять ми збагачували теоретичну базу знань здобувачів стосовно реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту, а також активізували їх інтерес до визначених проблем.

Шляхом проведення семінарських занять ми перевіряли, поглиблювали та закріплювали знання здобувачів з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту. Окрім того, на семінарських заняттях курсу «Реалізація професійної орієнтації через неформальну освіту» здобувачі мали змогу опанувати основами організації заходів з професійної орієнтації через неформальну освіту.

Окрім звичайних семінарів ми проводили для здобувачів спецсемінари, головна задача яких – глибоке дослідження певної проблеми. Так, у ході спецсемінару ми розбирали питання: взаємозв'язок становища ринку праці та рівня професійної орієнтації в школах України; вплив професійної орієнтації школярів на рівень життя в країні цілому; залежність ефективності професійної орієнтації від методів її реалізації.

Методами, які ми обрали для організованого вирішення здобувачами проблемних ситуацій були: дискусії, диспути, мозковий штурм. Метод «мозковий штурм» має на увазі збір думок, пропозицій здобувачів та їх подальше обговорення, тобто він являє собою колективну роботу, спрямовану на розв'язання певної проблеми. Так, шляхом мозкового штурму, на наших заняттях майбутні вчителі вирішували наступні проблемні ситуації:

1. «Учень має хист та бажання до певного професійного спрямування, але батьки проти та вже обрали для нього іншу професію. Як учитель може вплинути на ситуацію?». На цьому питанні ми спостерігали дуже сильний розбіг думок здобувачів. Під час обговорення вони розділились на дві групи: перші вважали, що вчитель не повинен втручатись, інші – що задача вчителя допомогти дитині налагодити зв'язок з батьками, а батькам – зрозуміти особистість їх дитини. Здобувачі другої групи пропонували наступні шляхи вирішення питання: систематична робота з батьками з висвітленням результатів профорієнтаційної роботи – здобувачі вважають, що така діяльність буде упереджувати проблемні ситуації; індивідуальні бесіди з учнями та їх батьками; неформальні заходи, що спрямовані на прояв учнями їх хисту – коли батьки будуть бачити в чому їх діти талановиті, то вони будуть

підтримувати своїх дітей у розвитку їх талантів. Цікавим є той факт, що під час обговорення здобувачами з другої групи шляхів розв'язання проблеми, здобувачі з першої групи поступово змінювали свою думку та також брали участь в обговоренні шляхів її подолання.

2. «Вчитель організовує позакласні заходи з неформальної освіти, але учні не відвідують їх. В чому може полягати низька мотивація школярів до самоосвіти? Як розв'язати це питання?». Як варіанти низької мотивації школярів до саморозвитку учні пропонували: особистість учителя – недобррозичливе ставлення школярів до нього, невідповідність особистості вчителя до теми заходів з неформальної освіти (наприклад, учитель обирає тему заходу «Тайм-менджмент», але сам при цьому часто запізнюється та не встигає виконувати власну роботу); відсутність у дітей розуміння сутності та мети заходу; відсутність у дітей позитивного досвіду відвідування подібних заходів або, навпаки, наявність негативного досвіду; невідповідність тематики заходів інтересам дітей.

Шляхом мозкового штурму, для розв'язання означених проблем було складено наступний план організації вчителем заходів з неформальної освіти: проведення вчителем або класними керівниками бесід з учнями стосовно необхідності саморозвитку; проведення серед учнів опитування стосовно спрямувань саморозвитку – що саме їх цікавить, які якості вони хотіли б розвивати, або від яких недоліків позбавитись; проведення вчителем аналізу особистості з метою виявлення його відповідності темам, обраним учнями; підготовка заходу; проведення «реклами» заходу з розкриттям сутності та мети заходу (важливу увагу здобувачі приділяли саме формі проведення «реклами» - казали про те, що вона повинна бути сучасною, транслюватись у соціальних мережах); після проведення заходу здобувачі вважають обов'язком висвітлення його підсумків перед учнівським колективом – публікація відео та фото матеріалу з інформаційним супроводом.

3. «Результати професійної орієнтації, самоаналізу учня дають певну інформацію про його спрямованість. Дізнаючись результати, школяр відмовляється від означеної спрямованості та націлюється на іншу, хоча не має

до неї хисту. Його мотив – гроші. Чи повинен учитель якось впливати на цю ситуацію? Якщо так, то яким чином?». Під час обговорення цього питання ми спостерігали розділення здобувачів на три групи: перші вважали, що задачею вчителя у професійній орієнтації є виявлення хисту учнів, а не вплив на їх подальше рішення, друга група підтримувала учня, адже її члени вважали, що гроші є визначальними у житті, третя група доводила, що в цьому випадку вчитель повинен зробити спробу змінити думку учня та спрямувати його на засвоєння тієї професії, до якої він має хист. Для розв'язання поставленої проблеми здобувачі з третьої групи пропонували наступні ідеї: робота з батьками; індивідуальні бесіди з учнем, які містять у собі наведення прикладів успішних людей з професійної сфери до якої він має хист; організація таких неформальних заходів, під час яких учні мали б змогу спробувати себе в професіях до яких мають хист, відчуті ці професії.

Серед усіх проблемних ситуацій саме ця викликала найбільшу суперечку через питання мотивації та грошей.

Проведення таких заходів, як «мозковий штурм» є дуже важливим не лише для допомоги у засвоєнні здобувачами матеріалу, а й для особистісного розвитку майбутніх учителів. Таким чином вони навчаються працювати в колективі, вирішувати спірні ситуації мирним шляхом не доводячи їх до конфлікту. Як додатковий спосіб навчання, для делегування мозкових штурмів, дискусій та диспутів можна обирати здобувача, що розвиває в ньому лідерські якості, навички керування колективом та вирішення конфліктних ситуацій. Звернемо увагу, що перераховані якості та ступінь їх розвитку є важливими в особистості вчителя.

Через новітність в освіті України методів реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту цікавим було проведення *колоквіумів* з майбутніми учителями з приводу їх розуміння означених понять та бачення подальшого розвитку професійної орієнтації та перспектив її реалізації саме через неформальну освіту.

Під час реалізації розробленої нами технології з підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту ми намагались зробити навчання здобувачів якомога більш активним та динамічним, тому велику увагу приділяли саме інтерактивним засобам навчання.

Евристична бесіда, як метод, який дозволяв нам отримати зворотний зв'язок від здобувачів та активізувати їх пізнавальний інтерес, використовувався нами під час усіх проведення занять усіх форм. Окрім того, евристична бесіда є засобом розвитку комунікативних навичок майбутніх учителів – під час її проведення вони отримували та/або закріплювали навички аргументування власної думки, відстоювання своєї думки, організованої полеміки. Розвинуті комунікативні навички – це чи не перша вимога до будь-якого викладача або вчителя. Сутність її полягає в тому, що викладач формулює певне запитання, а здобувачі здійснюють його критичний аналіз, висловлюють власні погляди та під час створення дискусії відстоюють власні позиції. Задача викладача під час проведення такої бесіди – спрямування бесіди в необхідне русло, організація атмосфери творчого пошуку розв'язання проблеми, залучення кожного здобувача до дискусії. Так, наприклад, тема «Зв'язок професійної орієнтації школярів з економікою країни» викликала серед здобувачів суперечку, яка була організована в евристичну бесіду. Шляхом цієї бесіди здобувачам вдалось прийти до висновків стосовно важливості профорієнтації школярів у побудові економіки країни, та, навіть, зробити припущення про найбільш ефективні шляхи професійної орієнтації.

Метод проєктів – важливий метод викладання, адже він дає змогу здобувачам самостійно сформулювати проблему; зробити інформаційний пошук; розробити варіанти розв'язання проблеми, порівняти їх та обрати найбільш ефективний; проаналізувати свою роботу та зробити висновки. Так, методом проєктів, здобувачам було запропоновано розв'язати соціальні проблеми підлітків шляхом організації заходів з неформальної освіти. Так, здобувачами були обрані наступні проблеми та шляхи їх вирішення:

1. Неприйняття підлітками фізичних змін, булінг, що пов'язаний з ними. Здобувачі розробили низку заходів під загальною назвою «Я не соромлюсь свого тіла», які містили в собі інформативну частину з вікової анатомії та фізіології людини, практичну частину з розвитком комунікативних навичок, навичок з прийняття себе та свого оточення.
2. Жага до паління, алкоголю, наркотиків. Подолання цієї проблеми майбутні вчителі бачили через створення виставок «До та після вживання», зустрічами з людьми, які пережили залежність та змогли її побороти.

3. Інтернет-залежність. Це питання здобувачі вирішували через створення тренінгів «Я – частина суспільства», адже вони бачили причину появи проблеми в тому, що підлітки, які мають інтернет-залежність не мають навичок комунікації з оточенням, не відчують себе частиною колективу, не вміють себе у ньому поводитись. Тому їх думка – якщо навчити дітей комунікації та продемонструвати на практиці, як це, коли ти частина колективу та маєш реальних друзів, то проблему буде вирішено.

Окрім того, за допомогою методу проєктів ми разом зі здобувачами склали портрет «ідеального вчителя». Майбутнім учителям було запропоновано назвати певні критерії особистості вчителя та обрати з усіх перелічених основні. Так майбутні вчителі визначали: обов'язкові риси, які мають бути присутні у «ідеального вчителя»; бажані риси, які повинні бути у «ідеального вчителя»; риси, яких ні в якому не разі не повинно бути у «ідеального вчителя»; риси, яких «ідеальному вчителю» бажано позбутися.

Метод коучінгу. Мета його реалізації нами полягала в тому, що якщо майбутні учителі відчують позитив від розвитку власної особистості, то зрозуміють як це важливо, та будуть переносити позитивний досвід вже на учнівський колектив. Фактично це є мотивація до реалізації майбутніми вчителями заходів з неформальної освіти, але у той же час це можна вважати практичним прикладом організації їх проведення. Методом коучінгу ми провели тренінг «Майстерність комунікації». Таким чином ми не лише показали приклад організації неформального заходу, а й сприяли розвитку особистісних якостей майбутніх учителів. Наприкінці тренінгу нами разом зі здобувачами було проведено аналіз проведеного заходу, виявлено його сильні та слабкі сторони. Окрім того, було обговорено можливості та ризики перенесення цього заходу на різні вікові групи шкільного учнівського колективу.

Ігри – педагогічний метод, за допомогою якого можна урізноманітнити викладання, збільшити рівень зацікавленості здобувачів та зробити підготовку майбутніх учителів до професійної орієнтації та реалізації неформальної освіти більш інтерактивною. Під час викладання курсу «Реалізація професійної орієнтації через неформальну освіту» ми впровадили наступні види ігор: ділові (з метою розвитку комунікативних навичок майбутніх учителів, підвищення рівня їх мотивації до вивчення предмета), інноваційні (з метою розвитку нестандартного мислення

здобувачів, формування навичок дії у незвичних педагогічних ситуаціях), сюжетно-рольові ігри (з метою реалізації здобувачами набутих теоретичних знань в практичній діяльності).

Метою проведення *практичних занять* є набуття здобувачами практичних умінь та навичок. Таким чином, саме за допомогою практичних занять відбувається підготовка майбутніх учителів до самостійної педагогічної діяльності та реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Під час практичних занять здобувачі навчалися: складати плани профорієнтаційно-неформальних заходів, а також плани заходів окремо; вводити елементи профорієнтації у зміст уроку; організовувати та проводити профорієнтаційні заходи з неформальної освіти, а також доводити їх доцільність та актуальність; складати власні онлайн-курси з неформальної освіти, спрямовані на професійну орієнтацію; розробляти допоміжні засоби викладання предметів з елементами неформальної освіти та професійної орієнтації; вирішувати проблемні ситуації у профорієнтації; проводити саморефлексію.

Творчість – важлива риса особистості вчителя. Якщо вчитель творчо підходить до організації педагогічного процесу, урізноманітнює уроки, то це підіймає рівень ефективності педагогічного процесу. З метою розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів під час реалізації технології з підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту ми надавали здобувачам методологічну основу самостійних досліджень, які пропонували здобувачам, як творчі роботи. Такі творчі роботи мали вільну форму та не мали жодних меж з їх виконання. Відсутність меж та можливість обрання здобувачами для творчих робіт саме тих тем, які цікавлять та непокоять їх приваблювало та заохочувало майбутніх учителів до складання творчих проєктів. Заохочуючи активність здобувачів у творчій діяльності, ми орієнтували їх пошуки на розв'язання проблеми реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту у шкільній освітній системі України шляхом висвітлення наступних питань та пропозицій стосовно їх вирішення: «Як заохочувати школярів до саморозвитку в тому числі професійної орієнтації та самоорієнтування?», «Як цікаво та доцільно організувати заходи з професійної орієнтації через неформальну освіту у

школі?»), «Що є основою реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту у школі?» та ін..

Виконанню творчих робіт на високому рівні сприяло вивчення здобувачами наступних тем з курсу «Професійна орієнтація школярів»: «Організація заходів з професійної орієнтації школярів», «Неформальна освіта в професійній орієнтації школярів».

Проміжні результати нашого дослідження показали, що інтерактивні засоби навчання сприяють підвищенню рівня пізнавальної активності здобувачів, мотивації до вивчення предмета, а знання, що були отримані інтерактивним шляхом, є більш міцними та глибокими.

У концепції ефективного навчання набуті теоретичні знання обов'язково повинні бути закріплені практичною частиною. Вважається, що найкращою практикою буде така, яка реалізується систематично та забезпечує розширення і поглиблення знань здобувачем освіти. Практичні зайняття поглиблюють мислення здобувачів з певної теми, актуалізують набуті знання, надають можливість для формування бази певних умінь та навичок. Шляхом проходження педагогічної практики майбутній учитель пізнає педагогічну дійсність та продовжує свою педагогічну підготовку. Окрім того, практичні, інтерактивні засоби навчання – це можливість для здобувачів проявити себе, свої здібності та потенціал. Майбутні учителі повинні мати не лише теоретичні знання з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, а й розуміти їх виховне значення, актуальність та доцільність проведення відповідних заходів. Саме таке розуміння закріплюється у здобувачів під час практичних занять та проходження педагогічної практики.

Для забезпечення ефективності навчального процесу, курс «Професійна орієнтація школярів» містив у собі практичну частину, в тому числі позааудиторну. Так в якості основного засобу реалізації практики було обрано організацію виховних заходів з професійної орієнтації через неформальну освіту, завдяки яким у здобувачів вироблялись уміння та навички з організації таких заходів.

Перший захід, як приклад, було організовано безпосередньо нами, він мав назву «Ярмарок професій». Його сутність полягала в тому, що здобувачі в групах готували майстер-клас з певної професії та проводили його для інших здобувачів. Після заходу

було проведено його аналіз, обговорення ключових етапів організації, сильних та слабких сторін заходу, особливостей його проведення у школі.

Наступним етапом було розподілення здобувачів на робочі групи та визначення тих заходів, які вони будуть готувати. Так, майбутні вчителі організували наступні заходи з професійної орієнтації через неформальну освіту:

- Тренінг «Комплекси та з чим їх їдять». В ході аналізу тренінгу було зроблено наступні висновки: здобувачам вдалось розкрити сутність обраної теми, збалансувати кількість теорії та практики, зробити цікавий візуальний супровід, але не вдалось розрахувати час, адже, як виявилось, матеріал був підготовлений більше ніж на дві години, а в умовах проведення такого заходу для школярів 2 години не будуть ефективними. Після цього здобувачі постановили, що краще буде розділити тренінг на дві частини та додати до першої певне домашнє завдання.
- Рольова гра, спрямована на розвиток комунікації «Дебатний клуб». Дуже вдалим було те, що здобувачі-організатори обрали теми, що стосувались професійної орієнтації, а саме: «Головне в роботі – заробітна плата», «Майбутню професію дитини повинні обирати батьки». Захід було організовано таким чином, що дебатуєчі поділялись на дві групи – влада та опозиція. Задачею влади було довести оголошену тему, опозиції – навпаки, спростувати наведену думку. Окрім того, що такі теми є важливими в професійному орієнтуванні, даний захід розвиває майстерність комунікації учасників, дебатери набувають навичок ведення організованої дискусії, аргументування, роботи в колективі.
- Виставка проектів «Про що каже обгортка». Заздалегідь здобувачі отримали завдання – обрати певний харчовий продукт, проаналізувати його склад, зробити висновки та підготувати відповідну доповідь. Після заходу, в ході аналізу майбутні вчителі зробили висновки, що подібні заходи є дуже корисними та розвивальними, але в проведеному заході не вистачило організованого початку та інтерактивної частини – хоча здобувачам було цікаво приймати в ньому участь, та він більше був схожий на конференцію, через що школярам може бути не цікавим.

- Засідання профорієнтаційного клубу «Важливі професії сьогодення». Організатори підготували перелік найбільш актуальних професій сучасності та тих, на які стрімко падає попит. Здобувачам вдалось організувати вдалу, цікаву дискусію. Під час обговорення пройденого заходу було зроблено висновок, що такі клуби є ефективними у профорієнтаційному сенсі, але велике питання постало перед майбутніми вчителями – як замотивувати учнів брати участь у таких заходах.

Хоча практичні й інтерактивні методи є ефективними у питанні формування педагогічних умінь та навичок, вони дають можливість відтворити модель шкільного середовища, але повного поринання та розуміння шкільного колективу не відбувається. Виступ, проведення заходів зі здобувачами, знайомою групою зацікавлених, можна сказати «дорослих» особистостей це одна справа, а ось робота з дітьми, де кожна вікова група має свої особливості та ризики – зовсім інше. Під час моделювання шкільного середовища майбутній учитель не має змоги зіткнутися з реальними педагогічними проблемами. Для вирішення цього ми попередньо підготували здобувачів, які намагались максимально відтворити поведінку учнів. Тут була присутня імітація дітей з девіантною поведінкою, певні здобувачі намагались зірвати проведення заходу, вступали у суперечки зі здобувачами-організаторами, створювали конфліктні ситуації в колективі, порушували правила поведінки, показово проводили час у телефоні замість участі в заході, відволікали інших учасників, ставили неочікувані питання, намагались поставити вчителя у скрутне положення. Таким чином створювалась додаткова психологічна напруга, а майбутні вчителі мали змогу максимально наблизитись до реалів освітнього процесу у школі.

Рішення про створення такої складної атмосфери для майбутніх учителів було прийнято нами через наявність власного педагогічного досвіду. Зіткнувшись вперше у житті з класним колективом, під час власного проходження педагогічної практики, ми зразу опинились в ситуації, коли учні як немов перевіряли молодого спеціаліста, створюючи певні складні ситуації. Так, ми розуміли, що такі ситуації мають місце бути, але розуміли через свій власний досвід навчання у школі. Але знаходитись в таких умовах у позиції вчителя нам раніше не доводилось, то це були стресові ситуації, вихід з яких доводилось шукати виключно завдяки інтуїції, адже набуті педагогічні знання

ніяких підказок не мали. Пережиті стреси для деяких наших однокурсників-практикантів стали деморалізаційними, вони втратили жагу до реалізації себе, як шкільного вчителя. Тому ми вважаємо, що практиці в школі повинні передувати такі практичні зайняття, які психологічно підготовлять майбутніх учителів до можливих труднощів у роботі зі шкільним учнівським колективом.

Під час аналізу проведених заходів, нами обговорювалась не лише сутність заходів, майстерність майбутніх учителів, як організаторів, а також їх особистісні та якості та ступінь їх прояву під час проведення заходів. Перед здобувачами поставали наступні питання: «Чи повинен учитель володіти акторською майстерністю?», «На скільки важливе особистісне відношення вчителя до теми заходу, та як це впливає на сам захід?», «Чи є особистість учителя вирішальною у його педагогічній діяльності?», «Що є актуальним для дітей сьогодні? Які теми обирати та як їх реалізувати з метою дотримання відповідності принципу сучасності?», «З якими проблема стикається особистість шкільного вчителя під час організації та проведення заходів з професійної орієнтації через неформальну освіту?».

Таким чином нам вдалось сформувані у здобувачів уміння та навички, необхідні для організації заходів з професійної орієнтації через неформальну освіту, підняти рівень їх інтересу, мотивацію до проведення таких заходів у школі, актуалізувати питання важливості та необхідності реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту в освітньому просторі школи.

Окрім того, до практичної частини реалізації курсу «Реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту» відноситься педагогічна практика. Під час її проходження майбутні учителі реалізують набуті знання та випробовують сформовані навички з професійної орієнтації учнів шкіл через неформальну освіту у реальному шкільному середовищі. Беручи до уваги мету та завдання реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту у школі необхідно означити ті знання та уміння, які майбутні вчителі повинні опанувати під час проходження педагогічної практики. Завданнями педагогічної практики є: знайомство здобувача-практиканта з організацією шкільного освітнього процесу; складання індивідуального плану, згідно з яким здобувач буде проходити педагогічну практику; складання планів-конспектів уроків, вибрані з яких будуть мати профорієнтаційні елементи; підготовка сценаріїв та

проведення заходів з неформальної освіти та професійної орієнтації школярів; відвідування здобувачами уроків та заходів, які організують та проводять досвідчені вчителі, їх аналіз та обговорення.

Літня педагогічна практика в дитячих таборах також є дуже важливою у формуванні у майбутніх учителів навичок з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту. Середовище дитячого табору дає більшу можливість для організації заходів, адже його спрямованістю є оздоровлення та виховання. Заходи – головна педагогічна діяльність у дитячих таборах.

З метою виявлення рівня засвоєння знань, протягом усього викладання курсу перед здобувачами ставили наступні запитання: «Яку роль має професійна орієнтація у становленні особистості учня?», «Чому саме вчитель повинен реалізовувати заходи з професійної орієнтації через неформальну освіту?», «Який вплив має особистість учителя на ефективність заходів з професійної орієнтації через неформальну освіту?», «Який вплив має рівень якості професійної орієнтації школярів через неформальну освіту у межах шкільної освіти на соціально-економічний устрій країни?», «Які пріоритети має неформальна освіта перед формальною?», «В чому полягає ефективність реалізації професійної орієнтації саме через неформальну освіту?» та ін..

Таким чином, розроблений нами курс «Професійна орієнтація школярів» сприяв збагаченню знань майбутніх учителів з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, опановуванню вміннями та навичками необхідними для ефективного застосування цих знань, активізації пізнавального інтересу здобувачів до проблем реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Четвертий і останній, *аналітико-результативний етап*, є дуже важливим у технології підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту. Завдання цього етапу – навчити здобувачів, сформувати у них навички рефлексії. Мета рефлексії, яку має на увазі розроблена нами технологія – усвідомлення здобувачами пройденого шляху вивчення основ організації професійної орієнтації через неформальну освіту, логічна систематизація цих знань шляхом самоаналізу. Таким чином, шляхом рефлексії відбувається остаточне усвідомлення здобувачами набутих знань та виявлення рівня їх готовності до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Шляхом рефлексії здійснюється аналіз та оцінка проведеної діяльності, ступінь досягнення поставленої мети. В нашому випадку методом рефлексії ми можемо виявити відповідність очікуваних результатів від складеної нами технології підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту до реальних результатів, отриманих після впровадження значеної технології.

Для проведення успішної рефлексії, майбутні вчителі повинні бути ознайомлені з усією структурою рефлексивної діяльності, а саме: сутністю процесу рефлексії, формами та методами реалізації рефлексії, критеріями її ефективності, методами контролю та самоконтролю.

Рефлексія – це наче діалог з собою, внутрішнє осмислення проведеної діяльності, самооцінка. Здобувач, що має високий рівень рефлексії має змогу провести оцінку розуміння предмета; усвідомити чому він навчився, які знання, вміння та навички є новими для нього та на якому рівні засвоєння вони знаходяться; усвідомити можливі шляхи застосування набутих знань, умінь та навичок у педагогічній діяльності та житті в цілому; за необхідності скласти план подальшого вивчення матеріалу, поглиблення наявної теоретичної або практичної бази. Таким чином рефлексія є ефективним шляхом засвоєння набутих знань та підґрунтям для подальшого розвитку здобувача у певній галузі.

Як і в будь-якій діяльності здатність до рефлексії є дуже важливою для вчителя. Шкільний учитель, який аналізує свою діяльність, бачить власні успіхи, знаходить реальні причини невдач та помилок вдосконалює себе. Звісно, самовдосконалення призводить до покращення рівня самої діяльності, а успішна діяльність, своєю чергою, приносить задоволення особистості. То, таким чином ми отримуємо вчителя, який задоволений собою, не має страхів, а лише мотивацію до саморозвитку. Перераховані властивості є запорукою ефективною діяльності, в тому числі і педагогічної.

Заважати саморефлексії можуть певні перешкоди, а саме: відсутність жаги або страх до самопізнання; неадекватна самооцінка; відсутність умінь та навичок саморефлексії.

Згідно з Р. Алрубайлом рефлексія складається з чотирьох рівнів: здобувач до навчання, під час навчання, після навчання та здобувач йде вперед. На двох перших

рівнях саме діяльність викладача є визначальною, від неї залежить подальший рівень сформованості у здобувача вмінь та навичок рефлексії, його готовність до неї.

Окрім того, Р. Алрубайль відводить рефлексії у навчальній діяльності важливе місце через те, що вона дає можливість здобувачам виділити та усвідомити окремі компоненти навчальної діяльності, а саме: важливість навчального процесу; власні досягнення та невдачі під час проходження навчального процесу; планування подальшої навчальної діяльності; власна мотивація до навчання. Науковець вважає, що шляхом рефлексії здобувач усвідомлює як саме проходить навчальний процес та яка його власна мета навчання. [132]

Майбутній учитель, який має високий рівень рефлексії, здатний до розуміння сутності навчальної діяльності, критичного мислення, має жагу до самопізнання та розуміння оточення, має здатність до планування та прогнозування подальшої навчальної діяльності, вміє проводити ефективний аналіз навчальної діяльності.

Під час рефлексії майбутній учитель спрямовує пізнання на самого себе, стаючи таким чином вже не суб'єктом, а об'єктом пізнання. Здатність до саморефлексії є показником інтелектуального розвитку здобувача, а інтелектуально розвинута особистість своєю чергою є одним з результатів ефективної вищої освіти. Шляхом рефлексії майбутній учитель усвідомлює навчальний матеріал, його зміст, мету, можливості використання. Окрім того, рефлексія вводить здобувача у роль відповідальної особини за власне навчання, а викладач є експертом, помічником у досягненні навчальних успіхів. Досягнення такого рівня рефлексивних здібностей здобувачів залежить в першу чергу від педагогічної діяльності викладачів. Саме викладач формує вміння здобувачів рефлексувати шляхом їх мотивації до аналізу власної діяльності, діяльності одногрупників. Завданням викладача є формування такого освітнього простору, в якому майбутні вчителі будуть відчувати потребу зворотному зв'язку, відображенні власних знань.

Науковці відводять рефлексії в навчання важливу роль. Так, наприклад, С. Максименко та І. Пасічник порівнюючи між собою мисленнєві процеси здобувачів, що здатні до рефлексії та таких, які нею не користуються, відмічають, що рефлексивні здобувачі мають більш адекватне сприйняття вимог та задач навчальної діяльності, їх

власні темпи роботи є більш відповідними до особливостей вирішуваних задач, а мотивація до навчання знаходиться на вищому рівні. [48]

Згідно з Е. Балашовим, рефлексія є шляхом до формування власного «Я», світогляду, розширення кругозору та індивідуального досвіду. Самосвідомість, як здатність особистості усвідомлювати власні особистості, якості та ознаки, вважається найвищою формою розвитку психіки. Рефлексуючи, майбутній учитель критично та креативно переосмислює себе та навколишній світ, створюючи таким чином підґрунтя для розвитку самосвідомості. [4]

Рівень розвитку самосвідомості вчителя є дуже важливим, навіть визначальним фактором його педагогічної діяльності. Ми знаємо, що діти мають високий рівень емпатії, та завжди відчують внутрішній світ учителя. Нерозвинена самосвідомість призводить до відсутності розуміння власного адекватного «Я», що своєю чергою формує в особистості занижену самооцінку, або навпаки завищені очікування до себе. В першому випадку, в умовах заниженої самооцінки, вчитель не буде комфортно почувати себе перед учнівським колективом, його викладання не буде жвавим, емоційним, йому не вдасться налагодити контакт зі школярами. Звісно, це призведе до несприйняття учнями вчителя і його викладання вже не зможе бути комфортним для нього та класу, а тому й ефективним. Завищені. Неадекватні очікування призводять до того, що виконати поставлені перед собою завдання вчитель не може, знайти відповіді на питання «Чому мені не вдалося?» він також не може, або, що ще гірше, починає звинувачувати свою особистість та призводить до єдиного результату – занижена самооцінка та низька мотивація до реалізації педагогічної діяльності. Наведені приклади пояснюють важливість формування здатності до рефлексії у майбутніх учителів.

Важливо зазначити, що рефлексію можна проводити різними методами, але найбільш ефективним, згідно з Л. Карлтоном, є саме письмовий метод. Він вважає, що під час проведення аналізу шляхом складання есе, творів, відгуків тощо, у здобувачів розвивається критичне та рефлексивне мислення, отриманий досвід та результати навчальної діяльності переробляються та засвоюються ефективніше. [121]

Навчання у закладах вищої освіти відрізняється від такого у школі ти, що здобувачі є більш дорослими та усвідомленими особистостями, вони вже не потребують такого

контролю зі сторони педагогічно спільноти та батьків, самі несуть відповідальність за проходження навчальної діяльності. Рефлексія є одним зі шляхів перетворення «школяра» на відповідального здобувача, який є незалежним та здатним до контролю та врегулювання власного навчання, його аналізу, оцінки та подальшого корегування.

З метою ефективної підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту та розвитку рефлексивного мислення здобувачів ми використовували такий метод, як *рефлексивний консиліум* – обговорення в групі таких питань, як проблематика реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту в сучасній шкільній освіті України, аналіз виникнення проблем реалізації означених напрямків освіти, пошук можливих шляхів розв'язання знайдених проблем, рефлексивний прогноз розв'язання проблем.

Метод аналізу педагогічних ситуацій – метод, який сприяє формуванню рефлексивно-аналітичних умінь майбутніх учителів, у ході реалізації цього методу здобувачі мають можливість бачити, аналізувати педагогічні помилки, робити висновки. Так, цей метод використовувався нами на семінарських та практичних заняттях – разом з майбутніми вчителями ми аналізували наведені нами педагогічні ситуації, або аналізували діяльність власне здобувачів під час реалізації практичної частини курсу.

З дискусійних методів ми обрали метод *дискусійної рефлексії*, яка забезпечує умови для проведення критичного аналізу певної професійної ситуації. В ході реалізації нами методів рефлексії, метод дискусійної рефлексії було об'єднано з методом аналізу педагогічної ситуації.

Інтерактивні методи є переважними у впровадженні рефлексії у навчальну діяльність. Тому нами використовувались *ділові ігри* з метою засвоєння майбутніми вчителями знань, умінь та навичок з реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Так ми проводили ділову гру, під час якої здобувачам було запропоновано скласти анкету для учнів старших класів з теми «Рівень сформованості готовності старшокласника до вибору майбутньої професії». Після чого, на наступному занятті одному зі здобувачів було відведено роль шкільного вчителя, а інша частина академічної групи грали роль учнів. Проведена анкета складалась із наступних питань:

Яку професію/професію ти обрав для свого майбутнього?; З яких джерел ти дізнаєшся про професію та їх сутність?; Розкажи про професію/професію, які ти обрав для себе?; Що є для тебе визначальним у виборі означеної професії/професій?; Що, окрім власного бажання, мало вплив на вибір тобою майбутньої професії?; Чи мав ти певний досвід, практику з обраної професії/професій?

Під час аналізу цієї анкети визначались наступні показники рівня сформованості старшокласників до вибору майбутньої професії: наявність обраної професії; рівень розуміння сутності професії та професійної діяльності; використання старшокласником джерел, які висвітлюють сутність та значення наявних професій; мотив старшокласника у виборі означеної професії; вплив оточення на професійний вибір старшокласника, роль його особистісного бажання в цьому виборі; наявність певного практичного досвіду в галузі обраної професії. Згідно з аналізом робились висновки про рівень сформованості готовності старшокласників до вибору майбутньої професії.

Проведене анкетування сприяло самоаналізу здобувачів, розуміння зміни їх мислення з моменту, коли вони були старшокласниками та до тепер. Було актуалізовано питання важливості та можливих труднощів професійного вибору на власному досвіді майбутніх учителів, наголошено на ролі шкільного вчителя в професійній орієнтації учнів шкіл.

Для ефективної профорієнтаційної діяльності та впровадження доцільних заходів з неформальної освіти, вчитель повинен вміти аналізувати рівень профорієнтаційної сформованості учнів, розвитку їх особистісних якостей. Тому під час реалізації нами технології з підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту здобувачі навчались виявляти рівень розвитку означених особистісних якостей учнів не лише шляхом анкетування, а й за допомогою спостереження, бесід, консультацій, аналізу соціальної та навчальної активності школярів, зіставляти рівень сформованості особистісних показників учнів до їх навчальної успішності з певних предметів.

Здобувачі проводили аналіз та оцінку власної діяльності, а також діяльності своїх одногрупників. У ході самоаналізу вони виявляли сильні та слабкі сторони своєї педагогічної майстерності, знаходили шляхи посилення позитивних якостей своїх

особистостей та корегування тих якостей, які вважали невідповідними до ідеального портрета вчителя.

У ході проведення самоаналізу здобувачами ми зіткнулись з наступними бар'єрами у здобувачів: сором'язливість у визнанні своїх помилок, відсутність адекватного самосприйняття, завищені очікування до власної особистості, труднощі у знаходженні шляхів подолання проблем педагогічної майстерності, страх до аналізу власної особистості та самопізнання. Тому з кожним здобувачем, який мав певні психологічні труднощі у саморефлексії нами були проведені індивідуальні консультації. На таких консультаціях ми допомагали здобувачам виявити причини, які заважають їх саморефлексії, скласти план самоаналізу. Після того, як майбутні вчителі проводили саморефлексію, базуючись на її результатах, ми допомагали їм складати план подальшого розвитку їх особистості, самоосвіти та самовиховання в галузі реалізації професійної орієнтації учнів шкіл через неформальну освіту. Таким чином наші консультації складались з наступних етапів:

1. Виявлення та подолання бар'єрів, що заважають рефлексії.
2. Складання плану самоаналізу.
3. Проведення самоаналізу майбутнім учителем.
4. Аналіз його результатів: виявлення позитивних та негативних якостей майбутнього учителя.
5. Зіставлення особистісних якостей здобувача та вимог, які поставляє перед ним необхідність у реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.
6. Складання плану саморозвитку та самовиховання майбутнього вчителя в напрямі реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Важливо зауважити, що під час проведення таких консультацій здобувач виступав активним учасником процесу, а нашою задачею було спрямування мислення майбутнього вчителя в необхідне русло.

Як один із методів саморефлексії, ми запропонували майбутнім учителям вести щоденники самоспостереження, де їм потрібно було занотовувати: опис педагогічної ситуації; свої відчуття та переживання під час перебування в цій ситуації; позитивні та негативні якості особистості, які проявились в ході цієї ситуації; конструктивний аналіз своєї поведінки; висновки з аналізу ситуації та поради для себе на майбутнє. Нами було

виявлено, що здобувачі, які вели такі щоденники мали значно більші успіхи у саморефлексії та загальному засвоєнню знань з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту ніж ті, які не вели таких щоденників.

Також можна зробити висновок, що ведення такого щоденника підіймає загальний рівень педагогічної майстерності майбутнього вчителя. Ми порівняли рівень реалізації педагогічних навичок, впевненості в собі здобувачів до того, як вони опанували саморефлексію та після і побачили значний прогрес. Так, в одній з академічних груп була здобувачка, яка мала певний ряд комплексів та страхів, які не давали розкритися її педагогічному потенціалу. Навіть виступ перед одногрупниками викликав у неї дискомфорт – вона не відривала очі від листика з доповіддю, її рухи були скованими, голос тихим. Проводячи з нею індивідуальну консультацію ми виявили, що таке її самопочуття – результат негативного досвіду публічних виступів ще зі школи. Тоді, разом з нею ми склали план розвитку самовпевненості та комунікативних навичок здобувачки. Він містив в собі такі вправи, як перегляд відеотренінгів з розвитку комунікації, вивчення відповідної психологічної літератури, розмова із собою за допомогою дзеркала, запис власних доповідей на диктофон та подальше їх прослуховування, запис виступів на камеру та їх перегляд, ведення самоаналізу з занотовуванням його результатів у щоденник. Вже після місяця плідної роботи здобувачки над собою, ми змогли побачити перші результати самовиховання – виступи перед групою стали більш емоційними, вона навчилася тримати візуальний контакт з аудиторією. Спостерігаючи за нею ми побачили, що навіть просте спілкування з одногрупниками стало для неї простішим. Пройдений шлях став для неї мотивацією для саморозвитку та вдосконалення себе, як майбутнього вчителя. Окрім того, успіх здобувачки був помічений та відзначений її одногрупниками та став додатковим стимулом до саморозвитку і для них також.

Метод *проектів* є одним з ефективних шляхів організації неформальної освіти, а також його особливістю є присутність у його реалізації саморефлексії вчителя-організатора та розвитку таких його умінь та навичок, як: дослідницькі навички, критичне мислення, конструювання бази знань, орієнтування в галузі неформальної освіти школярів.

Ми запропонували здобувачам виконати проєкти з теми «Мій особистісний розвиток». Головним завданням проєкту було планування свого життєвого устрою з націленістю на саморозвиток. Важливим є те, що проєкт мав мати в собі аналіз власного життєвого досвіду в галузі саморозвитку. Цікавим було те, що під час складання проєкту, а саме аналітичної його частини, деякі здобувачи виявили, що знаходяться в умовах постійного розвитку, які створюють собі самостійно, хоча до цього часу ніколи не звертали на це уваги та не замислювались над цим. Також вони зробили висновок, що в їх системі саморозвитку не вистачає спрямованості, організації та системності, на що під час створення проєкту вони звернули найбільшу увагу.

Для актуалізації необхідності проведення таких проєктів, майбутні учителі склали анкети для виявлення рівня розвитку особистісних якостей старшокласників та провели анкетування за ними у школах. Після цього майбутні вчителі провели аналіз відповідей старшокласників, виявили ті особистісні якості анкетованих, які найбільше потребували у розвитку та склали відповідні проєкти. Така робота була цікавою для майбутніх учителів, адже вона не обмежувалась формальностями, здобувачі мали змогу обрати за мету проєкту те, що вважали самі за потрібне. Перераховані фактори підвищували мотивацію майбутніх учителів до складання проєктів з саморозвитку. Проведена робота забезпечила реалізації принципу зв'язку навчання з реальним життям, висвітлила перед майбутніми вчителями реальні проблеми та потреби особистостей старшокласників, довела необхідність та значущість виховної роботи шкільного вчителя у формуванні особистості школяра.

Окрім рефлексії власної особистості ми формували у майбутніх учителів навички рефлексії їх конкретної діяльності та певних ситуацій. Таке вміння є важливим для здобувача, в першу чергу, під час проходження педагогічної практики. Педагогічна практика – перший реальний досвід здобувача у ролі вчителя та він може мати визначальний вплив на подальше життя та діяльність майбутнього вчителя, а складний та негативний досвід може взагалі спонукати здобувача до відмови від вчителювання.

Так, під час бесіди з одним зі здобувачів старших курсів ми дізнались, що під час проходження педагогічної практики він потрапив до класу, який більшою частиною складався з учнів зі складною поведінкою, а шкільний учитель – куратор його практики майже не допомагав у організації шкільного процесу. Учні зривали уроки та заходи, що

проводив здобувач, поводити себе неповажно. Через цей негативний досвід здобувач зробив висновок, що працювати у школі він не має бажання. Коли ми запитали чи проводив він рефлексію, аналіз ситуації, наявності необхідних знань та підготовки до вирішення такої складної педагогічної ситуації, здобувач відповів: «Це не потрібно, тут і так все зрозуміло. Робота в школі – не моє покликання».

На жаль, відсутність навичок саморефлексії та рефлексії певних ситуацій призводить до зниження мотивації до педагогічної мотивації, як майбутніх учителів, так і вже діючих педагогічних працівників, прискорює темпи професійного вигорання. Тому ми вважаємо, що формування у майбутніх учителів навичок рефлексії є одним з першочергових у педагогічній освіті.

З метою формування у здобувачів навичок з рефлексії колективу ми пропонували майбутнім учителям вести щоденники не лише власного аналізу, а й аналізу академічного колективу в цілому та особистості певного, обраного здобувача. Після місяця ведення таких щоденників ми провели круглий стіл на якому обговорили характеристики академічного колективу, які надали здобувачі-спостерігачі. Після цього, майбутні учителі склали записки-висновки стосовно тих здобувачів, за особистостями яких велось спостереження. Після того, як здобувачі отримали такі записки їм було запропоновано порівняти отриману характеристику зі своїм власним розумінням себе. Ми задавали здобувачам наступні питання: «Чи збігається надана характеристика з Вашим власним уявленням про себе?», «Розкажіть, в чому відмінності та збіги в отриманій Вами характеристиці та власним самосприйняттям?», «Що ви відчували під час читання отриманої характеристики? Чи були моменти, які здивували вас, або викликали інші сильні емоції?», «Як Ви вважаєте, чи є важливою думка оточення у формуванні особистості?», «В чому полягає важливість та ефективність рефлексії учнівського колективу шкільним учителем?». Під час проведення круглого столу здобувачі зробили наступні висновки: розбіг між самосприйняттям особистості та отриманою характеристикою є тим більшим, чим менш адекватне розуміння себе має особистість; більше відмінностей між сприйняттям особистістю себе та оточенням спостерігається саме стосовно негативних якостей, що свідчить про підсвідому жагу до ідеалізування себе, наявність страху визнання недоліків, наявність комплексів та неадекватної самооцінки; почути думку оточення про себе – страшно, читання

характеристики – емоційний процес, який для психологічно вразливих людей може бути небезпечним; думка оточення про особистість, особливості сприйняття особистості оточенням є важливою, але не повинні бути визначальними у формуванні особистості та її самосприйняття, адже внутрішній комфорт, прийняття себе, адекватна самооцінка – характеристики психологічно зрілої особистості; рефлексія учнівського колективу – важлива складова педагогічної діяльності шкільного вчителя, яка проводиться з метою забезпечення її ефективності та доцільності.

З метою складання універсального плану рефлексії проведених профорієнтаційних заходів через неформальну освіту ми провели бесіду з майбутніми вчителями під час якої визначили основні питання, на які особистість, що рефлексує повинна знайти відповіді: «Які переваги та недоліки у проведеному заході я можу визначити?», «Які мої особистісні характеристики посприяли створенню позитивних моментів заходу та стали причиною негативних моментів?», «Які особливості докільля мали вплив на організацію та проведення заходу? Що я маю на увазі під впливом?», «В чому мій успіх, як організатора заходу?», «Що в організації та проведенні заходу мені сподобалось найбільше та найменше?», «Що впливало на мої емоції під час організації та проведення заходу.

Впроваджені нами методи рефлексії сприяли розвитку мислення здобувачів, уміння аналізувати педагогічні ситуації щодо професійної орієнтації школярів та впровадження неформальної освіти, уміння оцінювати дії вчителя/майбутнього вчителя, навички знаходження шляхів вирішення проблемних педагогічних ситуацій в галузі реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Запровадженню в нашу педагогічну діяльність рефлексивних методів передувала підготовка здобувачів до процесу рефлексії, а саме ми провели рефлексивний тренінг, під час якого розкрили сутність рефлексії, її мету та завдання, актуалізували її значущість для майбутнього вчителя та особистості в цілому, приділили увагу важливості формування в особистості адекватного розуміння свого реального «Я», провели практикум з опанування прийомами рефлексії.

Реалізуючи розроблену нами технологію з підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту ми робили значний акцент на взаємозв'язку освіти та самоосвіти особистості, її виховання та самовиховання.

Методом рефлексії ми мотивували здобувачів до саморозвитку; допомагали їм виявити сильні та слабкі сторони їх особистостей; знайти шляхи подолання бар'єрів, що заважали пізнанню себе; зрозуміти майбутнім учителям свою готовність до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти у школі; узгодити свої власні здібності та методи реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти; актуалізували їх установки до опановування відповідними знаннями, уміннями та навичками в означених галузях педагогічної діяльності шкільного учителя.

Таким чином, головним принципом у реалізації технології підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту була для нас інтерактивність – навчальний процес ми будували таким чином, щоб здобувач був активним учасником, головним ініціатором навчання, а ми виступали лише кураторами навчального процесу, радниками здобувачів. Досягти такого результату нам допомогло впровадження інтерактивних методів: диспутів, дискусій, круглих столів, кейс методів, різних видів навчальних видів тощо. Окрім того, організований таким чином навчальний процес створював доброзичливу, ненав'язливу атмосферу, викликав у здобувачів позитивні емоції та підвищував мотивацію до навчання.

Ми визначили, що найбільш ефективними методами формування умінь та навичок у майбутніх учителів з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту є практичні зайняття та заходи, під час яких відтворюється шкільне середовище, а здобувачі опиняються в ролі вчителя. Окрім того, чим більш реально буде відтворено таке середовище, тим ефективніше буде проходити процес формування означених умінь та навичок.

Ще однією важливою умовою успішності підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту є розуміння здобувачами власного прогресу, навчальних досягнень. Зауважимо, що це розуміння повинно приходити не в результаті отримання оцінки за виконані завдання, а під час саморефлексії. Саме тому, в розробленій нами технології, ми приділили велику увагу формуванню навичок рефлексії у майбутніх учителів.

Під час реалізації всіх етапів експерименту ми проводили індивідуальні та групові бесіди з метою виявлення розуміння здобувачами сутності реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, рівня їх мотивації до засвоєння знань, умінь та

навичок з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, особистісного відношення до означених галузей педагогічної діяльності. Такі бесіди давали нам змогу корегувати хід реалізації технології з підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту відповідно до особистісних якостей, особливостей та потреб здобувачів.

Таким чином, аналітико-результативний етап технології підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту передбачає формування та розвиток у майбутніх учителів навичок зі самоосвіти, самовиховання, самоконтролі, аналізу власного досвіду щодо професійної орієнтації школярів та реалізації заходів з неформальної освіти.

2.3. Аналіз результатів експериментальної перевірки результативності технології підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Задачею проведення нами педагогічного експерименту було виявлення змісту та способів підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту. У ході дослідження шляхом реалізації складеної нами технології з підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту нами вирішувались поставлені завдання. Аналізуючи вже існуючі психолого-педагогічні дослідження нам вдалось виявити, що таке розуміння, як реалізація професійної орієнтації школярів через неформальну освіту є новітнім та актуальним для шкільної системи освіти України та через це підготовка майбутніх учителів до реалізації означеного компоненту педагогічної діяльності потребує на дослідження та розробку відповідних технологій. Проаналізовані нами психолого-педагогічні роботи слугували підґрунтям для визначення змісту, завдань та способів підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Аналіз проведеного експерименту продемонстрував позитивну динаміку у розвитку теоретичної бази знань, умінь та навичок майбутніх учителів стосовно реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту. Позитивні зміни

спостерігались за усіма критеріями та показниками готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Так, було виявлено, що мотиваційна сфера здобувачів зазнала розвитку під час реалізації нами технології з підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту. Стійкий, постійний інтерес до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту було виявлено у 30% майбутніх учителів, епізодичний – 40%.

Аналіз рівня засвоєння майбутніми вчителями набутих знань з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту виявив, що глибокі, стійкі знання мають 42% здобувачів. Сформованість умінь та навичок з реалізації професійної орієнтації, в тому числі шляхом організації заходів з неформальної освіти, було виявлено у 35% майбутніх учителів.

Для того, щоб виявити рівень сформованості *мотивації* майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту нами було проведено анкетування, яке дало змогу дослідити динаміку відношення здобувачів до оволодіння навичками реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту. Анкету «Відношення майбутніх учителів до професійної орієнтації шляхом неформальної освіти» наведено у Додатку 1. Отримані результати представлено в табл.2.3

Таблиця 2.3

Динаміка сформованості мотивації майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту

Мотивація до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти	Показник сформованості, %	
	Констатувальний етап	Контрольний етап
Позитивна	20,5	39,6
Нейтральна	68,8	58,3
Негативна	10,7	2,1

У ході проведення дослідження ми зробили висновок про те, що для вирішення проблеми професійної орієнтації школярів та розвитку їх, як особистостей у освітній

програмі закладу вищої педагогічної освіти необхідно робити акцент на підготовці майбутнього вчителя до реалізації означеної діяльності. Проведена нами освітня робота сприяла підвищенню рівня мотивації та пізнавального інтересу здобувачів до проблеми професійної орієнтації школярів, неформальної освіти, заохочувала майбутніх учителів до саморозвитку та поглиблення своїх знань стосовно реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Аналіз отриманих даних свідчить про те, що проведений нами педагогічний експеримент мав позитивний вплив на мотивацію здобувачів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту. Так, ми виявили, що кількість здобувачів, що мають позитивну мотивацію збільшився на 19,1%. Позитивна динаміка спостерігалась також і серед здобувачів, що мали негативну мотивацію – їх кількість зменшилась на 8,6%.

Підвищенню рівня мотивації майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту сприяло поглиблення розуміння здобувачами сутності, задач та актуальності професійної орієнтації шляхом неформальної освіти в межах сучасної шкільної освіти України. Окрім того, важливо зробити наголос на інтерактивних методах навчання, які ми використовували під час проведення педагогічного експерименту. Ділові ігри, практичні зайняття, моделювання шкільного середовища – все це давало змогу здобувачам відчувати себе справжніми вчителями, заохочувало та мотивувало до саморозвитку, поглиблення своїх знань, розвитку педагогічних умінь та навичок, в тому числі, у напрямі реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Наш педагогічний експеримент також включав у себе проведення анкетування з метою виявлення *інтересу* здобувачів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту. Так ми пропонували здобувачам пройти анкету «Інтерес до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту». Зміст анкети наведено у Додатку 2. Результати проведеного анкетування представлено в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка характеру інтересу майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту

Характер інтересу	Показник сформованості, %	
	Констатувальний етап	Контрольний етап
Стійкий	9,3	31,5
Ситуативний	79,4	63,7
Відсутній	11,3	4,8

Таким чином ми бачимо, що в результаті проведеної нами освітньої роботи відбулось не лише підвищення рівня інтересу майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, а й зміна характеру цього інтересу. Зміну характеру інтересу було виявлено шляхом проведення з майбутніми вчителями бесід, опитувань, спостереження за ними. Під час проведення такої аналітичної роботи до проведення педагогічного експерименту нами було виявлено, що більшість здобувачів не замислювались над питанням сутності та необхідності реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, ці питання їх не цікавили та ці сфери педагогічної діяльності вони не враховували під час планування своєї майбутньої педагогічної діяльності. Спілкування зі здобувачами після проведеного педагогічного експерименту продемонструвало їх глибоке розуміння сутності та актуальності реалізації професійної орієнтації саме через неформальну освіту, з їх боку відчувалось емоційне забарвлення розуміння, під час бесід майбутні вчителі розповідали про свої плани реалізації засвоєних умінь та навичок з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Для більшості здобувачів рушійною силою до підвищення рівня та зміни характеру інтересу стало розуміння ними зв'язку майбутнього країни, її соціально-економічного стану від ступеню розвитку реалізації професійної орієнтації у тому числі через неформальну освіту в межах шкільної освіти. Деякі здобувачі зазначали, що ніколи не замислювались над тим, який вплив має шкільна освіта, устрій її системи для майбутнього цілої країни. З цього також можна зробити висновок, що для сучасних здобувачів майбутнє України є важливим питанням. У свою чергу, їх усвідомлення зв'язку ефективності реалізації освіти шкільним учителем та загальним устроєм країни підвищило для них значущість обраної професії педагога та дало додаткову мотивацію до саморозвитку власних педагогічних умінь та навичок, оновлення та поглиблення вже

існуючих знань з педагогіки та психології. Таким чином нам вдалось сприяти розвитку відповідального відношення майбутніх учителів до власного навчання.

Важливо відмітити, що майже половина здобувачів зверталась до нас під час індивідуальних консультацій за порадами стосовно покращення їх педагогічної майстерності у галузі реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, питали поради про додаткову літературу та навчальні курси з означеного педагогічного напрямку, обговорювали з нами заходи, що вже починали планувати для здійснення під час майбутньої роботи у школі. Все це свідчить про високий рівень пізнавальної активності здобувачів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, якого не було виявлено до проведення нами педагогічного експерименту.

Таким чином, освітня діяльність, що спрямована на підготовку майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту має позитивний вплив на розвиток стійкого інтересу здобувачів до означеної галузі педагогічної діяльності шкільного вчителя.

Окрім підвищення інтересу та мотивації майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту проведений нами педагогічний експеримент мав позитивний вплив на розвиток особистісних якостей здобувачів. Так, нам вдалось розвинути навички аргументування у майбутніх учителів, ведення конструктивної бесіди та суперечки, майбутнім учителям вдалось засвоїти методи творчого пошуку вирішення педагогічної проблеми. Такі особистісні якості, важливі для вчителя, як емпатія, здатність до взаєморозуміння, толерантність, уміння слухати також набули розвитку. До проведення експерименту, шляхом спостереження ми аналізували ступінь розвитку означених якостей майбутніх учителів та продовжували вести спостереження на всіх етапах проведення педагогічного експерименту. Таке спостереження дало нам змогу виявити стрімкий розвиток особистісних якостей здобувачів.

Відчуваючи свій особистісний розвиток майбутні вчителі розуміли його важливість, вплив на якість життя. Це актуалізувало для здобувачів важливість сприянню особистісному розвитку школярів. Окрім того, здобувачі відзначали, що з кожною новою засвоєною навичкою, новим умінням їх самопочуття покращувалось, вони відчували себе більш впевненими та готовими до педагогічної діяльності у школі.

Такі висновки відіграли роль сильної мотивації здобувачів до самовиховання, самовдосконалення себе як майбутнього вчителя та своєї особистості в цілому.

Однією з головних задач проведеного нами педагогічного експерименту було формування у майбутніх учителів знань, умінь та навичок з реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту. Для виявлення якості виконання визначеної задачі нами було проведено контроль засвоєних знань здобувачів. Завдання містило в собі питання, відповіді на які висвітлювали глибину розуміння здобувачами:

- сутності понять професійна орієнтація та неформальна освіта;
- виховних завдань професійної орієнтації реалізованої через неформальну освіту;
- вимог, що постають перед особистістю вчителя та, безпосередньо, самими заходами з професійної орієнтації реалізованими через неформальну освіту;
- впливу особистості шкільного вчителя на ефективність та успішність його педагогічної діяльності;
- шляхів реалізації професійної орієнтації, в тому числі, через неформальну освіту;
- прогресивних, новітніх характеристик реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту;
- важливість рефлексії у забезпеченні ефективної освітньої діяльності шкільного вчителя.

Шляхом проведення такого письмового опитування відбувається перевірка глибини та аспектів сформованості знань майбутніх учителів за короткий проміжок часу.

Під час аналізу відповідей на питання письмового контролю ми використовували коефіцієнт засвоєння навчального матеріалу, який висвітлював глибину отриманих знань кожного здобувача. Кожна правильна відповідь оцінювалась нами в 1 бал, неправильна – 0 балів. Максимальна кількість балів, яку міг набрати кожен здобувач – 1– балів, мінімальна – 0 балів. Сама сутність коефіцієнту полягає в тому, що він є відношенням суми балів отриманих за надання правильних відповідей до максимально можливої кількості балів.

За рівнем засвоєння знань нами, у відповідності до отриманих майбутніми вчителями балів під час проходження письмового опитування, ми розподілили їх на три групи: 8-10 балів – високий рівень засвоєних знань, 5-7 балів – середній рівень, 0-5 балів – низький рівень засвоєння знань.

З метою розрахунку повноти знань з професійної орієнтації та організації заходів з неформальної освіти, які були засвоєні здобувачами ми використовували формулу Г. Єльнікової, яка має наступний вигляд:

$$K = X_{\text{п}} \cdot 100\% / \text{П},$$

де $X_{\text{п}}$ – кількість правильних відповідей усіх здобувачів групи;

П – максимальна можлива кількість правильних відповідей у групі;

П = (кількість здобувачів) x (кількість завдань).

Проведене контрольне опитування дозволило виявити не лише рівень засвоєння майбутніми вчителями знань з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, а також і виявити характер засвоєння цих знань – завдання в опитуванні мали різний рівень складності, а саме: творчий, продуктивний, репродуктивний.

Результати аналізу контрольного опитування здобувачів з метою виявлення рівня засвоєння ними знань з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту занесено в табл. 2.5

Таблиця 2.5.

Статистична оцінка сформованості компетентностей майбутніх учителів з реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту

Показник сформованості	Величина критерію узгодженості χ^2 та формулювання гіпотези
Мотивація	χ^2 емп. = 17,92; χ^2 теор. = 13,82 (P = 0,001, df = 2); H ₁ : χ^2 емп. > χ^2 теор.
Характер інтересу	χ^2 емп. = 40,66; χ^2 теор. = 13,82 (P = 0,001, df = 2); H ₁ : χ^2 емп. > χ^2 теор.
Рівень засвоєння знань	χ^2 емп. = 202,04; χ^2 теор. = 13,82 (P = 0,001, df = 2); H ₁ : χ^2 емп. > χ^2 теор.
Рівень сформованості вміння	χ^2 емп. = 101,09; χ^2 теор. = 13,82 (P = 0,001, df = 2); H ₁ : χ^2 емп. > χ^2 теор.
Рівень сформованості навичок	χ^2 емп. = 96,53;

	χ^2 теор. = 13,82 (P = 0,001, df = 2); H ₁ : χ^2 емп. > χ^2 теор.
Рівень готовності	χ^2 емп. = 168,92; χ^2 теор. = 13,82 (P = 0,001, df = 2); H ₁ : χ^2 емп. > χ^2 теор.

Таблиця 2.6

***Динаміка засвоєння майбутніми вчителями знань з професійної орієнтації
школярів та організації заходів з неформальної освіти***

Показники засвоєння знань	Динаміка засвоєння знань, %	
	Констатувальний етап	Контрольний етап
Глибина засвоєння знань	3,1	28,7
Рівень засвоєння знань		
Творчий	2,7	31,2
Продуктивний	13,8	55,7
Репродуктивний	83,5	13,1

Результати опрацювання відповідей здобувачів на контрольне опитування виявили позитивний вплив проведеного нами педагогічного експерименту на формування знань майбутніх учителів. Так ми побачили, що відсоток здобувачів, які виявили глибокі знання стосовно реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту збільшився на 25,6% після проведення нами формувального педагогічного експерименту.

Окрім того змінились показники рівню засвоєння знань. Під час проведення констатувального етапу експерименту домінуючим рівнем був репродуктивний, а найменше виявлявся творчий рівень засвоєння знань. Таким чином, на цьому етапі більшість здобувачів були здатні лише до механічного відтворення вже наявних знань. Проведена нами освітня робота призвела до підвищення відсотку здобувачів, які вже були здатні до творчого підходу у застосуванні набутих знань – їх кількість збільшилась на 28,5%. Перетворювати набуті знання, синтезувати з них висновки, тобто знаходитись на продуктивному рівні засвоєння знань після проведеного експерименту стало на

41,9% здобувачів. Також позитивною динамікою є зменшення кількості здобувачів, що знаходились на репродуктивному рівні засвоєння знань на 70,4%. Отримана динаміка є доказом позитивного впливу технології з підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту на глибину та рівень формування знань у здобувачів.

Під час спостереження за здобувачами в ході проведення експерименту нами було помічено, що з кожним днем вони приділяли все більше уваги дослідженню технології з підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Окрім кількісного аналізу проведеного контролю рівню засвоєння знань нами також було проведено якісний аналіз, який дав можливість виявити: поглиблення розуміння здобувачами реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту, формування у них новітніх знань з означених педагогічних категорій; усвідомлення ними виховної мети означених галузей педагогічної діяльності шкільного вчителя; розуміння здобувачами вимог до організації та проведення заходів з професійної орієнтації через неформальну освіту, вимог до особистості шкільного вчителя в цілому; сформованість теоретичних знань у здобувачів стосовно шляхів реалізації професійної освіти, в тому числі й за допомогою заходів з неформальної освіти; розуміння майбутніми вчителями впливу їх особистості на ефективність організованої ними освітньої роботи; усвідомлення здобувачами важливості оволодіння навичками саморефлексії та її проведення.

Змістовно-процесуальний етап технології підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту мав на меті формування у здобувачів знань, умінь та навичок з реалізації означених форм педагогічної діяльності шкільного вчителя, а саме організації освітньої роботи таким чином, щоб вона мала вплив на формування особистісних якостей дитини та доцільний вибір нею майбутньої професії.

Теоретичні знання здобувачі отримували під час проведення нами лекцій, консультацій, бесід, семінарів тощо. Уміння формувались під час реалізації нами інтерактивних методів навчання (тренінги, моделювання, ігри тощо) та під час проходження педагогічної практики у школі та літніх таборах.

З метою перевірки рівня сформованості умінь та навичок майбутніх учителів з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту нами було запропоновано здобувачам вирішити по три педагогічні ситуації, в які, на нашу думку, вони можуть потрапити і під час своєї роботи в якості шкільного вчителя. Звісно, такі ситуації стосувались профорієнтаційної діяльності, що реалізується через неформальну освіту.

Кожне, запропоноване здобувачем вирішення педагогічної ситуації аналізувалось та оцінювалось за нами за шкалою: 3 бали – творчий підхід до вирішення ситуації та його правильний напрямок, 2 бали – вирішення задачі є частково правильним, 1 бал – запропоноване розв’язання було результатом репродуктивного мислення здобувача, 0 балів – неправильне розв’язання педагогічної ситуації, або його повна відсутність.

Наступним кроком був підрахунок набраних здобувачами балів та розподіл їх на наступні групи: 10-12 балів високий рівень сформованості умінь, 6-9 балів – достатній рівень, 0-6 балів – низький рівень сформованості умінь.

Результати отримані в ході даного етапу дослідження наведено в табл. 2.6.

Таблиця 2.7.

Динаміка сформованості вмінь здобувачів з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту

Рівень сформованості уміння	Показник сформованості вмінь, %	
	Констатувальний етап	Контрольний етап
Уміння вести спостереження за учнівським колективом		
Високий	3,1	17,9
Достатній	15,8	52,3
Низький	81,1	29,8
Уміння створювати позитивну мотивацію школярів до участі у заходах з професійної орієнтації реалізованих через неформальну освіту		
Високий	2,7	16,4
Достатній	19,0	45,8
Низький	78,3	37,8
Уміння підбору актуальної для учнівського колективу теми заходів з неформальної освіти		
Високий	1,3	21,8
Достатній	8,5	43,0

Низький	90,2	35,2
Уміння підбору методу реалізації професійної орієнтації у відповідності до вікових та психологічних особливостей школярів		
Високий	0,7	25,3
Достатній	10,2	48,9
Низький	89,1	25,8
Уміння організації освітньої діяльності, спрямованої на професійну орієнтацію школярів та розвиток їх особистісних якостей		
Високий	0,5	30,7
Достатній	7,1	58,0
Низький	92,4	11,3
Уміння впливати на формування особистісних якостей учнів та їх професійний вибір		
Високий	4,2	28,9
Достатній	19,6	35,6
Низький	76,2	35,5

Аналіз результатів проведених експериментів продемонстрував середню динаміку зміни рівня сформованості у майбутніх учителів умінь з організації професійної орієнтації через неформальну освіту: відсоток здобувачів, що мають високий рівень сформованості вмінь виріс в середньому на 21,4%; достатній рівень – середня позитивна динаміка складає 33,9%; середня кількість зниження відсотків здобувачів з низьким рівнем сформованих умінь – 55,3%.

Якісний аналіз дослідження продемонстрував, що після проведеного нами педагогічного експерименту здобувачі навчилися перетворювати теоретичні знання на практичний досвід, могли доцільно використовувати їх; здобувачі навчилися вести спостереження за учнівським колективом та особистостями учнів окремо, аналізувати такі спостереження та робити висновки про доцільність проведення певних заходів, форми їх організації; сформована внутрішня мотивація майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту стала рушійною силою створення жаги здобувачів до мотивації учнів до саморозвитку та професійного визначення; здобувачі усвідомили важливість особистості шкільного вчителя та його реальний вплив на формування особистості школяра, отримали навички позитивного впливу.

Таким чином, можна зробити висновок, що проведений нами педагогічний експеримент сприяв формуванню у майбутніх учителів умінь з реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

У ході проведення педагогічного експерименту велику увагу ми приділяли формуванню у майбутніх умінь та навичок рефлексії, їх мотивації до самоаналізу, саморозвитку та самовиховання.

На початку нашого дослідження шляхом спостереження, колективних та індивідуальних бесід, опитувань ми виявили, що майбутні вчителі не мали навичок з аналізу своєї особистості та власної діяльності, не вміли осмислювати свою діяльність, робити висновки та планувати подальшу педагогічну діяльність на основі проведеного аналізу. Побачивши стан сформованості навичок здобувачів з саморефлексії нами було прийнято рішення спрямувати освітню діяльність на засвоєння здобувачами знань, формування умінь та навичок самоаналізу, самовиховання та рефлексії в цілому шляхом використання таких методів навчання, як диспути, тренінги, проблемне навчання, ділові ігри, метод проектів.

Результати, отримані в ході дослідження динаміки сформованості навичок рефлексії майбутніх учителів занесено у таблицю 2.7

Таблиця 2.8.

Динаміка сформованості навичок рефлексії

Рівень сформованості показника рефлексії	Динаміка сформованості, %	
	Констатувальний етап	Контрольний етап
Здійснення саморозвитку, самовдосконалення		
Високий	0	12,7
Достатній	15,7	48,9
Низький	84,3	38,4
Формування адекватної самооцінки		
Високий	2,7	14,5
Достатній	19,0	51,3
Низький	78,3	34,2
Жага до саморозвитку		
Високий	3,2	21,7

Достатній	14,9	55,0
Низький	81,9	23,3
Здатність до творчого використання міжпредметних зв'язків		
Високий	1,7	19,5
Достатній	13,1	48,3
Низький	85,2	32,2

Аналіз результатів дослідження продемонстрував позитивну динаміку формування у майбутніх учителів навичок з рефлексії. Так, у середньому, кількість здобувачів, що мають високий рівень сформованості показників здатності до рефлексії збільшилась на 15,2%, кількість здобувачів з достатнім рівнем сформованості збільшилась на 35,2%. Позитивна динаміка спостерігалась також і серед здобувачів, що мали низький рівень сформованості умінь само рефлексії, а саме їх кількість, в середньому, зменшилась на 50,4%.

Таким чином, отримані результати свідчать про ефективність проведеної нами освітньої роботи у формуванні умінь та навичок майбутніх учителів рефлексії та підвищенні рівня їх педагогічної майстерності в цілому, адже навички самоаналізу, самовиховання є запорукою ефективної діяльності шкільного вчителя.

Дослідження динаміки сформованості готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту відбувалось згідно з означеними раніше критеріями, а саме: мотиваційно-особистісний, змістовий, діяльнісний, аналітико-оцінний та відповідні показники – сформованість знань, умінь та навичок майбутніх учителів з реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти; мотивація до саморозвитку власної особистості та педагогічної майстерності; здатність до саморефлексії.

Для визначення коефіцієнта готовності було використано формулу:

(2.2)

$$K_k = \frac{\sum_{i=1}^n n_i}{m \cdot n},$$

де: n_i – бал i -го показника,

m – кількість показників,

n – максимальний бал i -го показника.

Рівень сформованості показників оцінювався наступним чином: 5 балів – високий рівень сформованості показника, 4 бали – середній, 3 – низький.

З метою узагальнення отриманих результатів ми використовували методику А. Киверялга, згідно з якою середній рівень готовності визначається 25% відхиленням оцінки від середнього за діапазоном оцінок бала. Згідно з методикою нами було визначено діапазони визначення рівня готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти наступним чином: 28-30 балів – високий рівень готовності, 22-27 балів – достатній рівень, 18-21 бал – низький рівень готовності. Загальний інтервал оцінок складав 18-30 балів.

Відповідно значення коефіцієнтів готовності K_k в інтервалі 0,91-1,0 визначає високий рівень готовності майбутнього вчителя; при $0,72 \leq K_k \leq 0,90$ – достатній рівень; при $0,60 \leq K_k \leq 0,71$ – низький рівень готовності.

Рівень готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів шляхом неформальної освіти визначався за картою сформованості показників. Карту представлено у Додатку

Абсолютний приріст показників, що відбиває різницю кінцевого та початкового значень досліджуваного показника, визначався за формулою:

(2.3)

$$A = A_i - A_{i-1},$$

де: A_i - кінцеве значення показника,

A_{i-1} - початкове значення показника.

Результати, отримані в ході дослідження готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти наведено в табл. 2.9.

Таблиця 2.9.

Динаміка рівнів готовності здобувачів до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти

Рівні готовності	Динаміка рівнів, %	
	Констатувальний етап	Контрольний етап
Високий	0	15,8

Достатній	11,7	61,3
Низький	88,3	22,9

Аналіз ефективності проведеної нами освітньої роботи щодо формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту проводився за допомогою обробки результатів дослідження методами математичної статистики.

З метою визначення статистичної значущості різниці у змінах сформованості показників готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту ми використовували методику М. Грабаря та К. Краснянської.

Ця методика має на увазі перевірку вірогідності отриманих результатів шляхом використання критерію χ^2 (хі-квадрат), який застосовується для порівняння розподілу об'єктів двох сукупностей за станом ознак у двох вибірках із сукупності, що розглядається.

Перевірка гіпотези дослідження за допомогою критерію χ^2 дозволяє підрахувати значення статистики критерію Т за формулою:

(2.4)

$$T = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^c \frac{(n_1 Q_{2i} - n_2 Q_{1i})^2}{Q_{1i} + Q_{2i}},$$

де: n_1 і n_2 – обсяги двох вибірок із двох сукупностей;

Q_{ij} – значення елементів таблиці, що вказує кількість елементів j -тої вибірки, які відносяться до i -тої категорії;

C – кількість категорій.

Під час педагогічних досліджень рівень значущості α приймають за п'ятивідсотковий, тобто $\alpha=0,05$. Значення Т, отримане на підставі експериментальних даних, порівнюється з критичним значенням статистики $\chi_{1-\alpha}$ (T_k), яке визначається за таблицею «Критичних значень статистики, що мають розподіл χ^2 з кількістю ступенів свободи ν , для рівнів значущості α » з урахуванням обраного значення α . При виконанні

нерівності $T > \chi_{1-\alpha}$ нульова гіпотеза відхиляється на рівні α і застосовується альтернативна.

Нульова гіпотеза (H_0) у педагогічних дослідженнях розуміється, як відмінність у результатах виконання двома експериментальними групами здобувачів одних і тих же завдань, що викликано випадковими причинами, а насправді рівень виконання цієї роботи для обох груп однаковий. Перевірка нульової гіпотези здійснювалася шляхом порівняння її з альтернативною гіпотезою (H_1). Для критерію χ^2 нульова гіпотеза має вигляд: $H_0 : p_{1i} = p_{2i}$, а альтернативна: $H_1 : p_{1i} \neq p_{2i}$.

Розподіл об'єкту на C категорій за станом властивостей, що вивчалися, різний у двох досліджуваних сукупностях. Якщо виконується нерівність $T \leq \chi_{1-\alpha}$, то немає достатніх підстав уважати стан властивостей, що вивчалися, різними в обох сукупностях.

Для застосування критерію χ^2 необхідно дотримуватися наступних вимог: обидві вибірки випадкові; вибірки незалежні між собою; шкала вимірювань може бути найпростішою шкалою найменувань з декількома (C) категоріями.

Вибірki здобувачів є випадковими та незалежними. Вимірювані властивості – це показники сформованості готовності здобувачів до реалізації професійної орієнтації школярів шляхом неформальної освіти, що вимірювалися за шкалою порядку, яка мала три категорії – високий рівень готовності, достатній та низький.

Для розрахунків вірогідності результатів, одержаних на початку експерименту та після нього, застосовувались не відсоткові, а кількісні дані (табл. 2.10). Для перевірки вірогідності даних експерименту була складена таблиця табл. 2.11, де 2 – кількість вибірок (вибірka до і вибірka після експерименту), 3 – це кількість рівнів готовності студентів до формування духовного здоров'я молодших школярів (високий, достатній, низький).

Таблиця 2.10

Кількісні показники готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту

Рівні готовності	Показник	
	Конст. експ.	Контр. експ.

Високий	0	33
Достатній	24	126
Низький	182	47

Таблиця 2.11

Розподіл показників рівнів готовності студентів (підрахунок статистики критерію χ^2 за таблицею 2.9)

Вибірка студентів	Категорія 1 (високий рівень)	Категорія 2 (достатній рівень)	Категорія 3 (низький рівень)
До експерименту	$Q_{11} = 0$	$Q_{12} = 24$	$Q_{13} = 182$
Після експерименту	$Q_{21} = 33$	$Q_{22} = 126$	$Q_{23} = 47$

Аналіз таблиці 2.11 свідчить про наявність кількісних змін значень для всіх трьох рівнів готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту, а тому згідно з таблицею критичних значень статистики, що мають розподіл χ^2 з кількістю ступенів свободи ν , для рівнів значущості α , де $\nu = C - 1 = 3 - 1 = 2$, критичне значення $T_k = 5,991$.

Проведемо обчислення статистики критерію χ^2 результатів сформованості рівнів готовності майбутніх учителів. При підстановці у формулу відповідних значень отримуємо значення T : $T = 15,595 > T_k = 5,991$. Згідно з правилом прийняття рішення одержаний результат дає підстави для відхилення нульової гіпотези, тобто відбулися статистично значущі зміни в рівнях готовності здобувачів. А отже, експериментальна робота сприяла формуванню готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Висновки до розділу 2

З метою апробації розробленої нами технології підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти було організовано

експериментальну роботу, провідним методом дослідження якої був педагогічний експеримент, що проводився у природних умовах освітнього процесу і містив у собі констатувальний, формувальний та контрольний етап.

У другому розділі нашого наукового дослідження уточнено критерії й показники, за якими визначається сформованість готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів шляхом неформальної освіти: мотиваційно-особистісний критерій (мотивація майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів шляхом неформальної освіти та педагогічної діяльності в цілому), змістовий (повнота засвоєних знань майбутніх учителів у галузі професійної орієнтації шляхом неформальної освіти), діяльнісний (процесуальний компонент готовності майбутніх учителів до реалізації означених компонентів педагогічної діяльності), аналітично – оцінний (здатність майбутніх учителів до саморозвитку, самооцінки, самовиховання, самореалізації, самовдосконалення, творчості).

Аналіз результатів експериментальної роботи продемонстрував якісні та кількісні зміни показників готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти, що відбувалось завдяки цілеспрямованого створення навчального процесу, наповненого елементами професійної орієнтації шляхом неформальної освіти. Таке освітнє середовище сприяло розвитку гностичних, прогностичних, цінних, проектувальних, конструктивних, організаційних та комунікативних умінь, які після застосованої технології мали кращі показники.

Результати проведеного педагогічного експерименту продемонстрували різницю в кількості майбутніх учителів, що виявили різні рівні сформованості мотивації, професійної спрямованості, пізнавального інтересу щодо реалізації системи професійної орієнтації шляхом неформальної освіти у власній педагогічній діяльності, системи професійно значущих якостей, знань, умінь та навичок з означених педагогічних галузей та рефлексії професійної діяльності/саморефлексії, що є складниками готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти. Її зростання в експериментальних групах переконливо доводить ефективність впровадженої нами технології по підвищенню рівня готовності майбутніх учителів.

Окрім того, аналіз результатів проведеного експерименту продемонстрував динаміку рівнів готовності. Отримані результати свідчили про ефективність реалізації розробленої нами освітньої технології з підготовки майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти, що було підтверджено і статистичними даними.

Розроблена нами освітня технологія побудована на залученні всіх учасників освітнього процесу до активної взаємодії (колективне, групове навчання, навчання в співпраці), створює сприятливу атмосферу навчання та заохочує майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти під час власної педагогічної діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано розв'язання наукової проблеми формування готовності майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту. Узагальнення результатів теоретичного пошуку й експериментальної роботи дали підстави до наступних висновків:

1. У результаті дослідження історії становлення системи професійної орієнтації в освітній системі України виявлено її позитивні властивості та певні недоліки. До позитивних рис системи професійної орієнтації можна віднести її підпорядкованість до органів державної влади, а саме Міністерства освіти і науки України та Ради з питань професійної орієнтації населення, залучення шкільних учителів та психологів до реалізації професійної орієнтації школярів. Недоліками є використання практичних методів реалізації професійної орієнтації у малому обсязі, низький рівень індивідуального підходу до школярів, слабкий зв'язок профорієнтаційної роботи школи та потреб на ринку праці, неналагодженість співпраці шкіл та виробництв у питаннях професійної орієнтації, неузгодженість профорієнтаційної роботи школи та батьків.

Аналіз специфіки здійснення професійної орієнтації у шкільній освіті провідних країн Європи дав змогу виявити їх прогресивні риси у порівнянні з Україною, а саме: індивідуальний підхід до учнів у реалізації професійної орієнтації (Польща, Німеччина,

Франція, Велика Британія), ведення профорієнтаційного досьє (Велика Британія), наявність профконсультанта – спеціаліста з професійної орієнтації (Польща, Німеччина, Велика Британія), зв'язок професійної орієнтації у школі та потребами на ринку праці країни (Польща, Велика Британія), співпраця школи з виробництвами (Франція, Німеччина, Велика Британія), наявність виробничої практики (Німеччина, Велика Британія), співпраця школи з батьками (Німеччина, Франція), участь школярів у профорієнтаційних проєктах (Франція), диференціація навчання у старших класах відповідно до професійного спрямування (Німеччина, Франція, Велика Британія).

Можливості використання неформальної освіти в реалізації професійної орієнтації полягають у кореляції освітніх цілей обох напрямів освіти, а також забезпечуються такими властивостями неформальної освіти, як гнучкість, адаптивність до вимог часу, орієнтація на індивідуальні потреби особистості, соціалізація та емоційне забарвлення освітнього процесу, сприятливе психологічне освітнє середовище, насиченість процесу інноваційними та практичними формами навчання.

2. Аналіз й узагальнення підходів щодо походження й становлення професійної орієнтації та неформальної освіти, нормативної бази у галузі освіти, педагогічної, психолого-педагогічної літератури, педагогічних словників дав можливість з'ясувати й уточнити сутність основних понять дослідження. Таким чином, шляхом узагальнення вже існуючих визначень провідних понять дисертаційного дослідження було сформульовано наступне їх розуміння:

Професійна орієнтація – освітня система спрямована на професійне самовизначення особистості та забезпечення потреб ринку праці країни.

Професійна орієнтація школярів – система організації та реалізації освітньої роботи у школі, що має на меті сприяти свідомому професійному самовизначенню школярів через опанування учнями життєво необхідних навичок.

Неформальна освіта – це освітня діяльність, яка характеризується систематизованістю та цілеспрямованістю, її реалізація відбувається за межами формальної освіти з метою задоволення освітніх потреб населення, розширення знань та навичок, що були отримані ними під час здобуття формальної освіти. Головні відмінності від формальної освіти: добровільність, відсутність присудження освітніх кваліфікацій державою, висока мотивація здобувачів до участі в освітньому процесі.

Реалізація професійної орієнтації школярів через неформальну освіти – освітня діяльність педагогічних працівників школи, яка спрямована на формування професійного самовизначення школярів та реалізується за допомогою прийомів та методів неформальної освіти.

3. Неформальна освіта є перспективним напрямом у системі шкільної освіти України, але при цьому має значний профорієнтаційний потенціал. Саме реалізація професійної орієнтації через неформальну освіту є більш ефективною за рахунок таких особливостей неформальної освіти: вузька спрямованість на конкретні потреби здобувачів; відсутність оцінювання, що сприяє участі школярів у освітньому процесі, соціалізація та емоційність навчального процесу.

Для формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту важливе значення мають методичні рекомендації науково-педагогічним працівникам, що розроблені на основі проведеного дослідження. Рекомендується ввести у професійну підготовку майбутніх учителів курс «Професійна орієнтація школярів», збагатити зміст загальнопрофесійних дисциплін теоретичною базою та практичними вправами у галузі професійної орієнтації та неформальної освіти, ввести профорієнтаційну складову як компонент педагогічної практики здобувачів.

У реалізації підготовки майбутніх учителів до професійної орієнтації школярів через неформальну освіту пропонується збагатити вже існуючі освітні програми інноваційними, інтерактивними, практичними методами навчання («світове кафе», «акваріум», «коло ідей», метод кейсів, метод проєктів, метод коучінгу), а також спрямувати освітній процес на формування у майбутніх учителів навичок зі створення освітнього простору у соціальних мережах та на базі відеохостингів (Telegram, YouTube, Tik Tok, Instagram).

У заохоченні здобувачів до вивчення курсу «Професійна орієнтація школярів» важливим є актуалізація їх власного досвіду професійного самовизначення. Окрім того, важливим є формування у них розуміння особистісної та загальнодержавної важливості ефективною професійної орієнтації учнів шкіл під час вивчення загальнопрофесійних дисциплін. Як додаткову систему мотивації можна використовувати систему відзнак та додаткових балів, можливість підвищення власного рейтингу здобувачем за рахунок

вивчення означеної дисципліни, включення профорієнтаційної діяльності в роботу студентського самоврядування.

4. Технологія формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту це сукупність цілей, змісту, форм, методів, прийомів і засобів навчання. З урахуванням особливостей професійної підготовки майбутніх учителів педагогічна технологія містить у собі чотири блоки: організаційно-цільовий, змістовий, процесуальний та контрольний-оцінний, що послідовно реалізуються та забезпечують результативну підготовку майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту з високим рівнем готовності. Впровадження технології в освітній процес передбачає вплив на всі компоненти готовності майбутніх учителів до означеної діяльності впродовж трьох етапів (мотиваційно-цільового, змістовно-процесуального, аналітико-результативного).

Організаційно-цільовий блок передбачає формування цілей навчання майбутніх учителів відповідно до розробленої технології формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації школярів через неформальну освіту.

Змістовий блок технології передбачає розробку дисципліни «Професійна орієнтація школярів» та її впровадження в освітній процес закладів вищої педагогічної освіти.

Формування професійної мотивації у майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту забезпечується шляхом проведення бесід головною метою яких є актуалізація власного досвіду участі у неформальних профорієнтаційних проектах, диспутів та дискусій організованих за допомогою методу ПРЕС, семінарських занять та міждисциплінарних семінарів, роботи з неформальними освітніми платформами (Prometheus), створенням освітнього простору у соціальних мережах (освітні канали у соціальній мережі Telegram та на платформі відеохостингу YouTube, сторінки в Instagram та Tik Tok) як реальним прикладом сучасної ефективної неформальної освіти та професійної орієнтації.

Процесуальний блок містить форми (навчальні та практичні заняття), методи (словесні – лекції, проблемні лекції, лекції-пресконференції, семінари, спецсемінари, диспути, мозковий штурм, колоквиуми, евристичні бесіди, «світове кафе», «акваріум»,

«коло ідей», метод кейсів, синанон-метод, метод вільних асоціацій; практичні – метод проєктів, методи коучінгу, ділові та сюжетно-рольові ігри, організація неформальних заходів з професійної орієнтації під час проходження педагогічної практики у школах та літніх таборах) і засоби, що спрямовані на реалізацію мети й відповідних завдань щодо формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації та неформальної освіти.

Контрольно-оцінний блок технології спрямований на здійснення контролю й оцінки рівня готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту в процесі здійснення професійної підготовки. Система дієвих та ефективних критеріїв і методів оцінювання (знань, умінь) відповідає болонській системі (рейтингові параметри оцінки, що ґрунтуються на принципах ECTS).

Для схематичного відтворення формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту розроблено модель реалізації технології під час професійної підготовки.

5. З метою перевірки результативності технології формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту проведено педагогічний експеримент на базі Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. До нього було залучено 206 здобувачів експериментальної групи.

Критерій узгодженості Пірсона (χ^2) передбачав перевірку нульової й альтернативної гіпотез. Для порівняння значення статистики критерію χ^2 експер. із критичним значенням статистики χ^2 -л, використовували таблицю М. Грабаря, К. Краснянської «Критичне значення статистик, що мають розподіл χ^2 ».

Як свідчать отримані дані формувального етапу експерименту, стосовно мотиваційного критерію спостерігаються суттєві позитивні результати. Зокрема, засвідчено збільшення здобувачів із позитивною мотивацією – на 19,1%. Зазначимо, що загальний відсоток здобувачів із нейтральною та негативною мотивацією зменшився на 10,5% та 8,6% відповідно. Позитивна динаміка спостерігалась також при аналізі характеру інтересу здобувачів, так кількість майбутніх учителів, що мають стійкий

інтерес збільшилась на 22,2%, а кількість тих, що мають ситуативний інтерес, або він відсутній зменшилась на 15,7% та 6,5% відповідно. За показниками когнітивного критерію кількість здобувачів, що мають творчий рівень засвоєння знань збільшилась на 28,5%, продуктивний – також позитивна динаміка – кількість майбутніх учителів збільшилась на 41,9% у той час, як кількість здобувачів рівень знань яких характеризується як репродуктивний зменшилась на 70,4%. Результати даних за операційно-діяльнісним критерієм. Спостерігаються суттєві позитивні зміни. Так, здобувачів з високим рівнем готовності до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту на констатувальному етапі експерименту не спостерігалось у той час, як після формувального етапу ми спостерігали 15,8 % майбутніх учителів з таким рівнем готовності. Відбулися зміни й на достатньому та низькому рівнях, а саме: із достатнім рівнем зафіксовано 61,3% (+49,3%), а з низьким 22,9% (-65,1%). Отримані дані свідчать, що зміст і методика запропонованої технології, практичне застосування запропонованих форм, методів та засобів навчання, введення у педагогічні дисципліни складових, пов'язаних з професійною орієнтацією та її реалізацією через неформальну освіту позитивно вплинули на підвищення рівня готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту.

Таким чином, професійна орієнтація та неформальна освіта є ефективними методами всебічного розвитку школяра, а їх гармонійне поєднання підвищує ефективність реалізації означених напрямів освітньої діяльності.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту. Перспективами подальших досліджень є пошук шляхів упровадження передового закордонного досвіду, розвиток нових методик формування готовності майбутніх учителів до реалізації професійної орієнтації через неформальну освіту в процесі професійної підготовки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєв Л.Г. Стан та перспективи розвитку професійної орієнтації в Україні: наук.-метод. посіб. для працівників служби зайнятості / Л.Г. Авдєєв – К. : ІПК ДСЗУ, 2012. – 64 с
2. Ахновська І. О. Економіка і організація управління / І. О. Ахновська. // Відкрита та неформальна освіта: компаративний аналіз. – 2019. – №4. – С. 66–76.
3. Бабин І. І. Національний освітній глосарій: вища освіта / І. І. Бабин, А. А. Болюбаш. – Київ: Видавничий дім "Плеяди", 2011. – 100 с.
4. Балашов Е.М. Психологічна структура волонтерської діяльності як засобу самореалізації здобувачів / Е.М. Балашов // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичне видання «Актуальні проблеми когнітивної психології». – 2013. – №24. – С. 12–16.
5. Балл Г. О. Психолого-педагогічні засади професійної орієнтації школярів / Г. О. Балл. – Київ: Редакції загальнопедагогічних газет, 2004. – 120 с.
6. Бедлінський О. І. Психологічні особливості організації провідної діяльності підлітків : навч. посіб. [для студ. Природничо-географічного факультету] / О. І. Бедлінський, В. О. Бедлінський. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – 136 с.
7. Биковська О. В. Стратегія розвитку позашкільної освіти [Електронний ресурс] / О. В. Биковська. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23320/Stratehiia%20Rozvytku%20Pozashkilnoi%20Osvity.pdf;jsessionid=F0C2262881AE94BFC6BC9B543CA2EB03?sequence=1>.
8. Блонський Павло Петрович — педагог, філософ, психолог [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://webhp.kspu.edu/joomla/index.php?option=com_courses&task=view&Itemid=110&catid=37&id=28
9. Болтунов А. П. Система профориентационной работы в выпускных классах общеобразовательной школы / А. П. Болтунов. – Москва: МГУ, 1982.
10. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості / М. Й. Боришевський. – Суми: Видавничий будинок "Еллада", 2012. – 608 с.

- 11.Боровский А. Б. Система методов профессиональной ориентации. Книга Основы профессиональной ориентации: учебно-методическое пособие. / А. Б. Боровский, Т. М. Потапенко, Г. В. Щекин. – Київ: МЗУУ, 1993. – 164 с.
- 12.Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – Ірпінь: ВТФ "Перун", 2009. – 1736 с.
- 13.Василенко Н. Г. Стан і проблеми запровадження системи визнання результатів неформального професійного навчання в Україні / Н. Г. Василенко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. / Н. Г. Василенко. – Київ: ІПК ДСЗУ, 2014. – (2). – С. 130–138.
- 14.Василенко О. В. Розвиток системи неформальної освіти дорослих в умовах соціально-економічної кризи / О. В. Василенко // Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності. Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. / О. В. Василенко. – Київ: ІПК ДСЗУ, 2014. – С. 138–146.
- 15.Вахрущева Т. Ю. Інтерактивні технології навчання як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів / Т. Ю. Вахрущева // Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / М-во освіти і науки України, Ін-т іновац. технологій і змісту освіти. – Київ, 2007. – Вип. 47. – С. 64–69.
- 16.Волкова Н. П. Педагогіка: Посібник для здобувачів закладів вищої освіти / Н. П. Волкова. – Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. – 576 с. – ("Альма-матер")
- 17.Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 374 с. – (Либідь).
- 18.Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС / А. Гончарук. // Педагогічні науки. – 2012. – №54. – С. 31–36.
- 19.Горленко В.М. Неформальна освіта як чинник розвитку інформаційнокомунікаційної компетентності вихователів дошкільного навчального закладу / В.М. Горленко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Педагогіка. Соціальна робота. – 2017. - №1(40). – С. 67-73.
- 20.Гусак П. М. Підготовка вчителя: технологічні аспекти : [монографія] / Гусак П.

М. — Луцьк : Вежа, 1999. — 278 с.

21. Гусейнова Е. І. Неформальна освіта як важливий елемент безперервної освіти [Електронний ресурс] / Е. І. Гусейнова // Педагогічні науки. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Pedagogica/4_106261.doc.htm.
22. Давидова В. Д. Неформальна освіта дорослих у навчальних гуртках Швеції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Давидова В. Д. – Київ, 2008. – 20 с.
23. Десятов Т. М. Глосарій основних термінів професійної освіти / Т. М. Десятов. – Київ: Арттек, 2009. – 192 с.
24. Джун В. Психологічні відмінності молодшого школяра та молодшого підлітка на певному етапі соціалізації / В. Джун. – 2019. – №12. – С. 832–841.
25. Дмитрієв А. Трансформація освіти / А. Дмитрієв // Сучасна школа. України. – № 6. – 2014. – С. 85–89.
26. Дунаевский Ф. Д. Проблемы профессионального отбора / Ф. Д. Дунаевский. – Харьков, 1923. – 196 с.
27. Євтух М. Б. Педагогічна діяльність / М. Б. Євтух // Енциклопедія освіти ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 640 с.
28. Єгорова Є. В. Професійна орієнтація / Є. В. Єгорова, О. М. Ігнатович, В. В. Кобченко. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 240 с.
29. Журавель Т. Неформальна освіта як інструмент підвищення лідерського потенціалу учнів ПТНЗ / Т. Журавель, Ю. Рогозна. // Освітологічний дискурс. – 2018. – №1. – С. 171–187.
30. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
31. Закон України "Про зайнятість населення" [Електронний ресурс] // Офіційний вебпортал парламенту України. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#n297>.
32. Закон України "Про освіту" [Електронний ресурс] // Офіційний вебпортал парламенту України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

- 33.Постанова «Про затвердження Концепції державної системи професійної орієнтації населення» [Електронний ресурс] // Офіційний вебпортал парламенту України. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/842-2008-%D0%BF#Text>.
- 34.Коропецька О. М. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості. Навчальний посібник / О. М. Коропецька. – Київ: КНТ, 2016. – 438 с.
- 35.Корсун Г. О. Професійне самовизначення старшокласників у школах Німеччини : дис. ... канд. пед. н.: 13.00.07 / Корсун Ганна Олексіївна; Ін-т проблем виховання НАПН України. – К., 2014. – 308 с.
- 36.Костюк Г. С. Роль професійного самовизначення в формуванні особистості / Г. С. Костюк // Професійна орієнтація учнів / Г. С. Костюк. – Київ: Радянська школа, 1971. – С. 17–25.
- 37.Красюк Л. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної діяльності: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Л. Красюк // 28(1). – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://ephsheir.uhsp.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/527/156-160.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- 38.Кремень В. Г. Енциклопедія освіти / В. Г. Кремень. – Київ: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. – (Академія педагогічних наук України).
- 39.Кремень В. Г. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / В. Г. Кремень. – Київ: Педагогічна думка, 2016. – 448 с.
- 40.Кремень В. Г. Система освіти в Україні: сучасні тенденції і перспективи / В. Г. Кремень // Професійна освіта: педагогіка і психологія : Польсько-український, Українсько-польський щорічник / – К. : Ченстохова, 2000. – № 2. – С. 16–17.
- 41.Курочкина Л. В. Формирование готовности будущего педагога к деятельности классного руководителя по педагогическому сопровождению

- професійного самоопределення старшокласників : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08/ Йошкар-Ола, 2015. 198
- 42.Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія. Курс лекцій. / В. П. Кутішенко. – Київ: Центр учбової літератури, 2010. – 128 с.
- 43.Лавриченко Н. Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н. Лавриченко. – Київ: ВІРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.
- 44.Лазаренко О. Філософія освіти дорослих в контексті практичної парадигми життєвого навчання : європейський приклад для України / Олена Лазаренко // Філософія освіти. —2011. —№1-2 (10). —С. 255-265
- 45.Лук'янова Л. Неформальна освіта дорослих: проблеми і перспективи / Лариса Лук'янова // Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia = Професійна освіта: педагогіка і психологія : пол.-укр., укр.-пол. щорічник / [за ред. Т. Левовицького, І. Вільш, І. Зязюна, Н. Ничкало]. – Ченстохова-Київ, 2011. – Вип. 13. – С. 327–335.
- 46.Макар Л. М. Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2013. Вип. 30 (83). С. 229-236.
- 47.Макаренко А. С. Педагогічна поема / А. С. Макаренко. – Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1950. – 534 с.
- 48.Максименко С.Д. Роль когнітивно-стильових особливостей особистості в процесі навчальної діяльності / С.Д. Максименко, І.Д. Пасічник // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – 2010. – №14. – С. 3–10.
- 49.Мартінова Н. С. Досвід використання активних методів навчання в системі неформальної туристичної освіти / Н. С. Мартінова. // Вісник Луганського Національного Університету ім. Т. Шевченка. — 2009. — №10 (173). — С.38-43.
- 50.Матвієнко П. Педагогічні системи, технології. Досвід. Практика / П. Матвієнко, С. Клепко, Н. Білик. – Полтава: ПОІППО, 2007. – 220 с.
- 51.Мелікова С. О. Інтерактивне навчання – інноваційна форма навчального процесу / С. О. Мелікова // Вісник Черкаського університету. – Серія: Педагогічні науки. – 2011. – Випуск 206. – С. 89–93.

52. Мельничук С. К. Психологічні особливості становлення видів упевненості в собі у юнацькому віці / С. К. Мельничук. – 2017. – №9. – С. 42–47.
53. Мельничук С. К. Сутність, структурні компоненти та критерії вивчення впевненості в собі // Вісник Інституту розвитку дитини. Випуск 21. — К., 2012. — С. 134—139.
54. Меморандум Європейської Комісії 2000. Рекомендація 1437. Про неформальну освіту. [Електронний ресурс]. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.europeans.org.ua/memorand.html>.
55. Митина А. М. Дополнительное образование взрослых за рубежом: Концептуальное становление и развитие. / А. М. Митина. — М.: Наука, 2004. — 345 с. — С. 168.
56. Могильна Ю. І. Підготовка майбутніх учителів до неформальної освіти школярів / Ю. І. Могильна // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. Науковий фаховий журнал Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка / Ю. І. Могильна. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. – С. 320-329.
57. Могильна Ю. І. Актуальність розвитку неформальної освіти учнів шкіл в Україні / Ю. І. Могильна // Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Ю. І. Могильна. – Дрогобич: Видавничий дім "Гельветика", 2021. – С. 155–159.
58. Наволокова Н. П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Н. П. Наволокова. – Харків: Основа, 2009. – 176 с.
59. Назарова Т. С. Педагогические технологии: новый этап эволюции / Т. С. Назарова. // Педагогика. – 1997. – №3. – С. 20–27.
60. Наказ "Про затвердження Порядку надання послуг з професійної орієнтації осіб" [Електронний ресурс] // Офіційний вебпортал парламенту України. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1129-20#Text>.

- 61.Негрівода О. О. Підготовка майбутніх учителів до професійно орієнтаційної роботи зі старшокласниками : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2012. 20 с.
- 62.Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології / А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Т. Шпак. – Київ: Просвіта, 2000. – 368 с.
- 63.Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
- 64.Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / О. В. Овчарук. – Київ: К.І.С., 2004. – 112 с.
- 65.Огарев Е. И. Образование взрослых: основные понятия и термины [Тезаурус] / Е. И. Огарев. —СПб.: ИОВ РАО, 2005. —344 с.— С. 62-63
- 66.Ольховка П. Я. Професійна орієнтація школярів у гімназіях Польщі [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / П. Я. Ольховка; Терноп. Нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Т., 2014. – 20 с.
- 67.Освіта протягом життя: світовий досвід і українська практика. Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/osvita-protyagom-zhittya-svitoviy-dosvid-i-ukrainska-praktika>
- 68.Осипов Г. В. Социологический энциклопедический словарь. На русском, английском, немецком, французском и чешском языках / Г. В. Осипов. – Москва: Норма, 2000. – 488 с.
- 69.Остапенко Г.С. Психологическая диагностика и психолого-педагогическое сопровождение становления личностного опыта младших школьников / Г.С. Остапенко, Г.В. Самусева // Мир психологии. – 2008. – №3. – с.167–171.
- 70.Острянюк Т. С. Профорієнтація та профдобір. Конспект лекцій для здобувачів спеціальності 6.130102 Соціальна робота / Т. С. Острянюк. – Чернігів: ЧНТУ, 2017. – 94 с.

71. Охріменко З. В. Проблема удосконалення системи професійної орієнтації старшокласників у контексті вимог сьогодення / З. В. Охріменко. // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2016. – №20. – С. 88–100.
72. Павлик Н. П. Неформальна освіта / Н. П. Павлик // Енциклопедія прав людини : соціально-педагогічний аспект / Н. П. Павлик. – Житомир, 2014. – С. 120–124.
73. Павлик Н. П. Теорія і практика організації неформальної освіти молоді / Н. П. Павлик. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2017. – 162 с.
74. Павлова О. И. Содержание и организация профессиональной ориентации учащихся общей средней школы Франции : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Павлова Ольга Ильинична; [Место защиты: Моск. Пед. гос. ун-т]. – М., 2007. – 22 с.
75. Паламарчук В. Від творчої особистості - до нових технологій навчання / В. Паламарчук. // Завуч. – 2001. – №8. – С. 2–3.
76. Панок, В. Г. (2003). Психологічна служба системи освіти України. *Укр. Наук.-Метод. Центр Практи. Психології і Соц. Роботи*, 228.
77. Пасічник В. Організація профорієнтації в загальноосвітніх школах Польщі на сучасному етапі / В. Пасічник // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – № 1 (302) : Серія “Педагогічні науки”. – С. 26-30.
78. Петрович В. С. Використання активних та інтерактивних методів навчання у процесі підвищення кваліфікації соціальних педагогів / В. С. Петрович. // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. – 2010. – №15. – С. 100–108.
79. Пінська О. Професійна мотивація як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності здобувачів / О. Пінська. // Проблеми трудової і професійної підготовки. – 2009. – №14. – С. 111–115.
80. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід роботи / О. Пометун, Л. Пироженко. – Київ: АПН, 2002. – 136 с.

- 81.Понікаровська С. В. Професійна орієнтація: приклад США та Великої Британії [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2014_34_44
- 82.Пономаренко О. Г. Професійна робота у системі підготовки молоді до професійної сільськогосподарської діяльності у середніх навчальних закладах Великої Британії : дис. ... канд. пед. н.: 13.00.04 / Пономаренко Оксана Григорівна ; Національний університет біоресурсів і природокористування України. – К., 2015. – 254 с.
- 83.Пономаренко Л. О. Розвиток професійної орієнтації в Україні. Науково-допоміжний бібліографічний покажчик. / Л. О. Пономаренко, Н. А. Стельмах, Л. І. Ніколюк. – Київ, 2009. – 112 с.
- 84.Пономарьова Н. Сучасні підходи до періодизації профорієнтаційної роботи зі школярами / Наталія Пономарьова. // Наукові записки. – 2017. – №11. – С. 170–175.
- 85.Професійна орієнтація [Електронний ресурс] / [Є. В. Єгорова, О. М. Ігнатович, В. В. Кобченко та ін.]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://lib.iitta.gov.ua/709764/1/02_2650_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%94%D0%BD%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf.
- 86.Професійна орієнтація у новій українській школі [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczyia-profori%D1%94ntaczii%CC%88-dlya-gromadskogo-obgovorennya-16_12_20-.pdf.
- 87.Пшеничнов А. Н. Формирование готовности к профориентационной работе с учащимися у студентов педагогического вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Шуя, 2009. 190 с
- 88.Ройтблат О. В. Развитие неформального образования в современном социокультурном пространстве России / О. В. Ройтблат. // Человек и образование. – 2013. – №1. – С. 38–42.
- 89.Савченко Л. Г. Україно-російський тлумачний словник / Л. Г. Савченко. – Харків: Прапор, 2003. – 542 с.

90. Савчин М. О. Вікова психологія / М. О. Савчин, Л. П. Василенко. – Київ: Академвидав, 2005. – 202 с.
91. Самаль Е. В. Психологическая структура профессиональной самоактуализации личности / Е. В. Самаль // Ярославский педагогический вестник / Е. В. Самаль. – Ярославль, 2013. – (Психолого-педагогические науки; № 2). – С. 165–170.
92. Селевко Г. К. Педагогические технологии на основе дидактического и методического усовершенствования УВП / Г. К. Селевко. – Москва: НИИ школьных технологий, 2005. – 288 с.
93. Семенова А. В. Словник-довідник з професійної педагогіки / А. В. Семенова. – Одеса: Пальміра, 2006. – 364 с.
94. Серебрякова К. А. Условия формирования образа “Я” и представлений о сверстнике у подростков : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук : спец. 19.00.07 "Педагогическая и возрастная психология" / Серебрякова К. А. – Москва, 2004. – 24 с.
95. Сербин В. Ю. Корекційно – розвивальна програма. «Особливості профорієнтаційної роботи з молодшими школярами» [Електронний ресурс] / В. Ю. Сербин – Режим доступу до ресурсу: <https://naurok.com.ua/korekciyno-rozvivalna-programa-osoblivosti-proforientaciyno-roboti-z-molodshimi-shkolyarami-111224.html>.
96. Сергєєнкова О. П. Вікова психологія [Електронний ресурс] / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова // Офіційни сайт кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://ksp.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/68/2021/05/%D0%92%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0-%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F-3.pdf>.
97. Сігаєва Л. Є. Характеристика структури освіти дорослих в сучасній Україні / Л.Є. Сігаєва // Вісник Житомирського державного університету. – 2011. - № 59 – С. 38–42.

- 98.Скрипченко О. В. Загальна психологія / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук. – Київ: Каравела, 2012. – 464 с.
- 99.Сухомлинский В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский. – Москва: Политиздат, 1985. – 270 с.
100. Терьохіна Н. О. Неформальна освіта як важлива складова системи освіти дорослих / Н. О. Терьохіна. // Порівняльно-педагогічні студії. – 2014. – №2. – С. 109–114.
101. Тименко М.М. «Кар’єрне благополуччя як ключовий аспект профорієнтаційного та кар’єрного навчання у середніх навчальних закладах Великої Британії» / Матеріали семінару «Педагогічна компаративістика-2015». – К., 2015. – С. 111-113
102. Тименко М. М. Особливості роботи координаторів та консультантів з професійної орієнтації у школах Великої Британії / М. М. Тименко // Педагогічний процес: теорія і практика Київського університету ім. Б. Грінченка / М. М. Тименко. – Київ, 2014. – С. 76–80.
103. Тименко М. М. Форми та методи профорієнтаційного та кар’єрного навчання учнів середніх навчальних закладів Англії / М. М. Тименко // «Проблеми інженерно-педагогічної освіти» / М. М. Тименко. – Харків, 2015. – (Української інженерно-педагогічної академії). – С. 156–161.
104. Тименко М.М. «Management and models of careers education and guidance in secondary schools of England» / Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць. – Вип.5 (68).- Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2015. – 190-200С.
105. Туташинський В. І. Концептуальні засади професійної орієнтації учнів / В. І. Туташинський // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова / В. І. Туташинський. – Київ, 2012. – (Педагогічні науки: реалії та перспективи; 31). – С. 281–286.
106. Филиппов В. М. Кодекс образования Франции. Законодательная часть / В. М. Филиппов. – Москва: Статут, 2003. – 270 с.

107. Хміль О. В. Професійна орієнтація в системі середньої освіти : (французький досвід) / О. Хміль // Молодь і ринок : щомісяч. наук. пед. журн. – 2011. – № 3. – С. 114-118.
108. Чамата П. Р. Вопросы самосознания личности в советской психологии / П. Р. Чамата. – Москва: АПН РСФСР, 1960.
109. Шапочкіна О. В. Сучасні тенденції розвитку неформальної освіти майбутніх учителів у Німеччині : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Шапочкіна О. В. – Київ, 2012. – 20 с.
110. Шліхта Г. Профорієнтація через навчальний предмет / Г. Шліхта // Український науковий журнал "Освіта регіону" / Г. Шліхта. – Київ: Видавничо-друкарський комплекс Університету «Україна», 2011. – С. 459–463.
111. Шпекторенко И. В. Профессиональная мобильность государственных служащих. / И. В. Шпекторенко // Образование и общество / И. В. Шпекторенко. – Орел, 2007. – С. 4–9.
112. Щербакова І. М. Психодіагностика професійного самовизначення особистості : навчально-методичний посібник / І. М. Щербакова. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. – 324 с.
- 113.** Щукина Г. И. Активизация учебно-познавательной деятельности учащихся в учебном процессе / Г. И. Щукина. – М.: Педагогика, 1979. – 243 с.
114. Якуба Е. А. Социология / Е. А. Якуба. – Харьков: "Константа", 1996. – 192 с.
115. Якушина М. С. Диверсифікація маршрутов неформального образования для разновозрастных сообществ в условиях развития СНГ / М. С. Якушина. // Человек и образование. – 2013. – №3. – С. 68–71
116. Янцур М.С. Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи. Курс лекцій. Навчальний посібник. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2012. – 464 с.
117. A Memorandum on Lifelong Learning [Електронний ресурс] // Commission of the European Communities. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: https://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf.

118. Berthelot J.M. Orientation formelle et processus sociétal d'orientation // L'orientation scolaire et professionnelle, 1988. – P. 95- 98.
119. BSJB (Behörde für Schule, Jugend und Berufsbildung) (2001a): Berufsorientierung in Hamburg. Projekte, Beispiele und Ideen zum neuen Lernen in der Berufsorientierung, Hamburg.
120. Buck A., Nastaly R. "Manche Dinge gehen nur gemeinsam". Integrative Mitarbeit der Eltern im Prozess der Berufswahlvorbereitung, in Schudy, J.: Berufsorientierung in der Schule, Grundlagen und Praxisbeispiele, Bad Heilbronn, 2002. S. 261–268.
121. Carlton L. The importance of student reflection / L. Carlton // Academic press. – 2013. – Vol. 18. – P. 25–34.
122. Colley H. Informality and formality in learning / H. Colley, P. Hodkinson, J. Malcom. – London, 2003. – 91 с.
123. Coombs P. Attacking rural poverty; how nonformal education can help [Электронный ресурс] / P. Coombs, A. Manzoor // The Johns Hopkins University press. – 1974. – Режим доступа до ресурсу: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/656871468326130937/pdf/multi-page.pdf>
124. Dederling, H. Einführung in das Lernfeld Arbeitslehre. München, Wien, 2000. – 482 b.
125. Federighi P. Non-formal Education : [Glossary of Adult Learning in Europe] / P. Federighi. — Hamburg : UNESCO Institute for Education, 1999. — 130 p.— С. 23.
126. Jarvis P. International dictionary of adult and continuing education/ P. Jarvis, A. L. Wilson. —L. : Routledge, 2002. —202 p.— С. 30.
127. Hoose D., Vorholt D. Sicher sind wir wichtig - irgendwie!? Der Einfluss von Eltern auf das Berufswahlverhalten von Mädchen", Eine Untersuchung im Auftrag des Senatsamtes für die Gleichstellung, Hamburg, 1996.
128. Kompetenzen des Bundes im Bereich des Bildungswesens [Электронный ресурс]. – 2009. – Режим доступа до ресурсу:

<https://www.bundestag.de/resource/blob/416682/db04b405a48dbe6e637b854ce5a2c198/wd-3-126-09-pdf-data.pdf>.

129. La relance de l'éducation prioritaire : Discours de Gilles de Robien [Электронный ресурс] // Ministère de l'Éducation nationale – Режим доступа до ресурсу: www.education.gouv.fr/cid843/la-relance-de-leducation-prioritaire.html.
130. Livingstone D. W. Adults informal learning: definitions, findings, gaps and future research / D. W. Livingstone. // Nall Working Paper. – 2001. – №21. – С. 15–23.
131. Lumpe A. Gestaltungswille, Selbständigkeit und Eigeninitiative als wichtige Zielperspektiven schulischer Berufsorientierung, in: Schudy, J. (Hrsg.): Berufsorientierung in der Schule. Grundlagen und Praxisbeispiele. Bad Heilbrunn/Obb., 2002. S. 107–123.
132. Nicol D. Formative assessment and self-regulated learning: a model and seven principles of good feedback practice / D.Nicol, D.Macfarlane-Dick // Studies in Higher Education. – 2006. – Vol. 31(2). – P. 199–218.
133. The European Knowledge Centre for Youth Policy [Электронный ресурс] // Council of Europe. European union – Режим доступа до ресурсу: <http://rjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/glossary>.

Додаток 1

Анкета

«Відношення майбутніх учителів до професійної орієнтації шляхом неформальної освіти»

Інструкція до проходження анкетування: уважно прочитайте питання, оберіть той варіант відповіді, який вважаєте правильним. Анкета є анонімною, її результати будуть використовуватись виключно з науковою метою

1. Чи згодні Ви з тим, що рівень професійної орієнтації учнів шкіл має значний вплив на майбутнє соціально-економічне становище країни, чим і доводиться важливість ефективного професійної орієнтації школярів? А. Так, повністю. Б. Скоріш так, ніж ні. В. Не погоджуюсь
2. Чи згодні Ви з тим, що шляхом організації заходів з неформальної освіти вчитель може впливати на формування особистостей учнів? А. Так, повністю. Б. Скоріш так, ніж ні. В. Не погоджуюсь
3. Чи вважаєте Ви, що проведення професійної орієнтації та неформальна освіта є невід'ємною частиною освітньої діяльності вчителя? А. Так, повністю. Б. Скоріш так, ніж ні. В. Не погоджуюсь
4. Чи згодні Ви з тим, що особистість викладача має вплив на формування особистості учнів, вибір ними майбутньої професії? А. Так, повністю. Б. Скоріш так, ніж ні. В. Не погоджуюсь
5. Чи є у Вас внутрішня потреба у вихованні та розвитку школярів, як професійно зорієнтованих, розвинених особистостей? А. Так, повністю. Б. Скоріш так, ніж ні. В. Не погоджуюсь
6. З наведених завдань, що стоять перед школою, оберіть три, які вважаєте найважливішими: формування теоретичних знань в учнів зі шкільних предметів; патріотичне виховання; формування та розвиток особистості учня; допомога школярам у пізнанні себе, виявленні своїх здібностей та виборі майбутньої професії; формування соціальних навичок в учнів, виховання їх, як активної частини суспільства; формування творчої особистості учня; забезпечення повноцінного фізичного розвитку школярів.

Ваші варіанти _____

7. Які методи реалізації професійної орієнтації Ви вважаєте найбільш важливими та ефективними (оберіть не більше, ніж три варіанти): реалізація шляхом заходів з неформальної освіти; психологічне тестування з подальшим обговоренням результатів; мовленеві методи (бесіди, консультації тощо); теоретичне висвітлення сутності професій (розповіді, презентації тощо); практичне ознайомлення з професіями; спілкування з представниками професій; екскурсії до ЗВО.

Ваші варіанти _____

8. Як ви вважаєте, в чому полягає першочергова задача неформальної освіти у межах шкільної освіти (оберіть один варіант)?: задоволення освітніх потреб учнів; розширення та поглиблення знань з певного предмету; розвиток особистісних якостей учнів; подолання психологічних проблем, комплексів учнів; професійне орієнтування учнів.

Ваш варіант _____

Додаток 2

Анкета

«Інтерес до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти»

Інструкція до проходження опитування: уважно прочитайте наведені твердження, та оцініть кожне на свій розсуд від 1-го до 3-х балів, де 3 – найвищий ступінь Вашої згоди з твердженням, 1 - найменший.

№ п/п	Твердження	Оцінка		
		1	2	3
1	Знання з галузі професійної орієнтації шляхом неформальної освіти є обов'язковими для кожного вчителя	1	2	3
2	Мені було цікаво відвідувати лекції з курсу «Професійне орієнтування школярів»	1	2	3
3	У вільний час я використовую додаткові джерела та ресурси для розширення своїх знань з професійної орієнтації шляхом неформальної освіти.	1	2	3
4	Якщо є можливість, я купую додаткову літературу та спеціальні курси з професійної орієнтації шляхом неформальної освіти.	1	2	3
5	Мені подобається вирішувати педагогічні задачі, що пов'язані з професійним орієнтуванням школярів та розвитком їх особистостей.	1	2	3
6	Мені цікаво готувати доповіді на семінарські заняття з курсу «Професійне орієнтування школярів» та виступати з ними.	1	2	3
7	Із задоволенням виконую самостійні завдання, що пов'язані з професійною орієнтацією школярів через неформальну освіту.	1	2	3
8	Слідкую за новітніми педагогічними технологіями та розвитком в цілому таких педагогічних напрямів, як професійна орієнтація та неформальна освіта.	1	2	3
9	Я отримую задоволення від роботи з навчальним матеріалом з теорії та практики професійної орієнтації шляхом неформальної освіти.	1	2	3
10	Практичні заняття важливі для мене, адже на них я маю можливість закріплювати та вдосконалювати свої уміння та навички з професійної орієнтації та організації заходів з неформальної освіти.	1	2	3

Після оцінювання кожного твердження підрахуйте набрану кількість балів. Якщо Ви набрали 23-30 балів, то Ваш інтерес до професійної орієнтації шляхом неформальної освіти є стійким; 15-22 балів свідчать про наявність у Вас ситуативного характеру; результат менше ніж 15 балів свідчить про відсутність інтересу.

Додаток 3

Контрольна робота, спрямована на виявлення рівню засвоєння здобувачами знань з професійної орієнтації школярів та організації заходів з неформальної освіти

1. Розкрийте сутність понять «професійна орієнтація» та «неформальна освіта».
2. Визначте виховні задачі шкільного вчителя, які можна вирішити шляхом організації заходів з професійної орієнтації шляхом неформальної освіти.
3. Назвіть основні вимоги до заходів з професійної орієнтації шляхом неформальної освіти.
4. Розкрийте зв'язок між особистісними якостями шкільного вчителя та успішністю заходів з професійної орієнтації шляхом неформальної освіти, які він організовує.
5. Наведіть три приклади реалізації професійної орієнтації у школі шляхом неформальної освіти. Стисло охарактеризуйте ці заходи.
6. Визначте можливий вплив особистості шкільного вчителя на професійний вибір школяра.
7. Означте характеристики освітньої системи школи, які свідчать про прогресивність освітнього процесу в галузях професійної орієнтації шляхом неформальної освіти.
8. Охарактеризуйте, яке значення у педагогічній діяльності шкільного вчителя займає рефлексія.
9. Визначте сутність готовності майбутнього вчителя до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти.
10. Зробіть психолого-педагогічний аналіз головних складників готовності майбутнього вчителя до реалізації професійної орієнтації шляхом неформальної освіти.

Додаток 4

**Сформованість показників готовності здобувачів до реалізації професійної
орієнтації шляхом неформальної освіти**

Прізвище здобувача	Сформованість показника, у балах						Загальний бал	Коефіцієнт готовності	Рівні готовності
	Сформованість мотивації		Сформованість знань	Сформованість умінь	Сформованість комунікативних умінь	Сформованість рефлексивних умінь			
	Ставлення до необхідності реалізації професійної орієнтації шляхом	Розвиненість пізнавального інтересу							
Максим Ш.	5	5	5	4	5	4	28	0,93	Високий
Дарина І.	4	5	4	4	3	4	24	0,80	Достатній
Софія М.	3	4	4	3	3	4	21	0,70	Низький

На електронний документ накладено: 1 (Один) підписи чи печатки:
На момент друку копії, підписи чи печатки перевірено:
Програмний комплекс: eSign v. 2.3.0;
Засіб кваліфікованого електронного підпису чи печатки: ПТ Користувач ЦСК-1
Експертний висновок: №05/02/02-1424 від 05.04.2016;
Цілісність даних: не порушена;

Підпис № 1 (реквізити підписувача та дані сертифіката)
Підписувач: МОГИЛЬНА ЮЛІЯ ІВАНІВНА 3480005740;
Належність до Юридічної особи: ФІЗИЧНА ОСОБА;
Код юридичної особи в ЄДР: 3480005740;
Серійний номер кваліфікованого сертифіката: 248197DDFAB977E504000000A8280D01C0113B04;
Видавець кваліфікованого сертифіката: АЦСК АТ КБ «ПРИВАТБАНК»;
Тип носія особистого ключа: Незахищений;
Тип підпису: Удосконалений;
Сертифікат: Кваліфікований;
Час та дата підпису: 13:43 11.07.2023;
Чинний на момент підпису. Підтверджено позначкою часу для підпису від АЦСК (кваліфікованого надавача електронних довірчих послуг)